หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

ความรักของแม่ในวรรณคดี

808.803
ป475ค๓
อ.5

ความรักของแม่ในวรรณคดี

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ท้าวตาแพทย์หญิง ทองเอม เหมะจุฑา (กาฬิดิษย์) ต.ม., จ.ช.

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันจันทร์ที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๗

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาจังหวัดเชียงใหม่

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดดอนรัก จังหวัดสงขลา

ความรักของแม่ในวรรณคดี

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ทันตแพทย์หญิง ทองเอบ เหมะจุฑา (กาฬิดษย์) ต.ม.,จ.ช.

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันจันทร์ที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๗

ความรักของแม่ในวรรณคดี

เลขหมู่หนังสือ ๘๐๘. ๘๐๓

พิมพ์ครั้งแรก ๑,๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๑๗

ในงานพระราชทานเพลิงศพ ทันตแพทย์หญิง ทองเอบ เหมะจุฑา

020073

เลขห้อง สาขาเชียงใหม่

808.803

เลขหมู่ ป475ค

ก.5

เลขทะเบียน ร. ๘๔๑๐๗

ร. ๑๕๑๘

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ **ทันตแพทย์หญิง ทองเอียบ เหมะจุฑา** ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กำหนดวันที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๗ นายแพทย์ยุคนธ์ เหมะจุฑา ผู้เป็นสามี ได้มาแจ้งแก่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ว่ามีความประสงค์จะขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง **ความรักของแม่ในวรรณคดี** ซึ่งนางปรุงศรี วัลลิโภดม วิทยากรโท กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ ได้คัดเลือกและรวบรวมขึ้นจากวรรณคดีสำคัญสมัยต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น ๒๔ เรื่อง เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

ในสังคมของไทยนับแต่โบราณกาล ได้รับนับถือและยกย่องสรรเสริญว่าความรักของมารดาต่อบุตรนั้นเป็นความรักอันยิ่งใหญ่หาที่สุดมิได้ ด้วยมารดาเป็นผู้ให้ชีวิตนับตั้งแต่ตั้งครรภ์ ผู้เป็นมารดาย่อมได้รับความลำบากตรากตรำ ต้องอดกลั้นต่อความสุขในด้านต่าง ๆ เพื่อถนอมรักษาครรภ์ให้เป็นปกติ มิให้มีอันตรายแก่ทารก จนกระทั่งคลอดก็ต้องอดทนต่อความเจ็บปวดทุกขเวทนา ครั้นแล้วต้องเลี้ยงรักษาและอบรมสั่งสอนบุตรกระทั่งเติบใหญ่ แม่ย่อมมีใจจดจ่อผูกพันปรารถนาจะให้ลูกมีความสุขความเจริญ ถ้าหากว่าลูกมีความทุกข์ แม่ก็จะเป็นทุกข์ด้วย กรณีใดอันจะเป็นผลดีแก่ลูกแล้ว แม่ก็พยายามจนสุดความสามารถที่จะให้สมปรารถนา แม้แต่ชีวิตก็อาจยอมสละให้ได้ ถ้าแม่คนใดมิได้ประพฤติปฏิบัติต่อลูกด้วยดีแล้ว ก็จะถูกสังคมประนามหยามเหยียด ในทำนองเดียวกันบุตรก็ย่อมมีหน้าที่ที่จะกตัญญูรู้คุณและแสดงกตเวทิตาธรรมตอบแทนจนถึงมีบัญญัติไว้เป็นธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างมารดากับบุตรจึงกลายเป็นวัฒนธรรมสำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงเอกลักษณ์ของ

สังคมไทย กวีแต่ละยุคสมัยต่างก็รับอิทธิพลของสังคม จึงได้ถ่ายทอดภาพและความรู้สึกนึกคิดตลอดจนความนิยมนับถือในเรื่องนั้นลงในบทประพันธ์ของตนตลอดมา ดังนั้นจึงสามารถจะเลือกคัดตัดตอนเรื่องที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกได้จากวรรณคดีทุกยุคทุกสมัยเป็นจำนวนมาก

แม้ในพุทธปรัชญา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังได้ตรัสไว้เป็นพุทธวัจนะว่า "**พฺรหฺมาติ มาตาปิตโร ปุพฺพาจริยาติ อุจฺจเร**" แปลว่า มารดาเป็น "พรหม" ของบุตร และในพุทธประวัตินั้น เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็ทรงระลึกถึงพระคุณพระพุทธมารดา และยกย่องว่าคุณของพระพุทธมารดานั้นยิ่งใหญ่จะหาสิ่งใดเปรียบยาก จึงเสด็จขึ้นไปแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระพุทธมารดาบนสวรรค์

ปัจจุบันนี้ ความเปลี่ยนแปลงบางประการในสังคม ซึ่งรวมทั้งความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และสภาวะผันแปรทางเศรษฐกิจตลอดจนการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาปะปน ทำให้ความเชื่อและความนิยมนับถือในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมารดากับบุตรค่อย ๆ เสื่อมทรามลงทุกที ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดายและน่าวิตก ด้วยเหตุที่ว่า ความเชื่อและความนิยมนับถืออันสืบทอดมาแต่โบราณกาลดังกล่าวแล้วนี้ เป็นข้อประพฤติปฏิบัติอันดีงาม มีคุณต่อสังคม เป็นสิ่งพิเศษที่แสดงเอกลักษณ์อันควรยกย่องของชนชาติไทย จึงควรที่จะช่วยกันรักษาสืบทอดให้ยั่งยืนอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของคนไทยต่อไปอีกชั่วกาลนาน

ดังนั้น การที่เจ้าภาพในงานพระราชทานเพลิงศพ ทันตแพทย์หญิงทองเออบ เหมะจุฑา ได้มีศรัทธาจัดพิมพ์หนังสือนี้ขึ้นแจกจ่าย จึงนับว่าได้บำเพ็ญกุศลประโยชน์แก่สังคมไทย นอกจากท่านผู้อ่านจะได้รับความเพลิดเพลินและได้รับอรรถรสจากกวีนิพนธ์สมัยต่าง ๆ แล้ว ท่านผู้อ่านยังจะได้คติธรรมอัน

เป็นสิ่งที่คนไทยได้ถือมั่นสืบทอดมาช้านาน ตลอดจนได้รับความรู้เกี่ยวกับสภาพสังคมและอื่น ๆ ในสมัยโบราณด้วย

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ได้รักษาอักขรวิธีไว้ตามต้นฉบับเดิมทุกประการ และเจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ ทันตแพทย์หญิง ทองเอียบ เหมะจุฑา ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

กรมศิลปากร ขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศแด่ ทันตแพทย์หญิง ทองเอียบ เหมะจุฑา และได้ให้พิมพ์หนังสืออันมีค่านี้แจกเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นพลวปัจจัยส่งเสริมให้ **ทันตแพทย์หญิง ทองเอียบ เหมะจุฑา** ผู้วายชนม์ ประสบแต่อิฏฐคุณเมนุญผล เสวยสุขสมบัติในสัมปรายภพ สมดังมโนปณิธานของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น.

(สมภพ ภิรมย์)

อธิบดีกรมศิลปากร

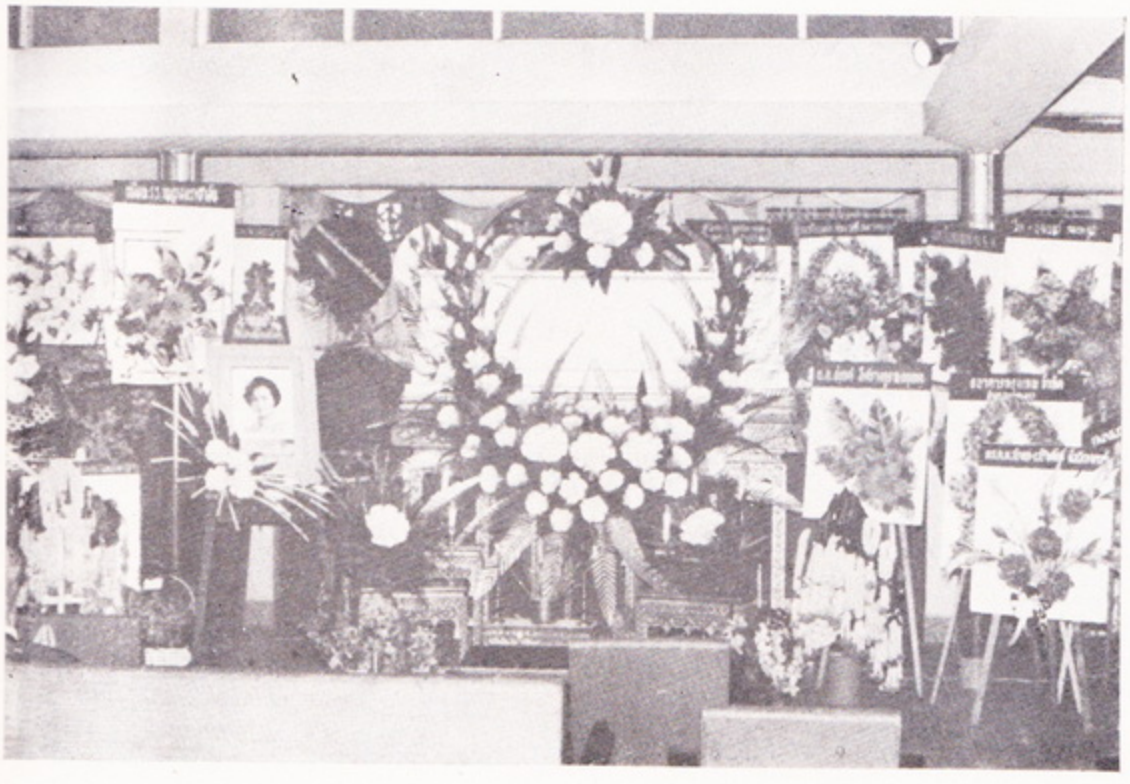
กรมศิลปากร

๔ มีนาคม ๒๕๑๗

ท.พ.ญ. ทองเจือ เหมะจุฑา (กาฬิดษบี) ต.ม., จ.ช.

ชาตะ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๖ มรณะ ๒ กันยายน ๒๕๑๖

วันตั้งศพบำเพ็ญกุศล

ครบ ๗ วัน

ครอบครัว

ประวัติ

ท.พ. หญิงทองเออบ เหมะจุฑา (กาฬดิษย์) เกิดเมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นบุตรคนที่สองของหลวงสรอรรถอำนวย และนางเนียร กาฬดิษย์ บุตรคนแรก คืออาจารย์ทองเครือ เกษมสุวรรณ แต่งงานกับคุณสุทัศน์ เกษมสุวรรณ คนที่สาม คือ นายทองสมุทร์ กาฬดิษย์ คนที่สี่ คือนางทองศรี คล่องเชิงศร แต่งงานกัน พ.ต.อ. ถาวร คล่องเชิงสร คนที่ห้า คือนายทองเพิ่ม กาฬดิษย์

ท.พ. หญิงทองเออบ เหมะจุฑา ทำการสมรสกับข้าพเจ้า เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๖ และเกิดบุตรด้วยกัน ๓ คน

คนแรก คือ นายยุทธชัย เหมะจุฑา อายุ ๑๙ ปี
คนที่สอง คือ นายอภิชัย เหมะจุฑา อายุ ๑๖ ปี
คนที่สาม คือ ด.ช. วรพล เหมะจุฑา อายุ ๑๓ ปี

ตลอดเวลาที่ร่วมชีวิตครอบครัว ซึ่งมีความรักอันแน่นแฟ้นต่อกัน เออบเป็นภรรยาและเพื่อนที่ดีของข้าพเจ้า เป็นมารดาที่รักและห่วงบุตรมาก เป็นแม่บ้านที่คอยดูและปรนนิบัติโดยข้าพเจ้ามิต้องอาทรเลย เธอเก็บหอมรอมริบจนมีบ้านเป็นรังรักของเรา แต่เธอกลับไม่อยู่เพื่อความสุขในบั้นปลายของชีวิต ที่ควรจะพักผ่อนมองดูลูกหลานเจริญเติบโต ทิ้งให้ข้าพเจ้าและบุตรต้องคิดถึงเธอทุกวัน

ท.พ. หญิงทองเออบ เหมะจุฑา เริ่มป่วยในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ โดยมีการเหนื่อยมากและเพิ่มขึ้นทุกวัน ได้พยายามไปตรวจที่โรงพยาบาล แต่ยังคงไม่ทราบสาเหตุ จนเดือนสิงหาคม จึงลาพักรักษาตัวอยู่บ้าน จึงได้ทราบว่า เออบ เป็นมะเร็งในปอดทั้ง ๒ ข้าง เมื่อเออบมีอาการมากขึ้น จึงได้เข้ารักษาตัวในโรงพยาบาลจุฬาฯ เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๑๖ แต่ด้วยความร้ายแรงของโรค และเป็นโรคซึ่งไม่สามารถจะเยียวยาได้ เออบ จึงได้ถึงแก่กรรมด้วยสงบ เมื่อวันที่ ๒ กันยายน ๒๕๑๖

เมื่อครั้งที่เธอยังมีชีวิตอยู่ เธอได้ประกอบแต่คุณงามความดี อยู่ในศีลธรรม ปฏิบัติแต่กิจที่เป็นกุศลเป็นประโยชน์แก่ครอบครัว และสกุลวงศ์ ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงขอตั้งสัตยาธิษฐานด้วยเดชานุภาพแห่งพระรัตนตรัย ขอให้อานิสงส์แห่งกุศลกรรมที่เธอได้ประกอบไว้ จงเป็นปัจจัยบันดาลให้เธอประสบแต่สันติสุขอันสมบูรณ์ในสัมปรายภพชั่วกาลนาน.

น.พ. ยุคนธ์ เหมะจุฑา

ประวัติการรับราชการ

ของ

ทันตแพทย์หญิง ทองเอือบ เหมะจุฑา

๑๔ ก.พ. ๒๔๙๔	อาจารย์ผู้ช่วยในคณะทันตแพทยศาสตร์	ชั้น	เงินเดือน	๑๐๐
๑๗ เม.ย. ๒๔๙๕	ทันตแพทย์โท กรมการแพทย์	ชั้นตรี	,,	๑๖๐
๑ ส.ค. ๒๔๙๕	ทันตแพทย์โท โรงพยาบาลเมืองนครสวรรค์	ชั้นตรี	,,	๑๖๐
๓๐ พ.ค. ๒๔๙๖	,, ,, ,,	ชั้นโท	,,	๒๐๐
๑ พ.ค. ๒๔๙๘	,, ,, ,,	ชั้นโท	,,	๒๒๐
๑ ก.พ. ๒๔๙๙	ลาออกเพื่อกลับภูมิลำเนาเดิม			
๑ พ.ย. ๒๕๐๐	ทดลองปฏิบัติราชการในตำแหน่งทันตแพทย์ตรี วิสามัญ		เงินเดือน	๑๖๐
	แผนกตรวจพิเคราะห์ทางกาย กองแพทย์			
	สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง			
	ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง กระทรวงยุติธรรม			
๑ ม.ค. ๒๕๐๑	ลาออก เพราะจะมีการบรรจุข้าราชการธุรการสามัญ			
	ในอัตราเงินเดือนที่ครองอยู่			
๒ ม.ค. ๒๕๐๑	ทันตแพทย์โท แผนกตรวจพิเคราะห์ทางกาย กองแพทย์			
	สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง			
		ชั้นโท	เงินเดือน	๒๐๐
๑ ม.ค. ๒๕๐๒	สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง			
		ชั้นโท	เงินเดือน	๒๒๐
๑ พ.ย. ๒๕๐๒	สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง			
		ชั้นโท	เงินเดือน	๑,๗๕๐
๑ ม.ค. ๒๕๐๓	สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง			
		ชั้นโท	เงินเดือน	๑,๙๐๐

๑ ม.ค. ๒๕๐๔ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
ชั้นโท เงินเดือน ๒,๐๕๐

๑ ต.ค. ๒๕๐๔ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
ชั้นโท เงินเดือน ๒,๒๐๐

๑ ต.ค. ๒๕๐๕ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
ชั้นโท เงินเดือน ๒,๓๕๐

๑ ต.ค. ๒๕๐๖ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
ชั้นโท เงินเดือน ๒,๕๐๐

๑ ต.ค. ๒๕๐๗ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
ชั้นโท เงินเดือน ๒,๖๕๐

๑ ต.ค. ๒๕๑๐ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
ชั้นโท เงินเดือน ๒,๗๕๐

๑ ต.ค. ๒๕๑๑ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
ชั้นโท เงินเดือน ๒,๙๐๐

๑๕ ต.ค. ๒๕๑๑ ทันตแพทย์เอก กองแพทย์ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง
ชั้นเอก เงินเดือน ๒,๙๐๐

๑ ต.ค. ๒๕๑๒ ทันตแพทย์เอก กองแพทย์ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง
ชั้นเอก เงินเดือน ๓,๐๕๐

๑ ต.ค. ๒๕๑๓ ทันตแพทย์เอก กองแพทย์ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง
ชั้นเอก เงินเดือน ๓,๒๐๐

๑ ต.ค. ๒๕๑๔ ทันตแพทย์เอก กองแพทย์ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง
ชั้นเอก เงินเดือน ๓,๓๕๐

๑ ต.ค. ๒๕๑๕ ทันตแพทย์เอก กองแพทย์ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง
ชั้นเอก เงินเดือน ๓,๕๐๐

๑ มิ.ย. ๒๕๑๖ ทันตแพทย์เอก กองแพทย์ สถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง
ชั้นเอก เงินเดือน ๓,๕๘๐

๒ ก.ย. ๒๕๑๖ ถึงแก่กรรมด้วยโรคมะเร็งในปอด

คุณวุฒิการศึกษาของทันตแพทย์หญิง ทองเอือบ เหมะจุฑา

พ.ศ. ๒๔๗๗	โรงเรียนเฉลิมวิทยา	๓ ปี สอบได้ประถมปีที่ ๓
พ.ศ. ๒๔๘๐	โรงเรียนราชโมริกานุเคราะห์	๒ ปี สอบได้มัธยมปีที่ ๒
พ.ศ. ๒๔๘๒	โรงเรียนเบญจมราชาลัย	๔ ปี สอบได้มัธยมปีที่ ๖
พ.ศ. ๒๔๘๕	โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย	๓ ปี สอบได้เตรียมอุดมปีที่ ๒
พ.ศ. ๒๔๘๗	จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย	๒ ปี สอบได้เตรียมแพทย์ปีที่ ๒
พ.ศ. ๒๔๙๒	มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์	๕ ปี สอบได้ทันตแพทยศาสตร์บัณฑิต

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ทันตแพทย์หญิง ทองเอือบ เหมะจุฑา ได้รับ

ได้รับ จตุรถาภรณ์มงกุฎไทย	เมื่อวันที่ ๔ ธ.ค. ๒๔๙๗
ได้รับ จตุรถาภรณ์ช้างเผือก	เมื่อวันที่ ๕ ธ.ค. ๒๕๑๑
ได้รับ ตริตาภรณ์มงกุฎไทย	เมื่อวันที่ ๕ ธ.ค. ๒๕๑๓

เอิบจ๋า

เอิบจากพวกเราไปแล้วอย่างไม่น่าเชื่อ เมื่อพบกันครั้งสุดท้ายก่อนเอิบจากไปราว ๒ เดือน เอิบยังแข็งแรง ไม่มีวี่แววของโรคร้ายเลย เอิบยังสดชื่นแจ่มใสเหมือนอย่างที่เคยเป็นมาตลอด ๓๐ ปีกว่านี้ เรายังล้อเรียนกันเหมือนครั้งเก่า ทันทีที่ทราบข่าวการป่วยของเอิบ อู๊ดก็รีบไปเยี่ยม ตุ๋ยก็เช่นเดียวกัน แต่งอกกับจ้อยไม่มีโอกาสเห็นหน้าเอิบตอนที่เอิบยังมีชีวิตอยู่ งอกนั้นอยู่ในกรุงเทพฯ แต่ไม่ทราบข่าว แต่จ้อยกำลังไปราชการที่ปักษ์ใต้ พอกลับมาในวันที่ ๒ กันยายน ก็ทราบว่าเอิบเจ็บหนักอยู่โรงพยาบาล จ้อยรีบไปเยี่ยมทันที แต่พอไปถึงปรากฏว่าเอิบหมดลมแล้ว เขาพาเอิบไปไว้ในห้องเก็บเสียแล้ว จ้อยใจหาย รู้สึกเสียใจอย่างที่สุด รู้สึกหน้ามืดไปชั่วขณะหนึ่ง พอรวบรวมสติกำลังได้ จ้อยก็รีบไปหาเอิบที่ห้องเก็บนั้นเอง เอิบจ๋า ขณะที่เอิบยังนอนอยู่บนเปลหามนั้น หน้าตาเอิบยังแช่มชื่นเหมือนคนนอนหลับอย่างมีความสุข เนื้อหนังเอิบยังอุ่นและแน่นดังเหมือนเมื่อเอิบยังมีชีวิตอยู่ จ้อยต้องไปยืนร้องไห้ดัง ๆ อยู่ใกล้เอิบ ภาวนาขอให้เอิบฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาอีก เพื่อเราจะได้พบปะกันเช่นเดิม แต่เอิบยังคงนอนนิ่งไม่กระดุกกระดิก เอิบคงทราบแล้วนะจ๊ะว่า ที่จ้อยไม่ได้ไปเยี่ยมขณะเอิบเจ็บป่วยนั้น เป็นเพราะจ้อยไม่ทราบข่าว มาทราบเอาก็เมื่อเอิบจากไปเสียแล้ว จ้อยเสียใจอย่างที่สุด สำหรับงอกนั้น พอทราบข่าวการจากไปของเอิบ งอกก็ร้องไห้โฮ พร้อมกับรำพันอย่างมากมาย

เอิบจ๋า เอิบคงจำชีวิตเมื่อครั้งเรียนเตรียมอุดมศึกษาของพวกเราได้ เอิบ อู๊ด งอก ตุ๋ย จ้อย มาจากโรงเรียนต่าง ๆ กัน และเข้ามาเรียนร่วมกันในโรงเรียนเตรียมฯ เราไม่ได้อยู่ห้องเดียวกัน ต่างคนต่างอยู่ แต่เรามีบ้านอยู่ในเส้นทางเดียวกัน สมัยนั้น จ้อยยังจำได้ เรามีรถของโรงเรียนรับส่งทุกเช้า—เย็นจากโรงเรียนที่พญาไท รถก็ส่งนักเรียนต่าง ๆ ลงบ้านตามเส้นทาง พอมาถึงบางขุนพรหม เสียงจ๊อกแจ๊กในรถจะค่อยลดน้อยลงตามลำดับ เพราะเรามาถึงบ้านงอกเป็นบ้านแรก พองอกลงจากรถ เราก็โบกไม้โบกมือลางอกกันเป็นการใหญ่ ต่อ

มาพอรถข้ามสะพานเทเวศร์ถึงสี่เสากถึงบ้านอู๊ด ต่อมาใกล้ท่าวาสุกรีกบ้านตุ๋ย บ้านเอิบอยู่ปากตรอกวัดราชา สุดท้ายก็ถึงบ้านจ้อย เพราะเหตุที่เรียนอยู่คนละห้อง พอขึ้นรถจะกลับบ้าน เราก็เร่เข้ามานั่งใกล้กัน และทุกคนก็แย่งกันเล่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดในห้องเรียนของตนให้เพื่อน ๆ ฟัง และก็ดูเหมือนว่าทุกคนมีเหตุการณ์ที่น่าสนใจจะเล่าให้เพื่อนฟังเสียทุก ๆ คน ดังนั้น จึงมีแต่คนพูด ไม่มีคนฟัง นอกจากเพื่อน ๆ ที่นั่งข้าง ๆ และอาจารย์ที่ควบคุมรถ ซึ่งท่านก็ไม่สามารถฟังออกได้ เพราะคงได้ยินแต่เสียงแซ่ด ๆ เอิบนั้นมีเรื่องมากหน่อย และมักจะเป็นผู้ชนะ เพราะเสียงดังกว่าใคร ๆ ตกลงเราก็ได้ฟังเรื่องของเอิบเป็นคนแรก ถ้าหากว่าอาจารย์จะไม่ได้หน้าบึ้ง หรือให้เสียงให้เราหยุดเสียก่อน เอิบมีเรื่องต่าง ๆ มาเล่าให้เราฟังมากกว่าเพื่อน ถัดมาก็งอก ตุ๋ย อู๊ดนั้นเงียบหน่อยเพราะรู้ตัวว่าพูดไม่ทันเพื่อน เวลาอู๊ดจะพูด พวกเราต้องเงียบ ตั้งใจฟัง เพราะอู๊ดพูดเบาและช้า

เอิบจ๋า ชีวิตของพวกเราในโรงเรียนเตรียม ฯ นั้น เป็นชีวิตของเด็กที่ไร้เดียงสาจริง ๆ เราคุย เราเล่น หรือประพฤติตัวอยู่ในขอบเขตข้อบังคับของโรงเรียน ระเบียบต่าง ๆ ของโรงเรียนนั้น พวกเราปฏิบัติตามได้อย่างไม่ลำบากใจเลย แต่เป็นเพราะในกลุ่มของพวกเรามีดาราอยู่ถึง ๒ คน คือ เอิบ กับอู๊ด เรื่องราวต่าง ๆ จึงมักจะเกิดขึ้นโดยที่พวกเราไม่ได้เป็นผู้ก่อและไม่รู้ตัวมาก่อนเลย โรงเรียนของเราเป็นโรงเรียนสหศึกษา มีนักเรียนหญิง ชาย มีอาจารย์ทั้งไทย และฝรั่ง มีบ่อย ๆ ที่เราถูกเรียกไปเป็นพยานจำเลย (พวกเราคนใดคนหนึ่งเป็นจำเลย เราไม่เคยได้เป็นพยานโจทย์เลยใช่ไหมจ๊ะ เอิบ)

มีอยู่ครั้งหนึ่งที่อู๊ดถูกอาจารย์เข้าใจว่ามีความสัมพันธ์เป็นพิเศษกับอาจารย์ชายชาวอังกฤษ พวกเราถูกเรียกไปเป็นพยาน (จำเลย) ทีละคน ๆ เราถูกซักถามถึงสัมพันธภาพระหว่างเพื่อนเรา กับอาจารย์นั้น เราไม่เห็นมีอะไรเป็นพิเศษ จึงตอบเป็นเรื่องเดียวกัน เรื่องก็สงบลงตามความเห็นของพวกเรา แต่ตามความเห็นของจารย์ เราไม่อาจทราบได้ แต่กาลเวลาก็เป็นเครื่องพิสูจน์ใช่ไหมจ๊ะ

เอิบจ๋า เอิบจำได้ไหม ตอนที่เอิบกับจ้อย เรียนอยู่ห้องเดียวกัน เรา ๒ คนพร้อมกับเพื่อนนักเรียนหญิงอีก ๒—๓ คน ถูกเรียกออกไปนอกห้อง เพื่อวัดความยาวของกระโปรงบ่อย ๆ เอิบนั้นตัวสูงหน่อย กระโปรงจึงคอยจะสั้นกว่าที่โรงเรียนกำหนดเสียร่ำไป วิธีวัดกระโปรงสั้นยาวนั้น ทางโรงเรียนฉลาดมาก วัดจากพื้นขึ้นมาหาปลายกระโปรงจึ๊ะ ถ้าจะเทียบกับสมัยนี้ ก็แม็กซ์ผสมกับมิดได้อย่างสบาย หรืออาจจะเรียกว่า มิกซ์ก็คงจะได้ พวกเราเป็นพวกที่ไม่อยู่นิ่ง มีเวลาว่างแล้วเป็นต้องวิ่ง ก็อ้ายกระโปรงผ้าโตบรัลโก้ สูงจากพื้น ๘ นิ้วฟุตนั้น มีใครบ้างที่สวมแล้วจะวิ่งได้ถนัด เพราะเหตุนั้น เราจึงถือโอกาสแอบนิ่มปลายขึ้นไป ๑—๒ นิ้ว หมายจะตบตาอาจารย์ แต่เหตุการณ์ไม่เป็นไปอย่างคิด พอวันไหนฤกษ์ดีหน่อย อาจารย์ผู้ช่วยอาจารย์ปกครองจะออกเดินดูตามห้องต่าง ๆ มองลอดเข้าไปใต้โต๊ะเรียนเลยจ๊ะ "ทองเอิบ" ถูกเรียกออกไปเบอร์ ๑ ต่อมาก็ "ประนอมศรี" พอทองเอิบเดินกลับเข้าห้องเรียนหน้าสลดนิดหนึ่ง พร้อมกับยกนิ้วมือขึ้น ๓ นิ้ว แสดงว่าอาจารย์วัดไว้ ๑๑ นิ้ว สั้นไป ๓ นิ้ว จ้อยยก ๒ นิ้ว และตุ๋ยยก ๑ นิ้ว แสดงว่าไม่สั้นมากนัก ตกลงว่าตอนเย็นวันนั้นเราต้องกลับไปถึงเราะปลายให้กระโปรงมันยาวออกมาอีกหน่อยหนึ่ง สำหรับเอิบนั้น กระโปรงบางตัวยาวไม่เป็นที่พอใจของอาจารย์ ทั้ง ๆ ที่เอิบเราะปลายออกมาหมดแล้ว เอิบก็ลงทุนหาผ้าที่เหมือน ๆ กันมาต่อให้อาจารย์เห็นใจ แต่จนบ่านนี้เราก็ยังไม่ทราบว่า ตอนนั้น อาจารย์เห็นใจหรือหมั่นไส้กันแน่ ใช่ไหมจ๊ะ เอิบ

ทางฝ่ายอู๊ด งอก ตุ๋ย เหตุการณ์ทางด้านถูกวัดกระโปรงก็ดำเนินไปไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ทั้ง ๆ ที่เราแก้ตัวกันว่าเนื้อผ้ามันหดขึ้นไปเอง อาจารย์ก็ไม่ฟังเสียง ดังนั้น ปลายกระโปรงของพวกเราจึงมีรอยพับรอยต่อกันเกือบทุกคนไป

เอิบจ๋า ลองหันมามองการแต่งตัวเครื่องแบบนักเรียนในสมัยนั้นของเราซิจ๊ะ พวกเราใส่รองเท้าหนังสีดำ เหมือนรองเท้านักเรียนในสมัยนี้ เราใส่ถุงเท้าสีขาวพับที่ข้อเท้าเช่นเดียวกัน กระโปรงผ้าฝ้ายสีน้ำเงินกรมท่า ตัวยาวเท่าไรไม่บังคับ แต่ต้องให้ปลายอยู่เหนือพื้นขึ้นมาไม่เกิน ๘ นิ้ว (ขณะวัดไม่สวมรองเท้า) เสื้อนั้นมี ๒ ชั้นจ๊ะ ชั้นในไม่มีแขน คอ

ปกบัว ชั้นนอกมีแขนสั้นเหนือข้อศอก มีปก เปิดอกตลอด มีกระดุมติด ๑ คู่ตรงระดับเอว และที่ผิดแปลกกว่านักเรียนหรือชาวบ้านทั้งหลาย คือ เราใส่หมวกกะโล่สีขาว ซึ่งเวลานั่งรถโรงเรียนบางครั้งต้องขอให้รถหยุดเพื่อเก็บหมวกที่ปลิวตกไป แต่ส่วนมากจะได้หมวกที่แบนบ้าเพราะรถวิ่นทับคืนมาเสมอ

เอิบจ๋า เอิบคงจำได้นะจ๊ะ ที่บางวันรถของโรงเรียนต้องคอยเอิบที่หน้าบ้านเอิบในตอนเช้า มีวันหนึ่งที่คนรถบีบแตร ๒—๓ ครั้ง แล้วเอิบก็วิ่งกระหืดกระหอบมาขึ้นรถ จ้อยมองดูไม่เห็นเอิบใส่ถุงเท้า ใส่แต่รองเท้า แต่ปรากฏว่าในหมวกกะโล่ที่เอิบถือหงายอยู่นั้น มีถุงเท้าอยู่ด้วย เอิบต้องมาใส่ถุงเท้าในรถ อาจารย์ผู้คุมรถทั้งขันทั้งฉิวนิด ๆ และได้สั่งสอนเอิบว่า อย่าได้เอาถุงเท้าไปใส่ในหมวกอีกเลย

หลังจากรับเอิบจากบ้านแล้ว รถก็รับตุ๋ย และอ้อดตามลำดับ พอถึงบ้านงอก ปรากฏว่างอกนั่งเก้าอี้ตัวโปรดใกล้ประตูบ้านคอยรถอยู่แล้ว แต่งอกไม่ได้คอยอยู่เฉย ๆ ปากขมุบขมิบพร้อมกับมือก็ขีดเขียนไปมาอยู่ พอรถไปถึง บางวันงอกก็ทำหน้าไม่พอใจว่าทำไมรถมาเร็วนักเหตุผล งอกกำลังทำการบ้านคำนวณจ๊ะ งอกเป็นพวกที่เอาดีตอนเช้า เธอไม่ค่อยจะแตะต้องการบ้านในตอนเย็นที่อาจารย์ให้มาเลย เธอว่าหัวแล่นในตอนเช้า นอกจากการบ้านของงอกเองจะสำเร็จในเช้าวันนั้น บางทีคำนวณของจ้อย ซึ่งจ้อยทำไม่ได้หรือไม่ได้ทำก็สำเร็จโดยมือและหัวของงอกในรถโรงเรียนนั่นเองก็มีจ๊ะ

เอิบจ๋า เอิบจำงานประจำปีของวัดอินทรวิหาร ในเดือนมกราคมได้ไหมจ๊ะ งอกซึ่งมีบ้านอยู่ใกล้วัดเป็นผู้โฆษณาคุณภาพของงาน สิ่งที่เป็นที่พอใจของพวกเรามากตามที่งอกโฆษณา คือ ละครลิง พวกเราสนใจอยากดูกันทุกคน ดังนั้น เมื่อรถของโรงเรียนส่งพวกเราตามบ้านแล้ว เราจึงขออนุญาตผู้ปกครองไปเที่ยวงานวัดกัน เราไปดูละครลิง ดูผู้หญิงเกิดในดอกบัว ดูเด็ก ๒ หัว และดูคนถูกเลื่อยผ่ากลางตัวด้วยความตื่นเต้น เราไปกันทั้ง ๕ คน ไม่มีผู้ใดอื่นปะปนเลย สำหรับละครลิงนั้น ตุ๋ยสนใจเป็นพิเศษ รบเร้าจะดูเป็นรอบสอง แต่ยังไม่ทันจะจบรอบแรก ตุ๋ยก็ทะเลาะกับลิงนักกายกรรมลอดบ่วงไฟ เรื่องมีอยู่ว่า ภายหลังจาก

บรรดาญาติ

เพื่อนทันตแพทย์

เพื่อนเบญจมราชาลัย

เพื่อนร่วมมหาวิทยาลัย

ที่มันกระโดดลอดบ่วงไฟแล้ว เจ้าของก็ให้มันแกวเป็นรางวัล มันนั่งแทะอย่างเอร็ดอร่อยอย่างยิ่ง ตุ๋ยคงจะรู้สึกอร่อยไปด้วย จึงจ้องมองลิงนั้นเขม็ง มันคงรู้สึกตัวและเข้าใจสายตาของตุ๋ย มันจึงแยกเขี้ยวเข้าใส่ มือที่ถือมันแกวของมันจับมันแกวแน่นอย่างไม่ยอมให้ตุ๋ยแย่ง

เอิบจ๋า เอิบจำได้ไหมจ๊ะ หลังจากนั้นอีก ๒—๓ วัน ทางโรงเรียนก็ทราบข่าวจากสะปายว่า เราไปเที่ยวกันเอง ถูกเรียกตัวไปไต่สวนอีก

งานถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้า ๒๓ ตุลาคม พวกเราแต่งเครื่องใหญ่ ใส่เสื้อแขนยาว ถุงเท้ายาว ไปถวายบังคมในแถวของโรงเรียน หลังจากโรงเรียนปล่อยกลับบ้าน เราก็เปลี่ยนเสื้อผ้าเป็นไปรเวทกลับมาเที่ยวงานกัน เราเที่ยวกันเป็นที่สนุกสนาน แต่อาจารย์คงไม่สนุกด้วย เพราะราว ๒ วันหลังจากนั้นเราถูกเรียกตัวไปไต่สวนเรียงตัวอย่างเคย

เอิบจ๋า แม้กาลเวลาจะผ่านไปนานกว่า ๓๐ ปีแล้ว พวกเราก็ไม่ลืมความรักใคร่กลมเกลียว ความสนุกสนาน และเหตุการณ์ตื่นเต้นต่าง ๆ ที่เราได้ประสบในสมัยนั้น เรายังกล่าวถึงมันอย่างมีความสุขทุกครั้งที่เราได้พบกัน เมื่อเราพ้นจากโรงเรียนเตรียม ฯ พวกเราก็แยกกันไปเรียนตามที่ตนตั้งใจไว้ในจุฬา ฯ เราเรียนตก ๆ หล่น ๆ กันบ้าง แต่เราก็จบกันทุกคน ชีวิตในตอนเป็นผู้ใหญ่นั้น เราต่างคนต่างไป แต่เราก็พบกันบ้างเป็นครั้งคราว เรายังคงไปเที่ยวงานด้วยกัน แล้วก็จะระลึกถึงความหลังเมื่อครั้งเป็นเด็ก เราอยากให้วันเหล่านั้นกลับมาอีก แต่ก็ไม่อาจเป็นไปได้ ทุกคนมีภาระในหน้าที่การงานและภาระในครอบครัว เราแยกกันก็แต่ตัวใช่ไหมจ๊ะเอิบ แต่ใจเรายังอยู่ด้วยกันตลอดไป

เมื่อวันที่เอิบจากไป อู๊ด ตุ๋ย และจ้อย ไปในงานพิธีรดน้ำเอิบ เราได้เห็นหน้าเอิบเป็นครั้งสุดท้าย ในเย็นวันนั้น อู๊ด ตุ๋ย จ้อย ลงความเห็นว่า เอิบได้กลับมาหาพวกเราอีกครั้งหนึ่ง เพราะขณะเสร็จพิธีรดน้ำ เขานำเอิบใส่ในหีบแล้ว และขณะที่ปิดฝาและกำลังจะตอกตะปู เรา ๓ คนได้กลิ่น ซึ่งแน่ใจว่าเป็นเอิบแน่ กลิ่นนั้นโชยมาเข้าจมูกเราทั้ง ๓ คน จนเราต้องมองตากัน และเมื่อเขาตอกตะปูเสร็จแล้วกลิ่นนั้นก็จางหายไป เอิบจ๋า ถ้าเป็นเอิบจริง เอิบก็คงทราบนะจ๊ะว่าพวกเรามีน้ำตาเต็มตา อาลัยอย่างยิ่งในการจากไปของเอิบ ถ้าชาติหน้ามีจริง

ขอให้เอิบเกิดมาเป็นเพื่อนรักและอยู่ใกล้ชิดพวกเราอีกนะจ๊ะ แต่ขออย่าให้เป็นเอิบอีกเลยที่จะชิงหนีพวกเราไปก่อนคนอื่น

เอิบจ๋า ในวันพระราชทานเพลิงเอิบนี้ อู๊ด งอก ตุ๋ย ได้มาร่วมในพิธีนี้แล้ว แต่จ้อยไม่สามารถมาร่วมได้ เพราะจ้อยอยู่ไกลมาก แต่อู๊ด งอก ตุ๋ย คงเป็นตัวแทนของจ้อยได้

วิญญาณของเอิบ แม้สถิตย์อยู่ ณ ที่ใด ขอได้โปรดได้รับรู้ด้วยว่า พวกเราที่เหลืออยู่ อาลัยรักเอิบอย่างยิ่ง และให้กรรมดีต่าง ๆ ที่เอิบทำไว้ในชาตินี้ จงโปรดนำวิญญาณของเอิบเพื่อนรัก ไปสู่ความสุขสงบ ณ สัมปรายภพ อันเป็นที่พึงปรารถนาตลอดไป

จาก

อู๊ด

งอก

ตุ๋ย

จ้อย

๗ เมษายน ๒๕๑๗

ความรักของแม่ในวรรณคดี

สารบาญ

หน้า

นางนพมาศ หรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ของ นางนพมาศ (ท้าวศรีจุฬาลักษณ์) ... ๑

ลิลิตพระลอ ๓

บทละครเรื่องพระลอนรลักษณ พระบวรราชนิพนธ์ กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ ๘

บทละครเรื่องพระลอ พระนิพนธ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ๑๐

ศิริวิบุลย์กิติ กลอนกลบท ของเก่า ของ หลวงศรีปรีชา (เซ่ง) ๑๓

รามเกียรติ์ เล่ม ๑ พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ... ๒๑

รามเกียรติ์ เล่ม ๒ พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ... ๓๖

บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย... ๕๓

อิเหนา พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ... ๕๘

บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง

พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ... ๖๐

บทละครนอกเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ... ๗๓

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม ๑ กวีหลายท่านร่วมกันแต่ง ๗๕

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เล่ม ๒ กวีหลายท่านร่วมกันแต่ง ๗๖

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ภาคปลาย กวีหลายท่านร่วมกันแต่ง ๘๗

พระอภัยมณี ของ สุนทรภู่ ๘๙

สุภาษิตสอนสตรี ของ สุนทรภู่... ... ... ๙๖

กุมารคำฉันท์ พระนิพนธ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงมณฑา และ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงอุบล ๙๗

บทละครเรื่องมณีพิไชยตอนต้น

พระนิพนธ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ... ๑๐๓

ลิลิตพระฦๅ ของ หลวงศรีมโหสถ ... ๑๐๔
วชิรญาณสุภาษิต กวีหลายท่านร่วมกันแต่ง ... ๑๐๖
ประชุมโคลงโลกนิติ ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ... ๑๐๘
เงาะป่า พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ... ๑๑๒
สุภาษิตของจู๊ พระอมรโมลี แปล ... ๑๑๕
นิบาตชาดก เล่ม ๑๑ ... ๑๑๖
ธัมมเทวปุตตชาดก ... ๑๑๖
ชนสันธชาดก ... ๑๑๖
นิบาตชาดก เล่ม ๑๗ ... ๑๑๗
สังกิจจชาดก ... ๑๑๗
โสณนันทชาดก ... ๑๑๗
นิบาตชาดก เล่ม ๑๙ ... ๑๒๓
สุวรรณสามชาดก ... ๑๒๓
ปัญญาสชาดก ... ๑๒๔
สิริวิบุลกิตติชาดก ... ๑๒๔
ทุกัมมานิกชาดก ... ๑๒๔
นรชีวชาดก ... ๑๒๔
มหาปทุมชาดก ... ๑๒๔
พหลาคาวีชาดก ... ๑๒๕
ปุปผชาดก ... ๑๒๖

ความรักของแม่ในวรรณคดี

นางนพมาศ หรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์

ของ

นางนพมาศ (ท้าวศรีจุฬาลักษณ์)

นางเรวดีสอนนางนพมาศก่อนนำไปถวายพระร่วงเจ้า

ในราษราตรีวันนั้นมารดาข้าน้อยผู้มีนามชื่อเรวะดี จึงให้โอวาทสั่งสอนว่า แม่ผู้เป็นที่รักของมารดา เจ้าจะไปอยู่ในพระราชนิเวศแต่ผู้เดียวไกลบิดามารดา เจ้าจงอุส่าห์รักษาตัวทุกเช้าค่ำอย่าได้ประมาท ควรจะคาระวะยำเกรงท่านผู้ใดจงนบนอบ แม่จะทำกิจราชการเฝ้าแหนจงประพฤติจริตกิริยาหมอบคลานให้เรียบร้อยต้องที่ต้องทาง อย่าทำรี ๆ ขวาง ๆ ให้เขาว่า อย่าทำเซ่อ ๆ ซ่า ๆ ให้ท่านหัว อย่าประพฤติตัวเก้อ ๆ ขวย ๆ ให้คนล้อ อย่าทำฉับ ๆ พ่อ ๆ ให้เขาฉาก อย่าทำโปก ๆ ปาก ๆ ให้ท่านว่ากิริยาชั่ว จงแต่งตัวให้งามต้องตาคน จงประพฤติตนให้ต้องใจท่านทั้งหลาย จงฝากตัวมุลนายให้กรุณา คอยระวังเวลาราชการอย่าเมินประมาท ให้พระเจ้าแผ่นดินต้องเรียกหาคอยท่าตัวหาควรไม่ อันธรรมดาพระมหากษัตร์ย่อมมีพระราชธุระมากด้วยกิจการบ้านเมือง ถ้าผู้ใดทำใจเฉื่อยช้าจะไปมารับราชกิจมิได้ทันเพลานาทีก็มักขุ่นเคือง จะรังเกียจพระไทยเสียว่าคน ๆ นี้จะแกล้งให้เสียงานเสียการ ก็หาใช้สอยต่อไปไม่ หนึ่งเล่าถ้าจะรับราชบรรหารหูก็ให้ไว ฟังจงเข้าใจให้ทุกคำจำก็ให้มั่น อย่าเอาสิ่งนั้นไปเป็นสิ่งนี้ อย่าแร่รี่ไปให้เกินพระราชบัญญัติ อันน้ำพระไทยพระมหากษัตร์แล้วมากไปด้วยขัตติยมานะ มิได้รู้อ่อนง้อขอรักบุทคลผู้ใดเป็นธรรมดา ถ้าใครจงรักภักดีมีปัญญาหยั่งรู้พระอัธยาไศรย จะตรัสใช้สิ่งใดก็ได้ราชการก็ย่อมจะชุบเลี้ยงให้มียศถาบันดาศักดิ์ทั้งพึ่งพระไทยที่จะใช้สอย ถึงมาว่าจะพลั้งผิดด้วยจิตรประมาทขาดหน่อยเหลือหน่อยหนึ่งก็ดี แม้นน้ำพระไทยยังเห็นว่าเป็นด้วยเคลิ้มสติไปบ้างแต่อย่างนี้แล้วถึง

จะผิดมากจนโทษควรจะขุ่นเคืองเป็นสาหัส พระมหากษัตรก็จะยังทรงคิดถึงความดีซึ่งมีมาแต่หลัง เห็นพอจะหยุดยั้งพระไทยได้ โดยทรงพระเมตตา ถ้าแม้นทำขาด ๆ เหลือ ๆ เป็นไปเนือง ๆ แล้วก็คงจะเฉลียวพระไทยระแวงว่าแกล้งจะให้อ่อนน้อขอรักด้วยเชื่อรูปเชื่อวาศนาเชื่อทรัพย์สมบัติเชื่อเวทมนตร์แฉเชื่อดี แม้นจะมีสิ่งผิดแต่สักน้อยความก่อนเก่าก็จะพลอยเกิดขึ้นด้วยมานะกษัตร อาจจะตัดความรักความอาไลยความเกรงใจความดีให้เด็ดขาดได้เป็นสินดังตัดหยวกตัดปลี เจ้าอย่ามีความประมาทนะแม่ผู้เป็นที่รักของมารดา ประการหนึ่งอันพระมหาราชเทพีก็ควรหมู่พระสนมกำนัลจะฝากตัวกลัวเกรง ด้วยว่าเป็นใหญ่อยู่ในพระราชนิเวศวังสถาน ได้บัญชากิจราชการสั่นเสร็จ เจ้าจงดูถ้าเห็นว่ามากไปด้วยฤษยาพยาบาทเคียดขึ้งหึงหวง มักเก็บถ้อยมาร้อยเป็นความแล้ว เจ้าอย่าได้เอาตัวเข้าพัวพัน ให้เกิดกุลียุคขุ่นเคืองเบืองบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นอันขาดทีเดียว ซึ่งมารดาให้โอวาทสั่งสอนแต่สิ่งละอันพันละน้อยนั้น ด้วยเห็นว่าเจ้ามีปัญญาเฉลียวฉลาดรอบคอบรู้ชอบผิดชั่วดีอยู่กับใจเจ้าแล้ว ข้าน้อยได้สดับก็มีความยินดี จึงคำนับรับคำสอนจำใส่ใจไว้มั่นคง

ลิลิตพระลอ

ความรักของแม่นับแต่เริ่มตั้งครรภ์ ดังเช่นความรักของพระนางบุญเหลือต่อพระลอ ตอนพระนางบุญเหลือรำพันเมื่อพระลอจะเสด็จไปหาพระเพื่อนพระแพง

◎ สิบเดือนอุ้มท้องพระ ลออลักษณ์
สงวนบ่ลืมตนสัก หนึ่งน้อย
ตราบพระปิ่นไตรจักร เสด็จคลอด มานา
ถนอมอาบอุ้มค้อยค้อย ลูบเลี้ยงรักษา ฯ

◎ แลวันสามคาบบ่อน เป็นนิตย์
บมิให้ใครทำผิด แผกเจ้า
แสนสงวนคู่ชีวิต ฤๅใคร่ กลายเลย
เทียรผดุงคุ้งเท้า ตราบรู้เสวยเอง ฯ

◎ บัญจงกับข้าวแต่ง ของเสวย
บมิได้เลินเล่อเฉย หนึ่งน้อย
สรรพเครื่องพระลูกเอย ไตรตรวจ แต่งนา
บวางใจกึ่งก้อย แก่ผู้ใดทำ ฯ

◎ แต่น้อยแม่พร่ำเลี้ยง รักษา พ่อนา
จนเจริญชนมา ตราบได้
สมบัติผ่านภูวดา ถวัลยราช
ฤๅพ่อจำจากให้ แม่นตรอมตาย ฯ

◎ คงชีพหวังได้พึ่ง
ม้วยชีพหวังฝากผี
ดังฤๅพ่อจักลี
ผีแม่ตายจักได้

◎ สุดใจสุดแม่ห้าม
สอนบ่ฟังแม่สอน
หนักใจหนักอาวรณ์
แม่อยู่ตั้งแต่เศร้า

◎ ลูกเอยจากแม่โอ้
ตั้งแต่คิดเด็จไป
แม่เดียวอยู่อาไลย
มาแม่จะชมน้อย

◎ ชมปรางชมผากเผ้า
เชยปากตาตรูไตร
ชมพักตรดั่งแขไข
บพิตรพ่องามสิงคลัง

◎ จูบนาสิกแก้วแม่
จูบเคียงคางคอใจ
จูบเนื้อจูบนมใส
จูบไหล่หลังอกซ้ำ

◎ จักเชยพระลูกถ้วน
พระลูกประนมกรพลาง
พระควรจูบแต่กลาง
แก้มเกศพระเจ้าต้อง

ภูมี พ่อแล
พ่อได้
ลาจาก อกนา
ฝากให้ใครเผา ฯ

ภูธร
จักเต้า
ทุกข์ใหญ่ หลวงนา
โศกร้อนฤๅเสบย ฯ

กรรมใด นาพ่อ
สู่สร้อย
ทนเทวษ แลนา
หนึ่งให้คลายใจ ฯ

ริมไร เกศนา
เพริศพริ้ง
ขวัญเนตร
จูบแก้มเชยกรรณ ฯ

หอมใด ดุจนา
จักขว้ำ
เสาวภาคย์ พระเอย
จูบข้างเชยแขน ฯ

สรรพางค์
จึงพร้อง
กระหม่อม ไสนา
สั่งข้าพระควร ฯ

◎ ลูกรักแก้วแม่เอ๋ย ปราณี แม่รา
พระบาทบงกชศรี ใส่เกล้า
ฤๅบาปิ่นภูมี ทัดแม่ ใยพ่อ
ขอจูบบัวบาทเจ้า สั่งเจ้าจอมใจ ฯ

◎ พระรักพระว่าไว้ เหนือหัว
ข้าบาทบงกชกลัว บาปได้
พระคุณโปรดเป็นตัว สอนสั่ง มานา
ข้าไปิ่แทนคุณไท้ เท่าเส้นใยยอง ฯ

พระนางบุญเหลือให้โอวาทพระลอตอนจะจากเมือง

ร่าย ◎ เมื่อนั้นอนงคเทพี ชนนีนาฏราชรันทด สลดหฤทัยดั่งจะหว่า ท้าวธ
กว่าเจ้าลอลักษณ์ ลูกรักเจ้าแม่นา รักยิ่งตายิ่งตัว รักยิ่งหัวยิ่งชีพ แต่นจอมทวีป
แม่จะจาก พรากแม่พรากพระบุรี ศรีกษัตริย์มีเจ็ดสิ่ง พระมิ่งแม่จงจำ ย้ำคำแม่
อย่าคลา รีตท้าวพระยาอย่าคลาด อย่าประมาทลืมตน อย่ารคนคนเท็จ ริรอบ
เสร็จจึ่งทำ คิดทุกคำจึ่งออกปาก อย่าให้ยากแก่ใจไพร่ ไต่ความเมืองจงตรง ดำรง
พิภพให้เย็น ดับเข็ญนอกเข็ญใน ส่องใจดูทุกกรม อย่างมชมความเท็จ ริรอบ
เสร็จเกอทางธรรม์ ทีจะกันกันจงหมั้น ทีจะคนคนจงเป็นกล ส่องต้นหนคนใช้ เลือก
หาใจอันสัตย์ ดัดมนตรีโดยยุกต์ ปลุกใจคนให้หาญ ผลาญเพรียงไพร่เพรียงเมือง
อาญาเรื่องเรอยราษฎร์ กันนิกรกาจเกอไพรี ดับกลีอย่าให้ลุก อย่าชิงสุกก่อนห่าม
อย่าล่ามม้าสองปาก อย่าลากพิษตามหลัง อย่าให้คนชังลักแช่ง แต่งคนให้คนรัก
ชักชวนคนสู่ฟ้า เบื่องหน้าเทพยอยศ จงปรากฏชอบแล้ว อย่าได้แคลัวรำพึง คำนึง
อย่ารู้มลาย จงอย่าหายยศพ่อ ต่อม้วยฟ้าหล้าสวรรค์ กลัปประลัยอย่ารู้ลาญ ภูบาล
เจ้าจงจำ ตามคำแม่โอวาท พ่อสุดสวาทแก่แม่เฮย จงสวัสดิ์แก่เจ้าเทอญ ฯ

พระนางบุญเหลือทรงคร่ำครวญ เมื่อทรงทราบข่าวสิ้นพระชนม์ของพระลอ

◎ แม่สงวนมาแต่ตั้ง มีครรภ์ ลูกเอย
บเบกษาสักอัน หนึ่งน้อย
ถึงพระผ่านไอศวรรย์ เสวยราช แลพ่อ
รักลูกรักได้ร้อย ส่วนล้ำรักตัว ฯ

◎ ใช่เป็นไท้ท้าวแต่ พอดี ลูกเลย
เป็นมกุฎกษัตรีย์ ผ่านเผ้า
ท้าวร้อยเอ็ดเมืองมี มาส่วย พระนา
ทูลบาทบงกชเจ้า แม่ไท้รทุกวัน ฯ

◎ เสวยสุขปราสาทเพี้ยง เมืองสวรรค์ ลูกเอย
เสด็จออกโรงกษัตริย์คัล คั่งเผ้า
หัวเมืองหมื่นขุนพัน นายไพร่ พลนา
เผ้าบาทบงกชเจ้า คู่ท้าวเมืองแมน ฯ

◎ พิศช้างคือคู่ช้าง อมรินทร์ ลูกเอย
ม้าคู่อัศวินกร หยาดฟ้า
รพลเพียบธรณิน มีมั่ง เกษมนา
เมืองบพิตรเจ้าหล้า แม่เพี้ยงเมืองสวรรค์ ฯ

ร่าย ◎ กรรมใดดลออกไท้ ให้รักราชเอารส กำสรดสั่นสรรพางค์ ออกนางพ่างจะพินาศ เอนดูราชเทพี ลักษณวดีครั้นฟั่ง แล่นยังราชอยู่เกล้า อีกชาวเจ้าพระสนม เพื่อนภิรมย์เจ้าหล้า ถวันหน้าหาบมิอยู่ สู่สำนักท่านไท้ เห็นธไท้ทูลถาม ถ้อยความใดธพิลาป ครั้นฟั่งทาบตีอก สทกผมเผ้าเกล้าทรสาย ทอดตนตายวายทรวง ให้ระลวงฦๅฉ่ัน สนั่นทั่วทั้งเวียง ฟั่งเสียงไท้ดั่งจะหว่า ใจเมืองบ้าดั่งจะผก หัวอกเมืองดั่งจะพัง ทั้งแผ่นดินทั่วหน้า ไท้ร่ำรักเจ้าหล้า พ่างเพี้ยงตัวตาย ฯ

ตอนพระลอข้ามแม่น้ำกาหลง ทรงรำพันถึงพระคุณของพระชนนีว่า

◎ ร้อยชู้ฤาเท่าเนื้อ เมียตน
เมียแล่พันฤาคล แม่ได้
ทรงครรภ์คลอดเป็นคน ฤาง่าย เลยนา
เลี้ยงยากนักท้าวไท้ ธิราชผู้มีคุณ ฯ

บทละครเรื่องพระลอนรลักษณ์

พระบวรราชนิพนธ์

กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ

ความอาลัยรักของพระนางบุญเหลือและพระลอเมื่อจะต้องพรากจากกัน

โอ้ ◎ เมื่อนั้น องค์พระมารดรถอนใจใหญ่ พึ่งคำลูกยาจะลาไป ชลไนยคลอคลองนองภักตร์ สองกรข้อนทรวงสังเวช น้ำพระเนตรนางตกอกจะหัก แล้วดำรัสตรัสกับโอรสรัก คิดหักห้ามใจดูให้ดี แม่เหมือนหนึ่งไม้ใกล้ผึ้ง นึกหวังว่าเจ้าคงเผาผี แม้นเจ้าไม่อยู่บุรี แม่นตายเปนจะเห็นใคร ทั้งป่ากว้างทางรกระหกระเหิน โดยจะเดินเดือนหนึ่งหาถึงไม่ แล้วบ้านเมืองของเขาจะเข้าไป ความนี้ที่ไหนจะสมคิด นางเปนลูกสาวท้าวพระยา จะวู่วามตามมานั้นเห็นผิด ศัตรูดูเบาเอาเปนมิตร ไม่คิดรักตัวกลัวตาย เจ้าก็ยังคลั่งเคลิ้มสติอยู่ แม่ตริกตรองดูแล้วใจหาย ตรัสพลางทางห้ามลูกชาย ฟูมฟายน้ำตาอาไลย ฯ ๑๒ คำ ฯ โอด

ร่าย ◎ เมื่อนั้น พระลอฟังบังคมประนมไหว้ สงสารมารดรถอนฤไทย นึกอยู่นึกไปใจกึงกัน พอมนต์คลุ้มกลุ้มจิตรคิดกลับ เสียวับวาบหวามความกระสัน บ่านนพ้องสองนางนั้น จะนั่งนับคืนวันเวทนา แม้นพี่มิไปให้ถึงเจ้า น้องจะเศร้าโศกสร้อยคอยหา พระบังคมสมเด็จพระมารดา ลูกขออำลาผ่าธุลี พระแม่จงอำนวยอวยพร จะจรจากเบื้องบาทบทศรี ขอประสบพบสองเทวี ให้สมที่ใจนึกตริกตรอง จะได้มิได้นั้นไม่ว่า ตามแต่วาศนาข้าทั้งสอง แม้นเคยสมสู่คู่ครอง คงไม่ต้องลำบากยากเย็น ศัตรูก็รู้อยู่เต็มอก แม่วิตกกังวลกลุกกเห็น สุดแต่บุญกรรมให้จำเป็น ความตายไม่เว้นแก่ผู้ใด แม้นว่าถ้าไม่ถึงที่ตาย อันตรายจะมีก็หาไม่ ถ้าที่ชีวันจะบรรไลย ถึงอยู่เวียงไชยก็ไม่พ้น สำมหาอย่าว่าแต่มนุษย์เทวบุตรก็วิบัติขัดสน ถ้าพระมารดรมิผ่อนปรน ลูกไม่พ้นเจ็ดวันคงบรรไลย ดำรัสตรัสโดยเอนดูบุตร พระคุณนี้สุดไม่เปรียบได้ เหลือกำลังลูกรักจะหักใจ ภูวไนยซบลงทรงโศกา ฯ ๑๘ คำ ฯ โอด

◎ เมื่อนั้น นางนาฏบุญเหลือเชือกระษัตริย์ ได้ฟังนั่งทุกข์โทมนัส เสียใจไม่ตรัส

ทัดทาน สองกรนางข้อนพระอุรา พิศดูลูกยาแล้วสงสาร ประหนึ่งว่าโฉมฉายจะวายปราณ เยาวมาลย์ครวญคร่ำรำพรรณ ฯ ๔ คำ ฯ โอด

โอ้บูชากุณฑ์ ◎ อนิจจาตั้งแต่แม่อุ้มท้อง จนได้ครองพระนิเวศน์เขตรขัณฑ์ แทนพระบิตุรงค์ทรงธรรม์ ท้าวเธอสวรรค์ครรไลย สิ้นพระพ่อพอเห็นแก่หน้าเจ้า ค่อยบรรเทาทุกข์ทนหม่นไหม้ สุริวงศ์พงศาเสนาใน ก็ได้พึ่งบุญญาบารมี เหมือนฉัตรแก้วกั้นเกษเขตรนคร ราษฎรแสนสุขทั้งกรุงศรี พ่อจะไปไกลสถานธานี พระบุรีจะได้ใครครอง อกเมืองก็จะเย็นเปนน้ำ อกแม่ก็จะช้ำเปนหนอง งวยงงหลงรักนางพี่น้อง ราวกับรูปทองต้องติดใจ หญิงอื่นหมื่นแสนแม้นจะหา ให้งามกว่าแพงเพื่อนก็พอได้ นี่เนื้อว่ากองกรรมทำไว้ หลงใหลฉุเล่ห์เสน่ห์นาง ขอไทเทวาสุราฤทธิ์ จงมีจิตรเมตตาลูกข้าบ้าง ช่วยคุ้มครองป้องกันไปตามทาง แล้วให้ล่างเสื่อมฤทธิ์วิทยา แม้นลูกข้ากลับมาถึงเมืองหลวง จะบวงสรวงเส้นวักให้หนักหนา ธงฉัตรสารพัดจะบูชา ทุกโรงศาลเทวาบ่ำไม้ ร่ำพลางทางกอดโอรสราช ใจจะขาดคิดพรั่นหวั่นไหว ลูบหลังจูบหน้าอาไลย สอกสอื้นไห้ไปมา ฯ ๑๖ คำ ฯ โอด

ร่าย ◎ แล้วระงับดับความทุกข์ร้อน อวยพรทรงยศโอรสา พ่อไปสวัสดีมีเดชา ให้ได้สองสุดามานคร ฯ ๒ คำ ฯ เจรจา

◎ เมื่อนั้น พระโฉมยงทรงจำคำสอน ชื่นชมสมคิดภูธร คำนับรับพรชนนี ถึงไปก็ไม่นานนัก ลูกรักจักคืนบุรีศรี แล้วบังคมคัลอัญชลี ภูมีอำลาคลาไคล ฯ ๔ คำ ฯ เสมอ

พระลอรำพันถึงพระคุณของพระชนนี

ช้า ◎ เมื่อนั้น พระลอรัศมีศรีใส เนาในพลับพลาพนาไลย แต่สท้อนถอนใจไม่ไสยา เมื่อเสี่ยงน้ำเวียนวงอยู่ตรงภักตร์ ก็ประจักษ์ว่าจะม้วยสังขาร์ คร่ำครวญหวนไห้ไปมา คิดถึงมารดายิ่งอาไลย โอ้ว่าพระชนนีเจ้า พระคุณเท่าดินฟ้าก็ว่าได้ ลูกจากมาน่าที่จะบรรไลย อกุศลดลใจให้จากกัน ทั้งองค์อัคเรศมเหษี สาวสนมนารีจะโศกศัลย์ สุริวงศ์พงศาทั้งนั้น จะครวญคร่ำรำพรรณโศกี แม้นจะไปได้ชู้สักร้อยรัก ไหนจักเหมือนมิ่งมเหษี ได้เมียรักสักพันนั้นก็ดี ไม่เหมือนแม่ซึ่งมีพระคุณมา ฯ ๑๐ คำ ฯ

บทละครเรื่องพระลอ

พระนิพนธ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

พระนางบุญเหลือทัดทานมิให้พระลอจากเมือง เมื่อไม่สำเร็จ ก็สั่งสอนให้โอวาทด้วยความรักและห่วงใย

ร้องลำลาวเล็กตัดสร้อย ๏ พระลูกเอยพระลูกรัก แม่สุดจักทูลทัดขัดขืน พระเคราะห์ร้ายโหรทายว่าไม่พ้น เหมือนยางยืนกลางพนมฉัมชวน เนื้อสู่เสือฤาเสือจะยั่น พ่อทรงบัญญาไวจงไต่สวน จะเดินบ่าผ่าดงคงประชวร แม่นตรองเห็นล้วนแต่หนักใจ ตัวแม่แก่แล้วลูกแก้วแม่ เห็นแต่พ่อนี้ฝากผีไข้ แม้ขืนไปก็ไม่ห้ามตามพระทัย ร่ำพลางแม่ไห้ก็โศกี ฯ ๖ คำ โอด

ร้องลำลาวครวญ ๏ พระเอยพระลอราช สะอื้นอนาถเสน่ห์เคล้าเศร้าศรี กราบบาทพระราชชนนี ลาจากบุรีมิพึ่งวอน ฯ ๒ คำ เจรจา (พระลอกันแสงทูลลา)

เกริ่นประสาธน์ ๏ เมื่อนั้น พระพันปีชนนีนาถรันทด สลดพระหฤทัยดังจะหว่า พระนางว่าเจ้าลอลักษณ์ แม่รักเจ้าแม่นา รักยิ่งตายิ่งตัว รักยิ่งหัวยิ่งชีพ แต่นี้จอมทวีปแม่จะจาก พรากแม่พรากพระบุรี ศรีกษัตริย์มีหลายสิ่ง พระมิ่งของแม่จงจำยำน้ำคำแม่อย่าคลา รัตพญาอย่าคลาด อย่าประมาทละเมอตน อย่าระคนคนเท็จ ริรอบเสร็จจึ่งทำ คิดทุกคำจึ่งออกปาก อย่าให้ยากแก่ใจไพร่ ไต่ความเมืองจงตรง ดำรงพิภพให้เย็น ดับเข็ญนอกเข็ญใน ส่องใจดูทุกทบวง อย่านิยมลวงหลงมารษา ถ่องกรุณาเกื้อทางธรรม ที่จะคำคำจงมั่น ที่จะคนคนจงเป็นกล สองต้นหนคนใช้ เลือกหาใจอันสัตย์ ดัดมนตรีโดยยุกต์ ปลุกใจคนให้หาญ ผลาญศัตรูเพรียงเมือง อาชญาเรื่องเรือยราษฎร์ กันนิกรกาจเกื้อไพรี ดับกระลีอย่าให้ลุก อย่าชิงสุกก่อนห่าม อย่าล่ามม้าสองปาก อย่าลากพิษตามหลัง อย่าให้คนชังลักแช่ง แต่งตนให้คนรัก

ชักชวนคนเมือฟ้า ม้วยหล้าอย่าม้วยประสงค์ จงดำรงพระยศพ่อ จงจำข้อแม่สอน จงจำคำแม่วอนสั่งเจ้า จงสุขทุกค่ำเช้า พ่อเอ้ยสุดใจ แม่รา ฯ ๒๓ คำ

ความอาลัยรักของพระนางบุญเหลือและพระลอเมื่อจะต้องพรากจากกัน

◎ พระเอยพระมาตุเรศ พระเกิดเกศเกิดกาย เกิดกรรมจำผันผาย ลูกรักขอถวายบังคมลา พระอยู่เดียวเปลี่ยวแด สมเพชพระแม่ ก่นแต่จะโศกา เห็นแต่แสนสาวศรี ลักษณวดีกันยา ประยุรเสนิคณา บริรักษ์บาทบงสุ์ ไฉนหนอไฉนหนอ พระลอราช กล้ำไกลบาทพระมาตุรงค์ เที่ยวสัญจรดอนดง เดินพงเดินไพร เห็นเหลือดูแล พระแม่มิอไกล ยามประชวรครวญไข้ ไหนจะเห็นกันเอย ฯ

ร้องลำลาวสมเด็จรับมโหรี ◎ ยามเอ๋ยยามวิโยค พระเรืองฉอดิลกโลกกรมโศกศัลย์ (ชื่นผกาช่อสงสารพระลอของเผือนิเอย) ยุรยาตรจากปราสาทสุวพรรณ ออกหน้าพระโรงคัลมโหฬาร (โชติช่อวิเชียร พระเทวมนเทียรของเผือนิเอย) มเหสีสาวสนมระทมเทวษโดยเสด็จภูเบศเนืองขนาน (พุ่มพิกุลร่วง สงสารสาวแมนสรวงของเผือนิเอย) บรมกษัตริย์ทัศนาหน้าพระลาน เพียบพิริยทวยหาญเหิมณรงค์ (ช่อพุมะเรียง จตุรงค์เชียงเฉียงของเผือนิเอย) เทียบพยูหะแสนยาโยธาทัพ พร้อมสรรพขบวนประพาสไพรระหง (ช่อการะเกด พระจะจากนิเวศเสียแล้วนิเอย) เห็นสมเด็จมารดรฉะอ้อนองค์ กำสรวลทรงเทวนาโศกาลัย (ช่อกรรณิการ์ โอ้พระพันวรรษาของข้านิเอย) พระโฉมยงลงกราบบังบาท ทูลลามาตุราชละห้อยไห้ (ก่องมรกต พระราชปิโยรสของเผือนิเอย) ขอพระพรปกเกศคุ้มเภทภัย สวัสดีมีชัยในไพรวัน (ช่อมะลิซ้อน ขอให้สมพระพรพระแม่นิเอย) ฯ ๘ คำ

ร้องลำลาวชมดง ◎ เมื่อนั้น เจ้าประคุณบุญเหลือสะอื้นอั้น (สร้อย) โอ้อ่อนไท้ แม่เหลืออาลัยเสียแล้วนิเอย ยอดเยาวราช ใจแม่จะขาดเสียแล้วนิเอย) แสนห่วงพระลูกเจ้าท่าวจาบัล์ เฝ้ารำพันโอภาสประสาทพร (สร้อย) พ่อหวังใดจงได้ดังถวิล ไร้ราคินภิญโญสโมสร (สร้อย) ชัยเดชะชนะดัสกร พบอ่อนท้าวสาวสมรเหมือนหมายไป (สร้อย)

ธพร่ำแล้วพร่ำเล่ากระเส่าสั่ง กอดจูบลูบหลังกันแสงไห้ (สร้อย) เพียงพระแม่แต่พินาศ อนาถใจ ฤทธ์อาลัยพันผูกพระลูกยา (สร้อย) ฯ ๖ คำ โอด

พระลอรำพันถึงพระชนนี

ร้องลำลาวคราญ ๏ โอ้พระชนนีศรีแมนสรวง จะโศกทรวงเสียวรู้สึกรำลึกถึง ไหนทุกข์ถึงบิตุรงค์ทรงรำพึง ไหนโศกซึ้งถึงกู่คู่หทัย ร้อยชู้ฤาเท่าเนื้อเมียตน เมียร้อยคนฤาเท่าพระแม่ได้ พระแม่อยู่เยือกเย็นไม่เห็นใคร ฤๅกลับไปสู่นครก่อนจะดี พี่เลี้ยงตรองพลางสนองพระดำรัส เห็นชอบชัดเชิญคืนบุรีศรี เฉลิมกรุงบำรุงประชาชี เป็นที่เกษมสุขสืบไป โอ้บิตรยิ่งคิดยิ่งขัดข่อน .ครั้นจะจรก็ห่วงนครใหญ่ ครั้นจะคืนก็เกรงคนไยไพ ว่าท่านไท้คร้านขลาดประดาษชาย นายแก้วนายขวัญชั้นเสนอ ใครจะเพ้อครหาว่าเสียหาย ฤๅไปหน่อยจึงค่อยเออนอุบาย หมดฉนียนร้ายทุกทาง มากูจะเสี่ยงน้ำลองดู ผิวะกูรอดฤทธ์ผีสาง น้ำใสจงไหลควั่งคว้าง กูอับปางน้ำเฉนียนจงเวียนวน

ร้องลำลาวเล็กตัดสร้อย ๏ ทอดองค์ลงกับที่ศรีไสยาสน์ พระลอราชโศกสร้อยละห้อยไห้ คะนึงถึงแม่เจ้าเศร้าพระทัย ภูวไนยกำสรวลครวญคราง โอ้ว่าอนิจจามาตุเรศ เกิดเกศถนอมกูมิรู้หมาง แม้นลูกตายกายเกลื่อนในเถื่อนทาง ไฉนพระนางชนนีเห็นผีกู เสียแรงทรงศักดาวราฤทธ์ คิดคิดก็น่าอดสู มามัวยเพราะหลงระเริงในเชิงชู้ ทิ้งพระแม่ให้อยู่แต่เอองค์ เกิดเป็นชายหมายสนองพระคุณท่าน ไยกูหาญรักสาวเมื่อคราวหลง มาแต่กายตายกลางอยู่กลางดง พระลอราชอนาถทรงพระโศกา (บี่พาทย์ทำโอด)

ศิริวิบุลย์กิติ

ของ

หลวงศรีปรีชา (เซ่ง)

ความรักของพระนางศิริบดีราชเทวีต่อศิริวิบุลย์กิติ

๓๑. กลบทดังนี้ ชื่อหงษ์คาบพวงแก้ว

๏ จักกลับกล่าวกล่าวถึงมิ่งมิ่งเมียขวัญ นับแต่วันวันแสนโศกโศกเศร้าศรี ไม่วายทุกข์ทุกข์ถึงจอมจอมโมลี แสนสุดที่ทุกข์ถึงถึงภัศดา อยู่ในไพรไพรระหงแดนแดนดง หลวง ให้เปลี่ยวทรวงทรวงนางร่ำร่ำไห้หา จนเนิ่นนานนานเลื่อนนับนับเดือนมา อยู่ในบ่าบ่าไพรสัณฑ์สันโดษเดียว จนพระครรภ์ครรภ์นั้นถึงถึงทศมาส ประสูตรราชราชบุตรงามงามสุดเฉลียว เปนยามดึกดึกสงัดสงัดจิตรเจียว พระองค์เดียวเดียวเอกากายานาง เจ้าตักต้มต้มน้ำใส่ใส่ก้อนเส้า ให้คลอเคล่าเคล่าเนตรนองนองหมองหมาง แลเห็นบุตรบุตรงามภักตร์ภักตร์สำอาง แจ่มกระจ่างกระจ่างหมดจดจดจับใจ พระกายงามงามดั่งทองทองทั้งแท่ง ดูสดแสงแสงสุกศรีศรีสุกใส แลเลิศลอยลอยล้ำแลแลวิไลย ภักตร์ประไภประไภพิศเพียงเพียงภักตร์พรหม เนตรดั่งนิลนิลเนตรเนื้อเนื้อแน่งน้อย ขนงช้อยช้อยชูเชิดเชิดช่างสม ดั่งศรสังสังหารรานรานราชม พระสอกลมกลมดั่งกลึงกลึงเกลากล่อม พระโอษฐ์อิ่มอิ่มเอิบโอษฐ์โอษฐ์อ้าแดง ดั่งชาดแจ้งแจ้งงามจิ้มจิ้มจิตรถนอม พระปรางเปรียบเปรียบปรางวัชวัชรินทร์จอม พระกรน้อมน้อมนวลเปรียบเปรียบบุบผาราย พระกรงามงามงวงคชคชเชนทร์รัตน์ นิ้วพระหัตถ์พระหัตถ์ดังเทียนเทียนทองฉาย เฉกเฉิดโฉมโฉมงามทรงทรงนารายณ์ พระเพลาหมายหมายเหมือนลำลำกัทลี นาสิกดุจดุจขอแก้วแก้ววิเชียร ที่เสถียรเสถียรทรงองค์องค์โกสีย์ สำหรับไอไอยรารัตน์รัตน์นาคี พระทรงศรีศรีดังดวงดวงทินกร พระชงฆ์ช้อยช้อยเช่นชงฆ์ชงฆ์สุชัม บทัลลำเลิศลักษณ์ลักขณาสร พระนางทอดทอดเนตรบุตรบุตรบวร แนบให้นอนนอนแนบอกอกอุ่นองค์ จุบปรางจอมจอมปรางเจ้าเจ้าปรางจันทร์ จิตรใจหวั่นหวั่นใจหวิดหวิดพิสวง น้อมถนอมน้อมจำเนียร

จำเนียรจำนง แอบอุ่นองค์องค์อุระระอุรัน เนตรนางย้อยย้อยคลอเคล้าเคล้าคลุ่มคลั่ง นุชกลสั่งสั่งกันแสงแสงเสียวสัย โอ้เจ้าแม่แม่นจากจากปรางค์จันทร์ ใจแม่หวั่นหวั่นถึงวังวังเวงครวญ ว่าแม้มิ่งมิ่งดวงแก้วแก้วแม่คลอด แต่ก่อนยอดยอดยศศักดิ์ศักดิ์แสนส่วน หมู่แม่นมแม่นมแม่นางนางนิ่มนวล พี่เลี้ยงล้วนล้วนล้ำเลิศเลิศลอยทรง จักขับกล่อมกล่อมกล่าวกลอนกลอนเกลี้ยงกล่าว จักมีท้าวท้าวนางน้อมน้อมประสงค์ มหาดเล็กเล็กติดตามตามติดองค์ ล้วนราชพงษ์พงษ์เผ่าพันธุ์พันธุ์ผู้ดี โอ้ตกอับอับแล้วอกอกกูเอ๋ย เจ้าจงเชยเชยแต่ชัฏชัฏไพรศรี เอาอาศรมสมมุติปรางค์ปรางค์รูจี เอากินรรเรงร่อนร่อนราร่ำต่างนางขับขับช้อนอ่อนเอียงองค์ เอาเหมหงษ์หงษ์ต่างนางนางนวลขำ แทนพี่เลี้ยงเลี้ยงประโลมโลมใจจำ วิไลล้ำล้ำเลิศองค์องค์เอวอ่อน ฯ

๓๒. กลบทดังนี้ ชื่อกวางเดิรดง

◎ ลูกเอ๋ยแม่จะจัดเอานกแก้ว นกเอ๋ยบินมาแล้วมาเลี้ยงสมร ยูงเอ๋ยมาเป็นเพื่อนพ่อน้อยจร ยางเอ๋ยมาเยี่ยมร้อนที่เรียมครวญ นกเอ๋ยนามชื่อว่านกโนรี เร็วเอ๋ยเรียบมานี่มาแนบสงวน กระเหว่าเอ๋ยแอบกระเวียนกระเวนรวน นกเอ๋ยช่างชูนวลน่าชวนชม ปักษีเอ๋ยสีแดงแสงก็พร้อย พ่อหนูเอ๋ยพ่อหนูน้อยน่าชังสม สัตว์เอ๋ยสัตตะวาล่องหล้าลม ลูกเอ๋ยแลภิรมย์ภิเรงรัก แขกเต้าเอ๋ยอยู่ตามกิ่งแต้วเต้ย คล้าเอ๋ยคลอแคลเคลียคลึงโคลงสมัค เจ้าแม่เอ๋ยเห็นแต่หน้าพระลูกรัก พ่อเอ๋ยจงผินภักตร์มาทัศนา เปล้าเอ๋ยจับปลวงเปล่าอยู่เปล่าเปลี่ยว เขาเอ๋ยขันตัวเดียวลูกแนบหน้า นกเอ๋ยช่างเหมือนอกเราสองรา เปล่าเอ๋ยเปลี่ยวอยู่บ่าพนาดอน สาลิกาเอ๋ยเกาะก่องอยู่กิ่งแก้ว จาบเอ๋ยใจใจแจ้วจับจิตรสมร โพเอ๋ยระโตกพึ่งร่มโพนอน นกเอ๋ยยังรู้รักเหมือนเรียมกรม ลูกเอ๋ยองค์เดียวแต้วอยู่อ้างว้าง นิจาเอ๋ยประสูตรกลางพนาศรม เจ้าแม่เอ๋ยเห็นแต่หน้ามารดาชม กำเมียเอ๋ยมาเกรียมกรมระทมกรอม เบญจวันเอ๋ยแล้วเวียนระวังแสง สีเอ๋ยขาวเขียวแดงน่าชูถนอม ไก่เอ๋ย

เรียงว่าพ้าก็มาพร้อม พยาลอเอ๋ยแลละม่อมละไมงาม กะตั๊วเอ๋ยเต้นตัวเดียวกะต้อยกะต้อย นกเอ๋ยเหมือนลูกน้อยใจหวามหวาม กะต่ายเอ๋ยมาเต้นอยู่กะต่ายกะต่าย กะแตเอ๋ยไต่ไม้งามกะต่อนกะต่อน ลูกเอ๋ยแม่แลแลลิวโลดลิวโลด สัตวเอ๋ยช่างสันโดษโลดผ่อนโลดผ่อน เจ้าแม่เอ๋ยไยเจ้าแม่ไม่จรไม่จร ลูกเอ๋ยไม่ฉมตานอนชะแง้ชะแง้ ฯ.

ศิริวิบุลย์กิติทูลลาพระมารดาไปตามพระบิดา

๓๙. กลบทดังนี้ ชื่อบุษบงแย้มผกา

๏ พระกุมารตรึกตรองทำนองปราชญ์ พระจอมราชเจ้าคิดน้ำจิตรเถลิง พระหน่อน้อมค้อมบังคมภิรมย์เริง พระเอี่ยมเอิงแอบองค์ประจงกร พระกราบลาว่าข้าแต่แม่เจ้า พระคุณเอ๋ยลูกนี่เล่าจะลาสมร พระคุณจงอำนวยช่วยอวยพร พระคุณเจ้าฉันจะจรตามบิตุรา พระบิตุรงค์บ่านฉันจักเปนไฉน พระเสด็จไปนานเนิ่นเกินหนักหนา พระนางพี่งราชบุตรสุดจะลา พระหทัยดั่งไฟหัทไทยร้อน พระจึ่งตอบปลอบว่าดูราพ่อ พระน้อยหน่อนพคุณวิบุลสอน พระหน่อเอ๋ยพ่ออย่านึกพเนจร พระหน่ออ่อนหน่อเอี่ยมอังกุรา พระหน่อน้อยจ้อยนิดเท่านี่ พระหน่อจะให้แม่ทวีเทวศหา พระหน่อเนื้อหน่อนามขัตติยา พระหน่ออย่าละแม่ให้แดเดียว พระลูกเอ๋ยอกแม่นี่อนาถา พระหิมวาบ่าใหญ่ในไพรเขียว พระหน่อจะจรแม่จะอยู่แต่ผู้เดียว พระแม่จะเปลี่ยวเปล่าแต่จะแลใคร พระบิตุราเจ้าก็ร้างไปห่างแล้ว พระลูกแก้วเจ้าจะพรากไปจากไฉน พระกระมลชนนีนี้ไรไร พระหฤไทยว้าเหว่โอ้เวลา พระสุริยงลงลับเหลี่ยมไศล พระหฤไทยแม่จะเฉียมเหลี่ยมสังขา พระสุริเยศจะประเวศน์เมรุมา พระวิญญาแม่จะวางประเวศน์จร พระสุริยาลาโลกครรไลแล้ว พระมารดาจะลาแก้วแม่สังหร พระสุริยงส่งแสงแรงรอนรอน พระแม่จะวอนกรรแสงแรงอุรา พระลูกเอ๋ยแม่เหมือนอกนกจากพราก พระลูกจากแม่จักร่ำรำจวนหา พระองค์เดียวเปลี่ยวเดชพระเวทนา พระวิญญาแม่จะวางพ่ออย่าจร พระกุมารกราบกรานพิลาบละห้อย พระคุณเอ๋ยจิตรลูกน้อยนี้ท้อนถอน พระบิตุราบ่านฉันชีวีวร พระชีพจะมรณ์แล้วฤๅยังลูกคลั่งใจ ฯ.

๔๑. กลบทดังนี้ ชื่อทสประวัติ

๏ โอ้อกเอ๋ยหวาดหวังจะวังเวง โอ้อกเอ๋ยครุ่นเครงจะครวญหา โอ้อกเอ๋ยสงสาร
๑ ๒
พระมารดา โอ้อกเอ๋ยอนิจจาจะอาวรณ์ โอ้อกเอ๋ยอาตมาในคราน โอ้อกเอ๋ยเอกีใน
๓ ๔ ๕
ไพรสอน โอ้อกเอ๋ยครันไม่ลามารดาจร โอ้อกเอ๋ยพระบิดรจะมรณา โอ้อกเอ๋ยครันจะ
๖ ๗ ๘
ลามารดาเล่า โอ้อกเอ๋ยแม่จะเสร้ากระศัลย์หา พุทโธเอ๋ยพุทธองค์ทรงวัตวา พุทโธเอ๋ย
๙ ๑๐
กายาไม่จิรัง พุทโธเอ๋ยได้ยศแล้วฉดถอย พุทโธเอ๋ยเลื่อนลอยแล้วเหลียวหลัง พุทโธเอ๋ย
เมื่อดีมีบังคับ พุทโธเอ๋ยเพื่อนพรั่งสพร้อมพรู พุทโธเอ๋ยตกจนแล้วคนหยาม พุทโธเอ๋ย
มีแต่ความจะอดสู พุทโธเอ๋ยรูปก็งามความก็รู้ พุทโธเอ๋ยอับแล้วอู้อกระอา ทุกขังเอ๋ย
สังเวชแม่เกษแก้ว ทุกขังเอ๋ยไกลลูกแล้วจะครวญหา ทุกขังเอ๋ยจักทุกข์ถึงรึงอุรา ทุกขังเอ๋ย
หัทยาจะทุกข์กรอม ทุกขังเอ๋ยตั้งแต่ทุกข์ไม่สุขา ทุกขังเอ๋ยทุกทิวาจะซูบผอม ทุกขังเอ๋ย
เนตรจักงวนนวลจักงอม ทุกขังเอ๋ยผิวจักรอมผอมจักรา ทุกขังเอ๋ยขังแต่ทุกข์ขุกแต่เข็ญ
ทุกขังเอ๋ยทุกข์เข้าเห็นเข็นเข้าหา อนิจจังโอ้จะตั้งอนิจจา อนิจจังกายาพิรากล อนิจจัง
สมบัติย่อมวิบัติ อนิจจังคล่องแล้วขัดวิบัติผล อนิจจังสังขาราประชาชน อนิจจังมีแล้วจน
แต่วนเวียน อนิจจังอาตมานิจจากาย อนิจจังทรัพย์ทั้งหลายไม่เสถียร อนิจจังใจแล้ววน
จนแล้วเวียน อนิจจังตั้งแต่เปลี่ยนเวียนแต่แปร อนัตตากายังเราทั้งหลาย อนัตตาเกิดมา
ผายเอากายแล่ อนัตตาสูญสิ้นโจกทั่วโลกแล อนัตตามีก็แต่อนาถตาย อนัตตาจากโลก
มนุษย์เล่า อนัตตาแต่เทพเจ้ายังฉิบหาย อนัตตาพันแผ่นที่พิภพพราย อนัตตาย่อม
ฉิบหายสูญสาธารณ์ อนัตตาสูญเพราะน้ำลมแลไฟ อนัตตากัลป์ประไลยไฟประหาร
คุณแม่เอ๋ยจงเอ็นดูเถิดยุพมาลย์ คุณแม่เอ๋ยจงสงสารเถิดมารดา คุณแม่เอ๋ยอวยอ่อนให้พรไชย
คุณแม่เอ๋ยจงให้ไปสมปรารถนา คุณแม่เอ๋ยแม้นไม่ยอมให้คมะนา คุณแม่เอ๋ยเห็นชีวาจะ
วอดวาย คุณแม่เอ๋ยแม้นลูกพบผ่าท้าวแล้ว คุณแม่เอ๋ยลูกจะแคล้วกลับผันผาย คุณแม่เอ๋ย
ลูกนี้หวังตั้งจิตรหมาย คุณแม่เอ๋ยลูกหมายจะแทนคุณ ฯ

๔๒. กลบทดังนี้ ชื่อกะแตไต่ไม้

◎ เศร้าหมองทรงยุพยงทรงหมองเศร้า หุนหวนเจ้าสุดแค้นแสนหวนหุน ครุ่น
ครั้นหวังพึ่งบุตรแสนสุดครุ่น ในใจแค้นแสนวุ่นแค้นในใจ สุดจิตรห้ามสามจนจิตรสุด
ไฉนบุตรสุดคิดน้ำจิตรไฉน ใจเกรงคิดจิตรละเวงคิดเกรงใจ พรอวยไชยให้บุตรสุดอวยพร
ว่าพ่อจงพบสบเหมือนพ่อว่า สอนสั่งคำจำหนาคำสั่งสอน จรพบพระบิดาถ้าพบจร ไปรีบร้อน
เร็วมาอย่าช้าไป ผ้ากำพลผืนนี้พลกำผ้า ใสศรีจ้าสุกแสงแสงศรีใส ใจแม่รักธำมรงค์
นี้สุดใจ พ่อพาไปให้พบไปพาพ่อ ให้เห็นแหวนแสนรักจักให้เห็น หน่อท้าวได้สำคัญ
มั่นว่าหน่อ กอบุตรราชชาติสุทธ์ราชบุตรกอ ท้าวคุณพ่อแจ้งในใจคุณท้าว ราชบุตร
น้อมกรลามาตุราช ผ่าวผ่าวหวาดจิตรนาฏหวาดผ่าว ร้าวร้อนรวนหวลจิตรคิดร้อนร้าว จาก
บุตรท้าวนาฏน้องร้องร่ำจาก บุตรรักร่ำแม่ร้องร่ำรักบุตร หากจิตรสุดจิตรหวลจวนจิตรหาก
พรากจากแม่เนตรย้อยน้อยใจพราก ครวญหวลจากต่างพรากจากหวลครวญ หน่อพุทธัง
บังเกิดเป็นพุทธหน่อ นวลเนตรหล่อหลั่งคลั่งคลุ้มเนตรนวล เดิรมาเดียวเปล่าเปลี่ยว
เดียวมาเดิร จิตรใจเจ่นเงียบเหงาเจ่าใจจิตร ลัดลอดดงพงเถื่อนเลื่อนลอดลัด หวิดใจ
หวัดถึงมาตุหวัดใจหวิด จิตรในึกหน่วงรักหนักในจิตร ครวญคร่ำคิดถึงแม่แลคร่ำครวญ ฯ

ศิวิบุลย์กิติคร่ำครวญถึงพระมารดา

๗๖. กลบทดังนี้ ชื่ออุภะโตโกฏิวิลาศ บังคับให้ใช้พินทุ์เอก วรรคหนึ่ง มิให้ใช้พินทุ์เอกพินธุ์โทปนกัน ดุจดังกลบททั้งปวง

◎ จักกล่าวถึงยอดยิ่งมิ่งกุมาร ให้ยกรีบพลทหารสท้านไหว มาถึงที่เขาวิบุล
บรรพตไพร เห็นไรไรราวแควันกุฏีดง เสร็จด่วนจากที่มงคลคช น้อมประนตนบนัว
ขันจำนง ค่อยคลาไคลลาลีกับบาทบง กชประจงน้อมนบเคารพคุณ เห็นอาศรมที่สถิตย์
ผิดประหลาด ให้กังปนาทร้อนจิตรแล้วคิดฉุน เออพระจอมกระหม่อมแม่มิ่งใจบุญ จะ

วิจุณจุลาจลหรือรนร้อน หรือเหตุผลเปนไฉนน่าใจหาย หรือสันสายสังขาชีวาสมร หนึ่งอาสรมทั่วจบจังหวัดจร รุกขาขอนงอกขึ้นดูรกเรียง พระเสด็จด่วนด่วนเร่งรีบรัด ประนมหัตถ์ขึ้นอาสรมสภักเฉียง พระภูษาทรงเหนื่ออังษาเอียง พระองค์เมียงน้อมนอบยอบภิวันท์ เห็นจอมมิ่งมงคลวิมลมาศ นอนอนาถสันสูญชีวาสัญ ออกพระโอษฐ์ว่าโอ้คำเดียวนั้น พระองค์อั้นกายพยพสลบลง ครั้นค่อยคืนตื่นต่อสติมี ก็ภูลทวีโศกสันฤไทยหลง เอียงพระเกษกอดบาทร่ำว่าองค์ พระปลงชีพแด้วเดียวในดอน ลูกไม่ทราบเหตุผลยุบลเรื่อง รู้ข้อแค้นขัดเคืองอนุสร ว่าจักสุดพระชนม์ชีวนวร โอ้โอ่พระมามรณ์นิจจาเอ่ย ลูกมากอดบาทแม่ไม่แปรภักตร์ ลูกขึ้นทักลูกน้อยไยนอนเฉย ช่างนิ่งแน่ไม่ทักสักคำเลย พระคุณเคยปกเกล้าหายเร่าร้อน พระร่ำพลางกางกรกอดบาทแม่ ให้ท้อแท้ฤดีดุจลูกศร ปักตลอดหัทไทยดั่งไฟฟ่อน พระสะท้อนทอดองค์ลงโศกา กรุงกระษัตริย์รีบเร่งรณรงค์ รู้ทราบทรงนาฏนุชสุดสังขา เธอรีบเร่งเร็วบาทยาตรามา ยกหัตถากอดประคองพระน้องนาง ทรงพระโศกาค่อนทรวงทรง กรรแสงสงสารเศร้าเคล้าเนตรหมาง ออกพระโอษฐ์ว่าโอ้ออกอ้างว้าง จักเปรียบนางในมนุษย์สุดปาง ฯ.

กลบทดังนี้มีตะคณะสองชะคณะหนึ่ง ครุสองอยู่อันดับกัน
วรรคประถมให้ใช้ตะคณะ วรรคที่สองให้ใช้ตะคณะ
วรรคที่สามใช้ชะคณะ วรรคที่สี่ครุสองดังนี้

๘๑. ชื่ออินทาธิกร

◎ ครั้นรุ่งสุริยเรืองบรรเทืองแสง ส่องสีวีแจ้งจำรัสไข นรานเรศเรืองฤทธิไกร ยกโยธาคลาไคลข้ามดงดอน บ่างบื่นบดินทร์สุรราชกุมาร พาสกลทหารเข้าไพรสอน อุราระทมกรมทรวงยิ่งร่วงร้อน ให้อาวรณ์ถึงนาฏพระชนนี โอ้ว่าสุริยาเวลาเช้า พระเคยถนอมกล่อมเกล้าโมลีศรี ปีโยสิเนหาทุกวันทวี ตั้งแต่นั้นนับกาลจะนานไกล เคยเก็บบุหงาพฤกษาชาตี อันเดียรดาษแสนสุดพระไทยใส ทวีเทวศด้วยบุตรนั้นสุดใจ ดั่งหัทไทยชนนีจะภินท์พัง ไม่เปนเสวยเปนสรงทรงอุส่าห์ ทุกวันทิวากรอมกรมอารมณ์หวัง ประคองประคับรักบุตรสุดกำลัง จักนอนนั่งอุส่าห์พยายาม ฯ

ส ส ส

๑๑๐ ๑๑๐ ๑๑๐

๘๒. กลบทมีสะคณะทั้งสี่อยู่อันดับกันดังนี้

กำหนดครุหนึ่ง ลหุสองทุกวรรค ชื่อบวรโตฎก

๏ ชลเนตรไหลนองร้องร่ำรัก ชลไนยไหลหนักอาวรณ์หวาม ชนนีห้ามบุตรสุดไม่ตาม ชลนานองน้ำพระเนตรนอง บิ่ยบุตรสุดจากพระแม่เจ้า บิ่ยหัทไทยร้าวอารมณ์หมอง บิ่ยโยคเทวศเดือดเปนเลือดหนอง บิ่ยวิปโยคต้องพรากจากจร วรคุณสุดที่จะรำพรรณ วรเดชมหันต์มหิศร บวโรวิบูลย์จันทร สุภภัตรเพียงเพ็ญจันทร์ สุวิสุทธิบวรรังษี รุจิโรรศมีงามเฉิดฉัน สุภโณโสภณาระวิวรรณ์ สุภณีผิวพรรณ์ดั่งพิมพ์ทอง บิ่ยบุตรสุดที่จะแลเหลียว ระโหยไห้เปลี่ยวอารมณ์หมอง สวนังพึ่งเสียงสกุณร้อง สุวกองแขกเต้าเคล้าบุตรนอน ฯ

ต ต ช ช

๐๐๑ ๐๐๑ ๑๐๑ ๑๐๑

๘๓. ครุ ๐๐๒ กลบทผิแลตะคณะหนึ่งชะคณะสอง ครุ ๒ อยู่อันดับกันดังนี้ ชื่อว่าวสันตติลกวาที

วรรคประถมให้ใช้ตะคณะ วรรคที่สองภะคณะ วรรคที่สามที่สี่ชะคณะ วรรคที่ห้าครุ ๒

๏ เหมือนแม่สิเนหาในข้าบาท ดังสุวราชแขกเต้าสโมสร บิ่โยบิ่ยาในบุตรสุดอาวรณ์ จะราจะร่อนไม่ไปให้ไกลรัง ฉันใดใจหวังดั่งมารดา ปกป้องครองข้าชีวาหวัง จากวากีวะพระหทยัง จะเปรียบประดังจากพรากเมื่อจากจร ทุเรศทุรังคู่แสวงบุตรครั้นไม่เห็นแล้วก็สุดชีวาสร โอ้อกอนิจจาพระมารดร มามรณาอาวรณ์อนาถวงษ์ จะเจ็บจะไข้ไม่มีผู้ใดใคร จะนวดจะเน้นดั่งใจจิตรประสงค์ ทั้งเจ็บโรคเจ็บร่างอยู่กลางดง แม่มาอนาถวงษ์ชีวามรณ์ โอ้จรจะร้างก็ไม่ว่า ขอดูขอได้เห็นหน้าเมื่อสังหร จะสั่งจะเสียลูกแล้วจะม้วยมรณ์ ตามแต่กำม์ชาติก่อนเฉิดมารดา ฯ

น น ม ย ย

๑๑๑ ๑๑๑ ๐๐๐ ๐๑๐ ๐๑๐

๘๔. กลบทผิแลนะคณะสอง มะคณะหนึ่ง ยะคณะสอง อยู่อันดับกันดังนี้ ชื่อมาลินีโสภิต

๏ ปะทะปะทังหวังบุตรจะมาถึง จะริจะริ่งลูกรักได้รักษา ถึงตายเปนเห็น ภักตร์พระมารดา จะปลื้มใจชนมาเมื่อวายปราณ จะได้ใครให้พระอรหัง จะพวงพวัง พระองค์น่าสงสาร จะริจะริ่งบุตรสุดรำคาญ เมื่อสังขารจักคิดถึงบิตุรงค์ จะได้ทรง ภาวนาฤๅหาไม่ จะปลงจิตรแม่จะได้ดั่งประสงค์ นิจนิจจามามรณ์ชอ่อนองค์ พวิพวง ปลงร่างไว้กลางดร ลูกเห็นแต่ โกษทองเรืองรองสี บเห็นแม่พาทีนุสารสร ไฉนแม่ ให้บุตรสุดอาวรณ์ จะริจะร้อนเท่าใดไม่ไหวองค์ สกุณสักกุณังได้ฟังเสียง ต่างร้อง ต่างเรียงพฤกษาสง ระทวยถอยพลอยพังให้งังงง เฉงาเงื่องเซื่องทรงจะงงงวย ฯ.

รามเกียรติ์ เล่ม ๑

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ความรักของนางสวาหะต่อหนุมาน

๏ เมื่อนั้น นวลนางสวาหะดวงสมร
เห็นบุตรนั้นเป็นวานร ฤทธิรอนดั่งองค์พระสุริยัน
มีใจใสโสมนัสสา พันคำมารดาสาปสรร
จึงอุ้มลูกยาวิลาวัณย์ ให้เสวยชิงฉันธารา
กอดจูบลูบทั่วอินทรีย์ ด้วงชีวีแม่สุดเสน่หา
สงสารที่เจ้าเกิดมา อนาถาไร้ญาติเข็ญใจ
ทั้งแม่ลูกกมิได้เลยงกัน สารพันไม่มีสิ่งใดให้
มิหนำจะซ้ำจากไป อาลัยเป็นพ้นพันทวี
จงฝากกายพระพายเทเวศร์ ชั่งเป็นบิตุเรศเรืองศรี
อันกุณฑลขนเพชรเขียวมณี ที่มีในกายของลูกรัก
ถ้าว่าผู้ใดมาทักทาย ท่านนั้นนารายณ์ทรงจักร
อวตารลงมาผลาญยักษ์ เจ้าจงสามิภักดิ์กับบาทา ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

ความรักของนางนิลากาสรต่อทรพี

๏ มาฉิงฉ้าแก้วสุรกานต์ พอพระสุริย์ฉานจำรัสศรี
ก็ได้ศุภฤกษ์ยามดี พร้อมทั้งดิถีเวลา
จึงตกลูกมาเป็นตัวผู้ ดำดูองอาจแกล้วกล้า
คอล่ำกำลังมหึมา กิโลมเลยงลูกยาสำราญใจ
ให้กินนมแล้วปลอบลูกรัก แม่จะอยู่ช้านักก็ไม่ได้

แม้นพ่อของเจ้ารู้ไป
จึงเล่าให้ฟังถ้วนถี่
เจ้าจงระมัดกายา
สั่งพลางน้ำตาไหลพราก
แล้วออกจากถ้ำอลงกรณ์

จะพากันบรรลัยไม่พริบตา
แต่ฆ่าชีวิตลูกเสียหนักหนา
กำพร้าแม่อยู่สถาวร
ขอฝากเทพไททุกสิงขร
บทจรตามผู่งเที่ยวไป ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

นางประไพวดีสอนนางไกยเกษีตอนจะนำไปถวายท้าวทศรถ

๏ เมื่อนั้น
สวมกอดพระธิดายุพาพาล
แล้วมีวาจาอันสุนทร
เจ้าจะจากอกพระมารดา
เป็นข้าใต้เบื้องบาทบงสุ์
จงเจียมองค์จงรักภักดี
อุตส่าห์พยายามหาความชอบ
สิ่งชั่วอย่ากลัวให้มีภัย

นางประไพวดียอดสงสาร
เยาวมาลย์รับขวัญกัลยา
ดวงสมรแม่ยอดเสน่หา
ไปยังอยุธยาธานี
พระผู้พงศ์หริรักษ์เรืองศรี
ฝากชีพชีวีภูวไนย
รอบคอบราชกิจเอาใจใส่
แม่จะได้เป็นศรีอยุธยา ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ

๏ เมื่อนั้น
ให้อาลัยในองค์พระบุตรี
ลูบหลังแล้วมีวาจา
จงจำเริญสวัสดีอย่ามีภัย
ตรัสแล้วสองกษัตริย์สุริยวงศ์
ลงจากปราสาทแก้วแววฟ้า

พระชนกมารดาทั้งสองศรี
ดั่งหนึ่งชีวีจะจากไป
แก้วตาผู้ยอดพิสมัย
ให้เป็นใหญ่แก่ฝูงกัลยา
พาองค์พระธิดาเสน่หา
ข้าสาวชาวแม่ก็ตามไป ฯ

ฯ ๖ คำ ฯ

นางไกยเกษีครวญถึงพระชนกชนนี

โอ้ เมื่อนั้น — โฉมนวลนางไกยเกษี
บังคมลาพระชนกชนนี — มีความโศกาอาลัย
ชลเนตรคลอคลองนองพักตร์ — เยาวลักษณ์เศร้าสร้อยละห้อยไห้
โอ้ว่าแต่นี้จะจำไกล — ที่ไหนจะได้เห็นพระชนนี ฯ

ฯ ๔ คำ ฯ คุกพาทย์

โอ้ร่าย เดินทางผ่านทุ่งวุ้งเขา — ตามลำเนาห้วยธารศรีศรี
คิดถึงพระชนกชนนี — เทวีเปล่าอกเปลี่ยวใจ
เห็นยูงทองท่องหามารดา — เหมือนลูกจากมาในป่าใหญ่
เห็นนกกระเวนกระเวนไพร — อาลัยเหมือนเสียงกระเวนวัง
สาลิกาจับเรียงเคียงพลอด — เหมือนพระแม่สวมกอดแล้วสอนสั่ง
รังนานพักฟองระวังรัง — เหมือนครั้งระวังลูกแต่เยาว์มา
โอ้ว่าแต่นี้จะไกลบาท — พระบิตุราชชนนีนาถา
ป่านนี้จะทรงโศกา — แสนเวทนาอาลัย ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ เชิด

นางมณโฑอาลัยรักนางสีดาเมื่อจะใส่ผะอบลอยน้ำ

โอ้ เมื่อนั้น — โฉมนางมณโฑมารศรี
แลเห็นผอบก็โศกี — เทวีตีอกเข้ำรำพัน
โอ้ว่าลูกน้อยของมารดา — แม่อุตส่าห์อุ้มท้องประคองขวัญ
นอนนั่งตั้งแต่ถนอมครรภ์ — มิให้อันตรายสิ่งใด
อนิจจาเกิดมาเอาชาติ — จะคลาดจากเวราก็หาไม่

โอ้ว่าลูกน้อยกลอยใจ
ถึงกระไรแต่พอได้อาบน้ำ
ร่ำพลางทางแสนโศกา
เจ้าจะไปเป็นเหยื่อแก่ฝูงปลา
ป้อนข้าวสักคำก็ไม่ว่า
กัลยาแน่นิ่งไม่สมประดี ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ โอด

พระชนกและพระมเหสีสั่งสอนนางสีดาตอนอภิเษกกับพระราม

◎ เมื่อนั้น
เห็นสองลูกยาวิลาวัณย์
จึงตรัสเรียกราชบุตรี
เจ้าจะจากอกพระบิดร
เป็นข้าช่วงใช้บำเรอบาท
สงวนกายฝากกายฝากชีวา
อย่าทะนงว่าเป็นองค์อัครราช
ฝูงอนงค์ซึ่งพระองค์ใช้ชิด
อันพระชนนีบิตุเรศ
ลูกรักจงรักภักดี
อย่าก่อการให้เคืองเบืองบาท
ถนอมจิตเป็นนิจนิรันดร
ท้าวชนกจักรวรรดิรังสรรค์
งามดังสุริยันจันทร
มารศรีจงฟังพ่อสั่งสอน
ไปอยู่นครอยุธยา
พระภัสดาธิราชนาถา
ภักดีไปกว่าจะม้วยมิด
เจียมกายอย่าประมาทราชกิจ
อย่าคิดฉันทาราคี
ก็เหมือนบังเกิดเกศเกศี
จึงมีสวัสดีสถาวร
เยาวราชจงสมัครสโมสร
ดวงสมรจงจำวาที ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

โอ้ ◎ เมื่อนั้น
ฟังพระบิตุรงค์ทรงธรณี
โอ้ว่าพระองค์ผู้ทรงเดช
เลี้ยงลูกแต่เยาว์จนใหญ่มา
นวลนางสีดามารศรี
น้อมเศียรชุลีกับบาทา
พระคุณเคยปกเกศเกศา
ผ่านฟ้ามิให้อนาทร

ถนอมดั่งดวงเนตรดวงใจ
จนลาพรตคืนเข้าพระนคร
จึงตั้งพิธียกศิลป์ชัย
ที่สมวงศ์สมพงศ์สมพักตร์
ควรหรือไม่ได้สนองบาท
ร่ำพลางนางทรงโศกี

ผิดชอบสิ่งใดพระสั่งสอน
ด้วยอาวรณ์จะปลูกลูกรัก
เลือกคู่จะให้เสมอศักดิ์
ให้เป็นหลักจรรโลงธาตรี
พระบิตุรงค์ธิราชเรืองศรี
ดั่งหนึ่งชีวีจะมรณา ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ โอด

◎ เมื่อนั้น
ท้าวองค์สมเด็จพระมารดา
สององค์กอดองค์เยาวลักษณ์
โอ้ว่าเจ้าดวงชีวัน
จำเป็นแล้วจำจะวิโยค
นัยจะพบบิตุเรศชนนี
ควรเจ้าจะสนองรองบาท
จึงจะเป็นศรีสวัสดิ์สถาวร

ท้าวชนกจักรวรรดินาถา
เห็นลูกโศการำพัน
ชลนาคลอพักตร์แล้วรับขวัญ
จะกันแสงร่ำพันไปใยมี
จงดับโศกเสียเถิดนะโฉมศรี
ใช่จะสิ้นชีวีจากจร
พระสามีธิราชทรงศร
ดวงสมรถนอมใจให้จงดี ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ

พระรามพระลักษมณ์รำพันถึงพระคุณพระชนกชนนีตอนจะจากเมืองไปเดินดง

◎ ถึงหน้าปราสาทพระบิตุรงค์
ชลเนตรคลอเนตรถอนใจ
โอ้ว่าพระจอมมงกุฎเกศ
สิ่งใดมิให้อนาทร
หวังจะให้สืบสุริย์วงศ์
สามกษัตริย์นั่งลงบังคมไหว้
ร่ำไรโศกาอาวรณ์
ทรงเดชเลี้ยงลูกมาแต่ก่อน
เช้าค่ำพร่ำสอนไม่เว้นวัน
ในพงศ์จักรพรรดิรังสรรค์

เวรหลังติดตามมาทัน
ทันตั้งแต่จะแลลับ
ลูกขอลาบาทพระทรงชัย
ทั้งองค์พระชนนีเจ้า
พระคุณล้ำฟ้าธาตรี
ยังมิได้สนองเท่ายองใย
แม้นลูกไม่ม้วยมรณา
ร่ำพลางฟูมฟายชลเนตร
แข็งใจเยื้องย่างตามกัน
บันดาลจำพรากจากไป
เหมือนเดือนดับสิ้นแสงแขไข
ภูวไนยค่อยอยู่สวัสดี
อันบังเกิดเกล้าเกศี
พันที่จะนับคณนา
จะไกลพระองค์ไปอยู่บ่า
จะกลับมารองบาทพระทรงธรรม์
แสนเทวษพ่างเพียงจะอาสัญ
จรจรัลจากปราสาทสุรกานต์ ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

โอ้ ◎ โอ้ว่าสมเด็จพระบิตุเรศ
พระคุณล้ำฟ้าธาตรี
ตั้งแต่จะไกลเบื้องบาท
กตัญญูจะสู้ไปเดินไพร
เกิดมามิได้สนองคุณ
ถึงกระไรแต่ได้บังคมลา
สุดคิดสุดปัญญาผ่อนผัน
อกเอ๋ยจะทำประการใด
เสียแรงเกิดในสุริย์วงศ์
ดูดั่งทรลักษณ์อัปรีย์
พระชนนีก่อเกศเกศี
ครั้งนจะจากพระองค์ไป
ดั่งภานุมาศเลี่ยวลับเหลี่ยมไศล
ไม่คิดอาลัยแก่ชีวา
ซึ่งการุญบำรุงรักษา
กราบบาทบาทาจะคลายใจ
จะผัดวันอยู่ช้าก็ไม่ได้
จนใจเป็นพ้นพันทวี
จักรพรรดิฤทธิรงค์เรืองศรี
พระจักร่ำพลางทางโศกา ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ โอด

พระชนนีติดตามอ้อนวอนให้พระรามพระลักษมณ์กลับเข้าเมือง

◎ เมื่อนั้น
สวมกอดพระลักษมณ์รามา
พิศพักตร์แล้วลูบอินทรีย์
จงระงับโศกาจาบัลย์
พระบิตุรงค์ปลงชีพชีวา
ทุกข์ถึงเจ้าเป็นพ้นนัก
บัดนี้พระพรตผู้น้อง
กริ้วโกรธมารดาดั่งเพลิงกาล
จึงพาแม่นออกมาตาม
เชิญเจ้าเข้าไปยังธานี
สองพระชนนีเสน่หา
กับนางสีดาดวงจันทร์
มีพระเสาวนีย์รับขวัญ
อย่ากันแสงนักเลยนะลูกรัก
แม่แสนโศกาเพียงอกหัก
เพียงจักสุดสิ้นพระชนมาน
ก็ไม่ครองพาราราชฐาน
จะประหารให้สิ้นชีวี
ไม่ฟังความนางไกยเกษี
ครอบครองบูรีภิรมยา ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น
พึ่งรสพจนารถพระรามา
จึงสวมสอดกอดสามพระลูกรัก
อนิจจาต้องมาเดินไพร
จะได้ยากลำบากสิบสี่ปี
แม่จะแสนโศกาจาบัลย์
ตรัสแล้วจึงมีสุนทร
แม่จะไปตามองค์พระภัสดา
จะแสนทุกข์แสนยากลำบากนัก
เจ้าเป็นยอดอนงค์นางใน
แม่นจะได้เห็นพักตร์
จะคลายทุกข์ค่อยสุขสถาวร
สามพระชนนีเสน่หา
ต่างแสนโศกาอาลัย
ชลนานองพักตร์สะอื้นไห้
เพราะจะไปสังหารอาธรรม์
ไม่มีสิ่งสุขเกษมสันต์
นับวันกว่าเจ้าจะกลับมา
ดูก่อนสีดาเสน่หา
ที่ในแนวบ่าพนาลัย
ลูกรักจะเดินที่ไหนได้
อย่าไปจงอยู่ด้วยมารดร
ต่างพระหริรักษ์ทรงศร
กว่าพระสิ่กรจะกลับมา ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

ความรักของนางตรีชาดาต่อนางเบญกาย

◎ เมื่อนั้น นางตรีชาดายักษี
ครั้นเห็นพระราชบุตรี เทวีสวมสอดด้วยความรัก
ลูบไล้ไปทั่วสารพางค์ แล้วอุ้มองค์นางขึ้นใส่ตัก
วันนี้แม่พึ่งเห็นพักตร์ คิดว่าจักไม่พบกัน
ว่าพลางเชยชมพระธิดา กัลยาจูบจอมถนอมขวัญ
แสนโศกโศการำพัน พ่างเพียงชีวันจะบรรลัย ฯ

ฯ ๖ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น เบญกายเยาวยอดพิสมัย
กอดบาทชนนีเข้าไว้ สะอื้นไห้แล้วแจ้งกิจจา
บัดนี้พระองค์ทรงนคเรศ มงกุฎเกศอสุรยักษา
ให้ลูกนิมิตกายา เหมือนองค์สีดาเยาวมาลย์
ไปลวงพระรามพระลักษมณ์ ผู้วงศ์จักรพรรดิมหาศาล
ทำตายลอยอยู่ในชลธาร แทบท่าสรงสนานภูมี
ครั้นจะขืนขัดก็จนใจ กลัวภัยพระยายักษี
จะทำโทษาฆาตี เทวีเล่าพลางพลางโศกา ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น นางตรีชาดายักษา
ได้ฟังพระราชธิดา กัลยาพ่างเพียงจะขาดใจ
โอ้อนิจจานะลูกเอ๋ย กรรมสิ่งไรเลยมาชัดให้
พ่อเจ้าก็จากอกไป เป็นตายฉันใดไม่พบกัน
ตัวแม่นตั้งแต่ทนทุกข์ ไม่มีสิ่งสุขเกษมสันต์
ยังแต่เจ้าดวงชีวัน นอกนั้นมิได้เห็นใคร

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาจังหวัดเชียงใหม่
หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดดอนรัก จังหวัดสงขลา

ขับพ่อเสียแล้วมิหนำ
มาซ้ำฆ่าลูกก็เป็นได้
ร่ำพลางแสนโศกาลัย
อรไทเพียงสั้นสมประดี ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ โอด

ความรักของนางสุพรรณมัจฉาต่อมัจฉานุ

ช้า ◎ เมื่อนั้น
นางสุพรรณมัจฉาโฉมศรี
อุ้มลูกรักแนบอินทรีย์
เทวีพิศพักตร์แล้วถอนใจ
โอ้ว่าเจ้าเกิดมาในครรภ์
แม่จะเลี้ยงสักวันก็ไม่ได้
จำเป็นแล้วจำจะจากไป
ด้วยกลัวราชภัยอันตรา
เสียแรงพ่อเกิดมาเป็นชาย
เสียดายไม่ได้อยู่เห็นหน้า
เจ้าจงจำคำมารดา
สืบไปแก้วตาอย่าลืมความ
อันบิตุเรศบังเกิดเกล้า
ของเจ้านั้นเชี่ยวชาญสนาม
เป็นยอดทหารพระราม
นามกรชื่อศรีหนุมาน
มีมาลัยกุณฑลขนแก้ว
เขี้ยวเพชรพรายแพรวฉายฉาน
หาวเป็นดาวเดือนชัชวาล
เหาะทะยานไปได้ในอัมพร
แม้นพบจงเข้าอภิวาทน์
กราบบาทด้วยใจสโมสร
สั่งพลางโศกาอาวรณ์
บังอรเพียงสั้นสมประดี ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ โอด

ว่าย ◎ ครั้นเสร็จซึ่งสั่งโอรส
ยอกรประณตเหนือเกศี
ค่อยระงับดับความโศกี
เทวีประกาศด้วยวาจา
ขอจงผู่งรุกขเทเวศร์
อันเรืองเดชมาช่วยรักษา
องค์มัจฉานุกุมารา
ลูกข้าอย่าให้มีภัย
สั่งพลางโลมลูบจูบพักตร์
เยาวลักษณ์ถอนทอดใจใหญ่
ลงจากฟากผั่งสมุทรไท
ว่ายไปในท้องวารี ฯ

ฯ ๖ คำ ฯ เชิด

ความรักของนางพิรากวนต่อไวยวิก

◎ เมื่อนั้น ฝ่ายนางพิรากวนยักษี
ต้องจำลำบากพันทวี กับด้วยอสุรีลูกรัก
อยู่ในเรือนตรุกันดาร แสนทุกข์ทรมานเพียงอกหัก
ไม่ยราพอสุราพระยายักษ์ ใช้ให้ไปตักคงคา
ใส่กะทะจะต้มลูกชาย ให้ตายด้วยพระรามนาถา
ก็กระเดียดกระออมเดินมา ออกจากทวาราธานี ฯ

ฯ ๖ คำ ฯ เพลง

โอ้ ◎ ครั้นถึงที่สระบุษบง นั่งลงริมท่าวารีศรี
คิดถึงลูกรักร่วมชีวี ตีทรวงเข้าร่ำโศกา
โอ้ว่าไวยวิกของแม่เอ๋ย ทรามเชยผู้ยอดเสน่หา
เสียแรงบำรุงเลี้ยงมา จนชันษาจำเริญวัย
ควรหรือไม่ยราพขุนมาร คิดการพาลผิดก็เป็นได้
โทษกรณ์ไม่มีเท่ายองใย ใส่ไคล้จะล้างชีวัน
อนิจจาสงสารตัวเจ้า รุ่งเช้าก็จะม้วยอาสัญ
กับองค์พระรามด้วยกัน ใครจะช่วยได้นั้นก็ไม่มี
สุดที่แม่แล้วนะแก้วตา ซึ่งจะพ้นอาญายักษี
แม้นเจ้าสันชีพชีวี แม่นไม่อยู่จะสู้ตาย
ก้มหน้าไปตามทรามสวาท ให้ประจักษ์โลกธาตุทั้งหลาย
ถึงอยู่ไปจะทรมานกาย จะฟูมฟายชลเนตรทุกเวลา
พรุ่งนี้จะจากอกไป ที่ไหนแม่จะได้เห็นหน้า
ร่ำพลางแสนโศกโศกา ดังว่าจะสิ้นชีวัน ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ โอด

ความรักของนางมณโฑต่ออินทรชิต

◎ เมื่อนั้น
ได้ฟังโอรสทูลมา
สวมสอดกอดองค์พระลูกรัก
แล้วมีเสาวนีย์ตรัสไป
ซึ่งพ่อจะยกไปสงคราม
เรืองเดชดั่งองค์ทินกร
ทูษณ์ขรตรีเศียรชาญสนาม
พร้อมหมู่พหลโยธี
แต่พระรามองค์เดียวเดี่ยวฆ่า
บั่นมีพลวานร
แต่ละตนล้วนทรงศักดาฤทธิ์
ซึ่งเจ้ารับราชโองการ
ด้วยพระนารายณ์สุริย์วงศ์
แม่นมิใคร่จะให้ไป
นางมณโฑเยาวยอดเสน่หา
กัลยาอัดอั้นตันใจ
นงลักษณ์ทอดถอนใจใหญ่
เจ้าดวงฤทัยของมารดร
กับด้วยพระรามทรงศร
ขจรฟากฟ้าธาตรี
อาเจ้าทั้งสามยักษี
ออกไปต่อตีราญรอน
อสุราตายสิ้นด้วยแสงศร
ทั้งสองพระนครชัยชาญ
ทศทิศไม่รอต่อต้าน
จะยกทวยหาญไปชิงชัย
เร่งรักษาองค์ให้จงได้
จนใจด้วยกลัวพระบิดา ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น
เห็นโอรสผู้ร่วมชีวา
ตระหนกตกใจด้วยความรัก
สวมสอดกอดองค์พระลูกชาย
ตัวเจ้าสิทำพิธีการ
แม่นเห็นเป็นประหลาดใจ
นางมณโฑเยาวยอดเสน่หา
โลหิตติดมาทั้งกาย
นงลักษณ์ตัวสั่นขวัญหาย
โฉมฉายจึ่งตรัสถามไป
ยังเนินจักรวาลเขาใหญ่
เหตุใดบาดเจ็บทั้งอินทรีย์ ฯ

ฯ ๖ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น

ได้ฟังสมเด็จพระชนนี
ลูกไปตั้งตบะชำระกาย
ไม่ทันเสร็จกิจวิทยา
ได้รบกับองค์พระลักษมณ์
พลสิบสมุทรบรรลัยลาญ
สันสุดรถรัตน์อัสดร
ต้องศรบาดเจ็บทั้งอินทรีย์
สันฤทธสันคิดสนอาวุธ
ผู้เดียวสุดที่จะชิงชัย
หวังจะลาบาทพระแม่เจ้า
กับองค์สมเด็จพระบิดา
อินทรชิตสุริยวงศ์ยักษี
ชุลีกรสนองพระวาจา
ยังเนินทรายจักรวาลภูผา
ข้าศึกนั้นตามไปรอนราญ
สงครามนั้นหนักหักหาญ
ด้วยมือพวกพาลไพรี
อีกทั้งกุญชรราชสีห์
บมว่าชีวจะบรรลัย
จะต่อกรมนุษย์นั้นไม่ได้
จึงหนีไพรีเข้ามา
อันบังเกิดเกล้าเกศา
แล้วจะยกโยธาไปราวี ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

โอ้ เมื่อนั้น

ได้ฟังเพียงสันสมประดี
ชลนัยน์อาบพักตร์อัคเรศ
สองกรค่อนทรวงเข้าอักอัก
นวลนางมณโฑมารศรี
โศกีกอดองค์พระลูกรัก
แสนเทวษพ่างเพียงอกหัก
นงลักษณ์ครวญคร่ำร่ำไร ฯ

ฯ ๔ คำ ฯ

โอ้ โอ้ว่าเจ้าดวงนัยนา

มิให้ระคายเท่ายองใย
เดิมทีแม่นกได้ห้าม
ออกไปต่อกรรอนราญ
ทั้งนเพราะองค์พระบิตุเรศ
แม่บำรุงเลี้ยงมาจนใหญ่
หวังจะได้สืบวงศ์พรหมาน
ไม่พึ่งความขึนอวดกำลังหาญ
ด้วยใจเป็นพาลอหังการ์
พึ่งเหตุเชื่อสำมนักขา

พระลักษมณ์พระรามจึงตามมา เคียงฆ่าสังหารราญรอน
อินทรชิตลูกรักของแม่เอ๋ย ทรามเชยจงงดอยู่ก่อน
แม่จะขึ้นไปทูลพระบิดร อ้อนวอนผ่อนปรนให้พ้นภัย
ร่ำพลางพิศพักตร์พระโอรส แสนระทดถอนใจใหญ่
แสนทุกข์แสนโศกาลัย อรไทเพียงสิ้นสมประดี ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ โอด

◎ ครั้นถึงน้อมเศียรบังคมบาท พระชนนีธิราชยักษา
ทูลว่าลูกรักจักขอลา ยกหมู่โยธาพลากร
ออกไปรณรงค์ด้วยพวกพาล ยังเนินจักรวาลสิงขร
พระองค์ค่อยอยู่สถาวร อย่าทุกข์ร้อนโศกาอาลัย
อันตัวของลูกครงน ที่จะรอดชีวันนั้นหาไม่
แม้นได้ประมาทสิ่งใด ให้เคืองใต้บังบาทา
ด้วยกายวาจามโนกรรม ซึ่งจะนำให้ทุกข์ไปภายหน้า
พระแม่จงได้เมตตา อย่าให้มีเวราแก่ลูกรัก
ทูลพลางสะท้อนถอนใจ อาลัยพ่างเพียงอกหัก
ชลนัยน์ไหลลงอาบพักตร์ ขุนยักษ์แสนโศกโศกี ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ โอด

◎ เมื่อนั้น นวลนางมณโฑมารศรี
เห็นลูกรักร่วมชีวี พาที โศกาอาลัย
ให้เร่าร้อนฤทัยดั่งไฟพิษ บมจะสิ้นชีวิตด้วยได้
สวมสอดกอดลูกเข้าไว้ สะอื้นไห้ครวญคร่ำร่ำพัน ฯ

ฯ ๔ คำ ฯ

โอ้ ◎ นิจจาเอ๋ยเจ้าดวงนัยน์เนตร จอมเกศของแม่เฉลิมขวัญ
เวราสิ่งใดมาตามทัน ให้พลัดพรากจากกันอนาถนัก
เสียแรงเป็นวงศ์พรหมินทร์ เฉื่อยชื่อฉลองสันทัดไตรจักร
ไม่ได้อยู่สืบสุริย์วงศ์ยักษ์ มาตายด้วยปรปักษ์ปัจจามิตร
ควรหรือสมเด็จพระบิดา แม่ว่าโดยดีเอาเป็นผิด
จำให้เจ้าสิ้นชีวิต สุดคิดแม่แล้วในครั้งนี้
เสียดายพิภพอสุรินทร์ จะเสื่อมสิ้นวงศายักษ์
ร่ำพลางกอดลูกเข้าโศกี ดั่งหนึ่งชีวีจะมรณา ฯ

ฯ ๘ ฯ คำ โอด

◎ เมื่อนั้น อินทรชิตสุริย์วงศ์ยักษา
เห็นองค์สมเด็จพระมารดา โศกาครวญคร่ำร่ำพัน
ให้เป็นห่วงบ่วงใยอาลัยนัก เพียงจักสิ้นชีพอาสัญ
เร่าร้อนฤทัยดั่งไฟกัลป์ กุมภัณฑ์อุตส่าห์แข็งใจ
ทูลว่าพระองค์อย่าทุกข์ร้อน อาวรณ์นักเลยหาควรไม่
ลูกนี้จะกราบลาไป ชิงชัยด้วยราชไพรี
แม้นว่าบุญมีไม่มรณา จะกลับมารองเบื้องบทศรี
ทูลแล้วย่างเยื้องจรลี จากที่ปราสาทพระมารดร ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ เสมอ

อินทรชิตครวญ

โอ้ร่าย ◎ ครั้นออกนอกทวารพระนิเวศน์ เหลือบแลแปรเนตรซ้ายขวา
เห็นปราสาทแก้วแววฟ้า ของพระบิดามารดร
งามเพียงไพชยนต์พิมานมาศ โอภาสจำรัสประภัสสร
คิดถึงสองกษัตริย์แล้วอาวรณ์ จึงยอกรเหนือเกล้าเมาลี

โอ้ว่าตั้งแต่จะแลลับ
มิได้กลับมารองบทศรี
พระองค์จงอยู่สวัสดี
ข้าบาทน้อมขอบังคมลา
อกเอ๋ยแม้นหาลูกไม่
จะใช้ใครให้ออกไปเข่นฆ่า
จะต้องร้อนถึงองค์พระบิดา
ยกพวกโยธาออกโรมรัน
โอ้ว่าสงสารพระแม่เจ้า
จะอาวรณ์ร้อนเร่าโศกศัลย์
จะทุกข์ตรอมผอมเพียงสิ้นชีวัน
ด้วยพระทัยกรุณาลูกรัก
ทั้งสุวรรณกันยุมาเทวี
จะโศกีพ่างเพียงอกหัก
ร่ำพลางรีบเร่งพลยักษ์
ผันพักตร์ไปตามมรคา ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ เชิด

รามเกียรติ์ เล่ม ๒

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

นางมณโฑครวญตอนอินทรชิตสิ้นชีวิต

โอ้ ◎ โอ้ว่าอินทรชิตลูกรัก ดวงจักษุแม่พิสมัย
อุ้มท้องบำรุงเลี้ยงไว้ สิ่งใดมิให้อนาทร
จนจำเริญวัยใหญ่มา รอบรู้วิชาศิลป์ศร
เลื่องชื่อลือฤทธิ์ขจายจร มารดรมีความยินดี
หวังจะให้เป็นปีนนครเรศ มงกุฎเกศอสูรยักษี
ควรหรือมามัวยชีวี แม่นี้ดูน่าอนาถนัก
เสียรกรไม่มีกับกาย ดั่งหนึ่งชาติชายอัปลักษณ์
เสียดายวงศ์จตุรพักตร์ จะเสื่อมศักดิ์สูญสิ้นทั้งลงกา
นิจจาเอ๋ยตั้งแต่จะแลลับ เหมือนเดือนดับเลื่อนเลี่ยวเหลี่ยมผา
จะคะนึงถึงเจ้าทุกเวลา กินแต่น้ำตาเป็นนิจไป
ยามสรงจะสรงแต่ชลเนตร อาดูรพูนเทวษโหยไห้
ร่ำพลางแสนโศกาลัย อรไทไม่เป็นสมประดี ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ โอด

ร่าย ◎ เมื่อนั้น โฉมนางมณโฑนวลหง
ค่อยฟื้นคืนกายใจตำรง แล้วรอทรงโศการำพัน
โอ้ว่าอินทรชิตของแม่เอ๋ย ไม่ควรเลยจะม้วยอาสัญ
อัปยศผู่งเทพเทวัญ นักสิทธ์สุบรรณนาคา
ทั้งนี้เพราะพระบิตุเรศ เบาเหตุพึ่งสำมนักขา
ให้หลงด้วยองค์นางสีดา ไปพามาไว้ในธานี

จึ่งเกิดณรงค์ชิงชัย ได้ความร้อนใจดั่งไฟจี่
แม่ได้ทูลทัดแต่เดิมที ภูมีไม่เชื่อวาจา
พระองค์หลงรักนางโฉมงาม กลับความว่าแม่นี้หึงสา
จนเสียลูกแก้วแววตา พระยามารไม่คิดอาลัย
เมื่อเจ้าจากอกไปทั้งรัก แม่จักมีชีวาก็หาไม่
สะอื้นพลางทอดองค์ลงร่ำไร อรไทไม่เป็นสมประดี ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ โอด

พระชนนีทั้งสามทัดทานมิให้พระพรตพระสัตรุดเข้ากองไฟ

๏ โอ้เจ้าดวงเนตรของแม่เอ๋ย ไฉนเลยจะม้วยอาสัญ
อันความสัจซึ่งปฏิญาณกัน วันนี้ต่อหน้าชนนี
พระพี่เจ้าไปเดินหิมเวศ ทรงเพศจรรยาเป็นฤาษี
ถ้าครบคำรบสิบสี่ปี จะกลับมาบูรีดั่งสัญญา
นี่สิวานรมาแจ้งความ ว่าไปสงครามยักษา
ถึงทวีปนครลงกา แก้วตาก็แจ้งประจักษ์ใจ
อันการณรงค์โรมรัน จะกำหนดคืนวันนั้นไม่ได้
ถ้าเจ้าทั้งสองบรรลัย ที่ไหนแม่จะคงชีวี
ฝ่ายพระรามพระลักษมณ์กลับมา จะสิ้นชีวาทั้งสองศรี
จงงดพึ่งสักสามราตรี ถ้าร้ายจะมีข่าวมา ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

๏ เมื่อนั้น พระพรตพระสัตรุดนาถา
พึ่งสามสมเด็จพระมารดา ชลนาคลอเนตรแล้วทูลไป
ซึ่งตรัสมาทั้งนี้ควรนัก แต่สุดที่ลูกรักจะงดได้
สู้ตายไม่เสียดายชีวาลัย มิให้เสียสัจวาที

ถ้าเชษฐามาถึงพระนคร
พระมารตรได้โปรดเกศี
จงแจ้งให้ทราบบาทธุลี
ว่าลูกนี้ถวายบังคมลา
ทั้งสามสมเด็จพระแม่เจ้า
จงโปรดเกล้าประทานโทษา
ซึ่งได้ผิดพลั้งแต่หลังมา
อย่ามีเวราสืบไป
ขอฝากสุริย์วงศ์พงศ์พันธุ์
ฝูงสนมกำนัลน้อยใหญ่
เมตตาช่วยเลี้ยงบำรุงไว้
ให้ได้ความสุขสวัสดี ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น
องค์พระมารดาทั้งสามศรี
ได้ฟังลูกรักพาที
ดั่งหนึ่งชีวีจะมรณา
ต่างองค์ต่างข้อนทรวงร่ำ
ครวญคร่ำเศร้าโทมนัสสา
ต่างกอดลูกรักทั้งสองรา
โศกาสลบลงพร้อมกัน ฯ

ฯ ๔ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น
เห็นสามพระมารดาวิลาวัณย์
พระพรตพระสัตรุดรังสรรค์
ตกใจสิ้นสมประฤดี
ทรงกันแสงโศกนิ่งไป
ต่างองค์ซบพักตร์ลงร่ำไร
จะดำรงอินทรีย์ก็ไม่ได้
สลบไปกับบาทพระมารดา ฯ

ฯ ๔ คำ ฯ

ความรักของนางมณโฑต่อทศพิน

◎ เมื่อนั้น
อยู่ในปราสาทอลงกรณ์
นวลนางมณโฑดวงสมร
เห็นพระโอรสเสด็จมา
บังอรเหลือบแลแปรไป
เยาวมาลย์ตระหนกตกใจ
กายาโลหิตหลั่งไหล
วิ่งไปรับองค์พระลูกรัก ฯ

ฯ ๔ คำ ฯ

◎ จุงกรมายังบัลลังก์อาสน์ อัครราชลูบไล้มิให้หนัก
พินิจพิศดูดวงพักตร์ นงลักษณ์ซึ่งกล่าววาจา
เป็นไฉนฉะนี้นะพ่อเอ๋ย ทรามเชยแม่ยอดเสน่หา
จงเจ็บชาคลาเขยวทงกายา โลหิตติดมาทั้งองค์ ฯ

ฯ ๔ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น ทศพินพงศ์ท้าวครรไลหงส์
ชลเนตรคลอเนตรไหลลง กราบบาททูลองค์พระชนนี
วันนี้พระพรตใช้ทหาร ชื่อชมพูพานกระบี่ศรี
เข้ามาร้องว่าพาที ให้หาลูกนี้ออกไป
อ้ายวานรนั้นอหังการ์ ถ้อยคำเจรจาหยาบใหญ่
ครั้นลูกว่าบ้างก็ขัดใจ มันทำให้ได้อัประมาณ
ขึ้นมาจะลาบาทบงสุ์ ยกพวกจตุรงค์ทวยหาญ
ไปแก้แค้นแทนกรอ้ายสาธารณ์ ผลาญเสียให้ม้วยชีวัน ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น นวลนางมณโฑสาวสวรรค์
ได้ฟังดังใครมาฟาดฟัน ตัวสั่นสวมกอดพระลูกยา
โอ้ว่าทศพินเจ้าแม่เอ๋ย ทรามเชยไม่ฟังแม่ว่า
เพราะวรณีสูรอสุรา จึงมาเป็นเหตุดังนี้
ครั้งเมื่อพ่อเจ้าก็เชื่อคำ นางสำมนักขายักษี
ไปลักองค์สีดาเทวี แม่นี้ทูลทักก็ขัดใจ
จนสิ้นพระญาติวงศ์พงศา ลงกาเกิดเข็ญดังเพลิงไหม้
อันตัวของเจ้าจะออกไป ชิงชัยด้วยน้องพระสี่กร
ดังแมงเม่าเข้ากองเพลิงพิษ แม่นี้ร้อนจิตดังพิษศร
ว่าพลางโศกาอาวรณ์ บังอรไม่เป็นสมประดี ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น
เห็นองค์สมเด็จพระชนนี
ยิ่งคิดสลดระทดใจ
กอดบาทสมเด็จพระมารดา

ทศพินสุริย์วงศ์ยักษี
โศกีร่ำไรไปมา
ชลนัยน์อาบพักตร์ยักษา
ก็ทรงโศกโศกาจาบัลย์ ฯ

ฯ ๔ คำ ฯ

◎ แล้วคิดมานะอหังการ
สามโลกก็แจ้งอยู่ด้วยกัน
มาตรแม้นตัวตายจะไว้ยศ
คิดแล้วอุตส่าห์ดำรงใจ
ความอายความแค้นของลูกนี้
พระองค์ค่อยอยู่จะขอลา

กูเป็นวงศ์พรหมานรังสรรค์
จะรักชีวันไปว่าไร
ให้ปรากฏเกียรติจงได้
บังคมไหว้กราบทูลพระมารดา
แม้นม้วยชีวีเสียดีกว่า
ยกพลโยธาไปราญรอน ฯ

ฯ ๖ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น
ได้ฟังยิ่งแสนอาวรณ์
เจ้าจงฟังคำแม่ว่า
พ่ออย่ามานะอหังการ
อันหมู่อสุราเสนายักษ์
ก็จะกลับเป็นพวกไพรี
จงถอดพิเภกออกเสียก่อน
ให้พาไปเฝ้าอนุชา

นวลนางมณโฑดวงสมร
บังอรจึงมีพจมาน
แก้วตาผู้ยอดสงสาร
ยกพวกพลหาญไปราวี
เคยกลัวสิทธิศักดิ์กระบี่ศร
น่าที่เจ้าจะม้วยมรณา
แม่จะอ้อนวอนดีกว่า
เห็นว่าจะรอดชีวัน ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ

โอ้ ◎ เมื่อนั้น
เจ็บช้ำลำบากแสนทวี
แลเห็นปราสาทพระมารดา

ฝ่ายทศพินยักษี
กระบี่พาเที่ยวตระเวนไป
ยอกรนบน้วประนมไหว้

ชลเนตรคลอเนตรถอนใจ อาลัยรำพันโศกา
โอ้ว่าสมเด็จพระแม่เจ้า ผู้บังเกิดเกล้าเกศา
บำรุงเลี้ยงลูกแต่เยาว์มา จนใหญ่กล้ามิให้อนาทร
พระคุณล้ำฟ้าสุธาธาร ยิ่งสุเมรุจักรวาลสิงขร
ยังมิได้แทนคุณพระมารดร มาจากจรจากบาทอนาถนัก
อยู่หลังจะตั้งแต่โหยไห้ อาลัยถึงลูกเพียงอกหัก
จะแสนทุกข์แสนเทวษด้วยความรัก ชลนัย์นองพักตร์ไม่วายวัน
บุญน้อยมิได้ฉลองบาท มาสุดสิ้นชีวาตม์อาสัญ
ดั่งเดือนดับลับสิ้นแสงจันทร์ นับวันจะเปลี่ยวเปล่าตา
นิจจาเอ๋ยพอได้กราบบทศรี พระชนนีหน่อยหนึ่งก็ไม่ว่า
ถึงตายก็ตามแต่เวรา ร่ำพลางโศกาแล้วเดินไป ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ พญาโศก

◎ เมื่อนั้น นางมณโฑผู้ยอดสงสาร
แจ้งว่าโอรสบรรลัยลาญ เยาวมาลย์ครวญคร่ำรำพัน ฯ

ฯ ๒ คำ ฯ

โอ้ ◎ โอ้ว่าทศพินเจ้าแม่เอ๋ย ทรามเชยยอดรักเฉลิมขวัญ
เสียแรงอุ้มท้องประคองครรภ์ ถนอมเลี้ยงทุกวันจนใหญ่มา
พระบิดาสวรรคตแล้ว ได้เห็นหน้าลูกแก้วเสน่หา
ค่อยสบายคลายทุกข์ทุกเวลา อนิจจาควรหรือมาจำไกล
ทิ้งแม่ไว้แต่ผู้เดียว เปล่าเปลี่ยวดินโดยโหยไห้
จะวิโยคโศกแสนอาลัย ตรอมใจถึงเจ้าไม่เว้นวัน
เหตุนี้เดิมทีได้ห้าม ไม่พึงความขึ้นคิดด้วยโมหันธ์

เชออ้ายพเลยงอาธรรม์ จงต้องพ่นเสียรเสียบไว้ดังนั้น
เสียแรงเป็นวงศ์พรหเมศ เทวาเกรงเดชทุกราศี
เมื่ออินทรชิตพี่เจ้าไปต่อตี กสันชีวีในเมฆา
มีผู้ไปรับเสียรไว้ มิให้ตกจากเวหา
นี่มาต้องประจานเวทนา ดังว่าชาติเชอจัณฑาล
ตั้งใจจะฝากผีเจ้า ขวัญข้าวแม่ยอดสงสาร
ร่ำพลางข้อนทรวงเยาวมาลย์ โศกาปานสันชีวัน ฯ

ฯ ๑๔ คำ โอด

นางวัชนีสูรห้ามนนยุพักตร์ออกรบเพราะความรักและห่วงใยลูก

◎ เมื่อนั้น นางวัชนีสูรยอดสงสาร
เห็นโอรสราชกุมาร นงคราญโศการำพัน ฯ

ฯ ๒ คำ ฯ

โอ้ ◎ โอ้นนยุพักตร์เจ้าแม่เอ๋ย ทรามเชยผู้ยอดเฉลิมขวัญ
บัดนี้มนุษย์ชาญฉกรรจ์ ยกมาโรมรันบีฑา
พี่เจ้าทั้งสองออกต่อยุทธ์ กสันสุดชีวังสังขาร์
วานนี้สมเด็จพระบิดา กรีพลโยธาออกไป
รณรงค์หักโหมโจมตี จะมีชัยไพรีหาไม่
เล่าพลางสวมกอดโอรสไว้ ร่ำไห้เพียงสันชนมาน ฯ

ฯ ๖ คำ ฯ โอด

ร่าย ◎ เมื่อนั้น นนยุพักตร์ผู้ปรีชาหาญ
แจ้งว่าเชษฐาบรรลัยลาญ ด้วยมือพวกพาลไพรี

ตกใจดั่งพระยามัจจุราช มาพ้นฟากเศียรเกล้าเกศี
ซบพักตรกับบาทพระชนนี อสุรีรำพันโศกา ฯ

ฯ ๔ คำ ฯ

โอ้ ◎ โอ้พระชนนีของลูกเอ๋ย ไม่รู้เลยว่าศึกมาเคี่ยวฆ่า
กรึ่งใจด้วยลางประหลาดตา ลูกยาจึงละพิธีกรรม์
เข้ามาเฝ้าเบื้องบาทบงสุ์ พระชนมีบิตุรงค์รังสรรค์
บัดนี้ไพรีมาโรมรัน พระพี่ทั้งสองนั้นก็บรรลัย
ลูกจะขอออกไปต่อยุทธ์ ผลาญมนุษย์ข้าศึกเสียให้ได้
แก้แค้นแทนมันจงถึงใจ แต่ตนหนึ่งมิให้รอดชีวา ฯ

ฯ ๖ คำ ฯ

ว่าย ◎ เมื่อนั้น นางวัชนีสูรเสน่หา
ฟังพระโอรสพจนา กัลยาตรัสห้ามไปทันที
นนยุพักตร์ลูกรักเจ้าแม่เอ๋ย ทรามเชยผู้ยอดเฉลิมศรี
อย่าทะนงองอาจว่าตัวดี จะออกไปราวีชิงชัย
พระเชษฐาของเจ้าทั้งสององค์ ฤทธิรงค์ฟากฟ้าดินไหว
ทรงเทพอาวุธเกรียงไกร ยังบรรลัยด้วยมือปัจจามิตร
เช้าค่ำแม่พร่ำแต่โศกา ชลนาไหลนองเป็นโลหิต
แสนทุกข์แสนเทวษเนืองนิตย์ คะนึงคิดคิดถึงเป็นนิรันดร์
ชนนีได้เห็นหน้าเจ้า ค่อยบรรเทาวิโยคโศกศัลย์
แม่ตั้งใจจะฝากชีวัน ขวัญข้าวพ่อคิดให้จงดี ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

ความรักของนางสีดาต่อโอรสในครรภ์

โอ้ร่าย ◎ เดินพลางพลางโศกแสนเทวษ ชลนัยน์นองเนตรกันแสงศัลย์
อุราเร่าร้อนแดยัน จาบัลย์ครวญคร่ำร่ำไร
โอ้อนิจจานะอกเอ๋ย เวรสิ่งใดเลยมาซัดให้
ไม่ควรที่เป็นก็เป็นไป จะตกไร้ร้อยยากลำบากองค์
ครั้งก่อนก็จากราชฐาน ทรมานอยู่ในไพรระหง
ครั้งนี้ผู้เดียวมาเดินดง ไหนจะคงคืนชีพชีวี
โอ้ว่าน้องรักเจ้ากลับไป เมื่อไม่ได้ดวงชีวิตพี่
ถวายองค์สมเด็จพระจักรี น่าที่จะม้วยชีวัน
คิดคิดจะใคร่กลั้นใจตาย ไปเกิดกายชาติใหม่ในสวรรค์
หากเห็นดูบุตรที่ในครรภ์ ขวัญข้าวจะพลอยมรณา
โอ้ว่าเดชะกุศล ผลบุญหนหลังของลูกข้า
ขอจงฝูงเทพเทวา รักษาอย่าให้มีภัย
ร่ำพลางอาดูรพูนเทวษ ชลเนตรแถวถั่งหลั่งไหล
วังเวงวิเวกพระฤทัย ไปในพนมพนาลี ฯ

ฯ ๑๔ คำ ฯ เพลง

ความรักของนางสีดาต่อพระมงกุฎและพระลบ

◎ เมื่อนั้น นวลนางสีดามารศรี
พึ่งโอรสาพาที เทวีสะท้อนถอนใจ
ชลนาคลอคลองนองเนตร จะออกปากแจ้งเหตุมิใคร่ได้
สวมสอดกอดองค์โอรสไว้ อรไทตรัสเล่าแต่เดิมมา
อันพระบิตุรงค์ของลูกรัก คือนารายณ์ทรงจักรนาถา
อวตารจากเกษียรคงคา มาเกิดในวงศ์จักรพรรดิ

ทรงนามพระรามราเมศ
เป็นปีนอยุธยาบูรัณ์
มีพระอนุชาสามองค์
หน่อท้าวทศรถภูมินทร์
พระบิดาไปยกศิลป์ศร
รักษาสัตย์อัยกาสิบสี่
จึ่งอ้ายทศเศียรขุนยักษ์
ไว้ยังลงกากรุงไกร
คุมพลวานรข้ามสมุทร
ฆ่ามันสุดสิ้นชีวา
ภายหลังช้าเกิดรณรงค์
ยกไปสังหารราญรอน
มาขึ้นในใต้เบื้องบาท
อันกรุงศรีอยุธยานั้น
มารดานทรงครรภ์เจ้า
วันหนึ่งจึ่งองค์พระภูวไนย
มีนางปีศาจมารยา
ใส่ใคร้วอนว่าพาที
พระบิตุรงค์เจ้าทรงพระโกรธนัก
จึ่งได้มาพึ่งพระนักธรรม์
เรืองเดชเลิศล้ำกรุงกษัตริย์
นัดดาอัชบาลธิบดินทร์
ฤทธิรงค์ประเสริฐด้วยกันสิน
แม่อยู่มิถิลาธานี
ได้มารดรมาเป็นมเหสี
แม่นตามเสด็จไปอยู่ไพร
มาลักมารดาไปได้
ภูวไนยกับพระลักษมณ์อนุชา
ตามไปสัประยุทธ์ด้วยยักษา
คืนได้แม่มาพระนคร
อาเจ้าสององค์ผู้ทรงศร
ได้นครลงกามลิวัน
องค์พระบิตุราชรังสรรค์
สนุกดังช่อชั้นสุราลัย
ขวัญข้าวผู้ยอดพิสมัย
เสด็จไปประพาสพนาลี
แปลงมาเหมือนหนึ่งทาสี
ให้แม่นเขียนรูปทศกัณฐ์
ให้พระลักษมณ์ฆ่าแม่ไม่อาสัญ
รำพันแจ้งสิ้นแล้วโศกา ฯ

ฯ ๒๖ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น
นวลนางสีดามารศรี
ได้ฟังดังจะสิ้นสมประดี
เทวีข้อนทรวงเข้าร่ำไร
โอ้ว่าลูกรักของแม่เอ๋ย
กรรมสิ่งใดเลยมาชัดให้

จึ่งบันดาลดลจิตไปเล่นไพร แม่ห้ามเท่าไรไม่ฟังความ
เป็นเหตุทั้งนี้เพราะลองศร ขจรทั่วแผ่นภพทั้งสาม
ชะรอยพระภุชพงศ์ทรงนาม คิดว่าสงครามจะเกิดมี
จึ่งให้พระพรตพระสัตรุด กับวายุบุตรกระบี่ศรี
เที่ยวปราบจะให้ราบทั้งธาตรี มิให้มีศัตรูหมู่พาล
ตัวเจ้ายังเยาว์เบาความ ทำตามน้ำใจทะนงหาญ
ว่าทรงฤทธิไกรชัยชาญ ออกรอนราญจึ่งแพ้ศักดา
โอ้พ่อเพื่อนยากของแม่เอ๋ย ทรามเชยยอดสุดเสน่หา
แม่ประคองอุ้มท้องสัญจรมา พระอัยกาปรานี้เลยงไว้
ครั้นเจ้าคลอดมาเป็นชาย ค่อยคลายทุกข์ทนหม่นไหม้
เช้าเย็นชมเชยสบายใจ ถนอมเลยงจนใหญ่ระไวระวัง
หรือชาติก่อนแม่เคยพรากสัตว์ เจ้ามาพลัดจากอกไม่ทันสั่ง
ร่ำพลางสั่นเสียงสั่นกำลัง นึ่งไปดั่งจะม้วยชีวี

ฯ ๑๖ คำ ฯ โอด

๏ เมื่อนั้น นวลนางสีดาเสน่หา
ครั้นพ้นคนสมประดีมา กราบกับบาทาพระมุนี
ขอองค์พระอัยกาเจ้า จงได้โปรดเกล้าเกศี
แม้นลูกข้าสิ้นชีวี ที่ไหนจะได้รองบทมาลย์
ตัวข้านี้จะวิ่งเข้ากองไฟ ให้บรรลัยชีวังสังขาร
พระองค์ผู้ทรงตบะฌาน จงช่วยหลานให้รอดคืนมา ฯ

ฯ ๖ คำ ฯ

๏ เมื่อนั้น นวลนางสีดาสาวสวรรค์
ได้ฟังพระมหานักธรรม์ กัลยาครวญคร่ำร่ำไร
โอ้เจ้าดวงเนตรของมารดร จะทุกข์ร้อนลำบากเป็นไฉน

พระอัยกาว่าไม่บรรลัย
อันความทนเทวษเพทนา
ถึงกระไรพอไว้เห็นพักตร์
แม้นว่าเขาฆ่าเจ้าบรรลัย
ร่ำพลางโศกาจาบัลย์

แม่หนักใจเป็นพ้นนัก
ดั่งกายาจะขาดด้วยคมจักร
ลูกรักผู้ร่วมชีวัน
แม่จะตายตามไปสู่สวรรค์
กัลยาไม่เป็นสมประดี ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ เจรจา

◎ เมื่อนั้น
เห็นมารดาทรงโศกแสนทวี
ซึ่งพระองค์จะทรงแต่กันแสง
ตัวลูกชาติชายอาชาไนย
ขอเอาชีวิตสนองคุณ
พบแล้วจะพากันมา

พระลบสุริย์วงศ์เรืองศรี
ยอกรชุลีแล้วทูลไป
จะแจ้งเหตุร้ายดีก็หาไม่
จะลาไปตามองค์พระพี่ยา
ซึ่งการุญได้เลี้ยงรักษา
พระมารดาค่อยอยู่จงดี ฯ

ฯ ๖ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น
พี่งโอรสาพาที
ชลนัยน์ไหลนองคลองเนตร
รับขวัญลูบหลังลูบพักตร์
ซึ่งเจ้าจะไปตามพี่
แต่เจ้ายังเยาว์ยุพา
แม่นได้เห็นแต่หน้าเจ้า
หรือจะมาช้าจากอกไป
แม้นเขาช้าจับไปได้ด้วย
ว่าพลางข้อนทรวงเยาวมาลย์

นวลนางสีดามารศรี
เทวีสวมกอดด้วยความรัก
แสนเทวษพ่างเพียงอกหัก
นงลักษณ์จึงมีวาจา
ว่านกชอบหนักหนา
จะลีลาผู้เดียวเปลี่ยวใจ
ค่อยบรรเทาทุกข์ทนหม่นไหม้
ใครจะเป็นเพื่อนไร้ในกันดาร
ชีวิตแม่จะม้วยสังขาร
กันแสงปานสิ้นชีวา ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ โอด

◎ เมื่อนั้น

ได้ฟังกอดบาทพระมารดา
ซึ่งพระองค์เมตตาปรานี
อันเกิดมาทั้งสามภพไตร
แม้นไม่ถึงพรหมลิขิต
แสนศัตรูหมู่พาลจะฆ่าฟัน
ตัวลูกก็ชาติเชื้อชาย
แม้นมิพบก็ไม่กลับมา
พระลบสุริย์วงศ์กนิษฐา
โศกาทูลวอนรำพันไป
ทรงพระคุณพ้นที่จะเปรียบได้
ก็ย่อมบรรลัยไปเหมือนกัน
ชีวิตไม่ม้วยอาสัญ
ที่จะทำได้นั้นอย่างสงกา
สู้ตายจะไปตามพระเชษฐา
จะเสาะหากว่าจะสิ้นชีวี ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น

พึ่งลูกรักร่ำพาที
ซึ่งเจ้าจะไปตามพี่ชาย
ว่าแล้วถอดแหวนอำไพ
อันพระธำรงค์วงนี้
ถึงจะต้องจองจำตรึงตรา
อยู่ในตรุขังวังล้อม
มิอาจสามารถจะป้องกัน
แม้นพบจงส่งให้พี่
ว่าแล้วสีดาทรามวัย
ต่างองค์อวยชัยให้พระลบ
บรรดาศัตรูหมู่พาลา
นวลนางสีดามารศรี
เทวีรับขวัญแล้วตรัสไป
ระวังอันตรายจงได้
ส่งให้พลางแจ้งกิจจา
ฤทธีปราบได้ทุกทิศา
เครื่องพันธนาสักร้อยชั้น
กำแพงเหล็กจะห้อมกางกั้น
สารพันจะฉุยหลุดไป
ก็จะรอดชีวีมาได้
อีกทั้งท่านไทอัยกา
เจ้าไปจงพบเชษฐา
ให้พ่ายแพ้เดชาทั้งธาตรี ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

808.803
ส475ศก
ศ.5
ศรีเชียงใหม่
ร.84607

๏ เมื่อนั้น ทั้งสองพระโอรสา
ได้ฟังพระราชมารดา ให้หวาดหวั่นวิญญาณ์ตะลึงไป
ทั้งยินดีทั้งทุกข์นักกงกัน จะกลั้นน้ำเนตรไว้ไม่ได้
โศกากราบทูลด้วยอาลัย ลูกไม่เคยไกลพระชนนี
แม่ลูกแสนยากอนาถนัก ได้พึ่งพักอาศัยพระฤาษี
เลี้ยงกันทุกวันทุกราตรี สุดที่จะจากพระบาทา
ลูกยังมิได้สนองคุณ ซึ่งการุญชุบเกล้าเกศา
ทั้งองค์สมเด็จพระอัยกา ก็จะแสนเวทนาอาลัย ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ

๏ เมื่อนั้น นางสีดาผู้ยอดพิสมัย
ได้ฟังสะท้อนถอนใจ อรทัยจึ่งมีพจมาน
โอ้ว่าเจ้าดวงชีวิต สุดคิดแม่แล้วยอดสงสาร
สุดปัญญาที่จะขัดพระโองการ องค์พระอวตารธิบดี
พ่ออย่าแสนโศกโศกา ถึงมารดาเลยนะโฉมศรี
ใช่ตายจากกันเมื่อไรมี จงภักดีต่อองค์พระบิดร
ตัวเจ้าเป็นหน่อพระจักรภุช ฤทธิรุทธชำนาญในการศร
จะได้สืบสุริย์วงศ์พระสกร ในพระนครอยุธยา ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ

๏ เมื่อนั้น ทั้งสองพระโอรสา
สุดที่จะขัดพระวาจา โศการ่ำไรพันทวี
โอ้ว่าพระมารดาเจ้า จะโศกเศร้าถึงลูกทั้งสองศรี
จะทนทุกข์ทุกทิวาราตรี จะมีแต่ซบผอมตรอมใจ

ถึงลูกไปได้ผ่านเมืองฟ้า
จะกินแต่น้ำตาเป็นนิจไป
โอ้ว่าเจ้าลบน้องแก้ว
สุดรู้สุดคิดอาวรณ์
นิจจาเอ๋ยจะทำไฉนดี
ร่ำพลางทั้งสองเยาวลักษณ์
จะมีความปรีดาก็หาไม่
ด้วยไกลเบื้องบาทพระมารดร
กรรมของเราแล้วแต่ปางก่อน
จะผันผ่อนก็ขัดสนนัก
ทุกข์เราครั้นเพียงอกหัก
ชบพักตร์ลงทรงโศกา ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

๏ เมื่อนั้น
ได้ฟังสมเด็จพระอวตาร
จึงมีพระราชเสาวนีย์
พ่อจะไปด้วยองค์พระบิดา
หมั่นเฝ้าเช้าเย็นให้เป็นนิจ
สามพระอัยกีคือฉัตรชัย
เจ้าจงอุตส่าห์ปรนนิบัติ
สิ่งใดอย่าให้ราคี
ฝากตัวแก่อาเจ้าทั้งสาม
อันหมู่มนตรีเสนา
อย่าหยาบช้าการุญจงรอบคอบ
สงครามอย่ากลับบรรลัย
ทำตามสุริย์วงศ์ทรงศร
พ่อจงจำคำชนนี
จะได้เป็นฉัตรแก้วเย็นภพ
ให้ศัตรูหมู่เข็ญวอดวาย
นางสีดาเยาวยอดสงสาร
ผ่านฟ้าปลอบองค์พระลูกยา
สองศรีแม่สุดเสน่หา
แก้วตาอย่าได้ประมาทใจ
ราชกิจตริตรองเอาใจใส่
เป็นเฉลิมอยู่ในธานี
ประดิพัทธ์ต่อเบื้องบทศรี
พึ่งเพียงภักดีทุกเวลา
ให้พระองค์มีความเสน่หา
โยธาทหารนอกใน
ใครชอบช่วยทูลบำเหน็จให้
จงไว้เกียรติยศในธาตรี
ให้ไพร่ฟ้าประชากรเกษมศรี
จะมีแต่ประเสริฐเพริศพราย
เลิศลบกษัตริย์ทั้งหลาย
สายสวาทจงไปสถาวร ฯ

ฯ ๑๖ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น นวลนางสีดามารศรี
เห็นลูกรักร่วมชีวี กับฝูงนารีออกมา
ค่อยคลายร้อนรนทนเทวษ อัคเรศแสนโสมนัสสา
สวมสอดกอดจูบพระลูกยา ด้วยความเสน่หาอาลัย
แล้วมีวาจาอันสุนทร ดวงสมรแม่ยอดพิสมัย
แต่พ่อทั้งสองจากอกไป แม่นี้โหยไห้ไม่เว้นวัน
บัดนี้แต่ได้เห็นหน้าเจ้า ค่อยบรรเทาวิโยคโศกศัลย์
ดังหนึ่งว่าตายจากกัน กลับได้ชีวันคืนมา ฯ

ฯ ๘ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น นวลนางสีดาสาวสวรรค์
ฟังฝูงอนงค์กำนัล รำพันโศกาอาลัย
ชลนาคลอคลองนองเนตร อัคเรศทอดถอนใจใหญ่
แล้วมีเสาวนีย์ตรัสไป เป็นกรรมเราได้ทำมา
จึ่งวิบัติพลัดพรากจากสุข แสนทุกข์ทรมานอยู่ในป่า
จงคิดถึงความอนิจจา ธรรมดาเกิดมาในโลกีย์
ทุกข์สุขย่อมมีเหมือนกัน อย่าโศกศัลย์ไปเลยนางสาวศรี
ขอฝากลูกเราทั้งสองนี้ ด้วยปรีชาเจ้ายังเยาว์นัก
ช่วยระวังสั่งสอนให้รอบคอบ ราชกิจผิดชอบเบาหนัก
ถ้าเอ็นดูสองเยาวลักษณ์ ก็ดีกว่ารักเราผู้มารดร ฯ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

ความรักของพระชนนีทั้งสามต่อพระรามและพระลักษมณ์

๏ เมื่อนั้น
ได้ฟังดังจะสิ้นสมประดี
โอ้พระจักรแก้วของแม่เอ๋ย
ครั้งก่อนก็ต้องเดินไพร
จนสีดาตกไปเมืองมาร
สองเจ้าบมม้วยชีวา
ถึงเพียงนั้นแล้วยังมิหนำ
แม่ร่ำโศกศัลย์พันทวี
หากว่าได้ชมแต่หลานน้อย
ครั้งนี้สองเจ้าดวงชีวัน
ไหนเลยแม่จะมีความสุข
ตรัสพลางโศกาอาลัย
องค์พระมารดาทั้งสามศรี
เทวีสวมกอดเข้าร่ำไร
เวรสิ่งใดเลยมาซัดให้
ได้ยากเย็นพันคณนา
พ่อติดตามสังหารยักษา
จึงได้คืนมาธานี
อนิจจาซ้ำพลัดมเหสี
ไม่มีความสุขทุกนิรันดร์
จึงค่อยบรรเทาโศกศัลย์
จะพากันซ้ำจากไปเดินไพร
จะแสนทุกข์แสนเทวษละห้อยไห้
อรไทเพียงสิ้นชีวี ฯ

ฯ ๑๒ คำ ฯ

บทละครเรื่องรามเกียรติ์

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ความรักของนางมณโฑต่ออินทรชิต

โอ้ ◎ โอ้ว่าอินทรชิตสิทธิศักดิ์ เสียแรงแม่พิทักษ์รักษา
กล่อมเกลี้ยงเลี้ยงไว้จนใหญ่มา ทุกเวลาเช้าเย็นได้เห็นกัน
หมายจะสืบสุริยวงศ์พงศ์เผ่า ควรเหรือเจ้าจะมาอาสัญ
แม่จะกินน้ำตาไม่ราวัน จะมวดม้วยด้วยกันเป็นมั่นคง
ทั้งนี้สิดาเป็นต้นเหตุ ให้บิตุเรศรักใคร่ไหลหลง
จนสู้เสียลูกเต้าเผ่าพงศ์ จะคิดสงสารใครก็ไม่มี
โอ้เสียดายลงกาอาณาจักร จะเสื่อมศักดิ์สูญสิ้นทั้งกรุงศรี
นางกอดโอรสร่ำพร่ำโศกี ดังเทวีจะวินาศขาดใจ

ฯ ๘ คำ ฯ โอด

ร่าย ◎ แล้วกลืนกลั้นชลนาว่าลูกรัก อย่าเพ่อด่วนหวนหักตักษัย
แม่จะพาขึ้นไปเฝ้าท้าวไท ทูลให้ผ่อนผันด้วยปัญญา
ว่าพลางย่างเยื้องยุรยาตร กับองค์โอรสราชเสน่หา
พร้อมเหล่าสาวสรรค์กัลยา ส่องโคมนำหน้าคลาไคล

ฯ ๔ คำ ฯ เพลง

ความรักของนางสีดาต่อพระมงกุฎและพระลบ

โอ้ ◎ โอ้ว่าลูกรักของแม่เอ๋ย ทรามเชยพ่ออย่ากันแสงศัลย์
คิดว่าม้วยด้วยแม่แต่ในครรภ์ จะไม่เห็นเดือนตะวันแล้วลูกยา
เจ้าเกิดในป่าดงพงไพร ได้ลำบากยากไร้อนาถา

ลูกเอ๋ยเป็นกำพร้าพระบิดา
แม้นเกิดในเวียงชัยไอศูรย์
นี่มารดายากจนเป็นพ้นนัก
ถ้ามรงค์วงเดียวติดมือมา
ถอดแหวนผูกกรกุมารไว้
สุริย์วงศ์พงศาไม่เห็นพักตร์
จะสมบูรณ์พร้อมหมดด้วยยศศักดิ์
ลูกรักอย่าละห้อยน้อยใจ
จะทำขวัญลูกยาอย่ารู้ไข้
ทรามวัยพิไรร่ำโศกา

ฯ ๘ คำ ฯ โอด

◎ เมื่อนั้น
กัมเกล้าเคารพพระสิทธา
แล้วชวนองค์โอรสทั้งสอง
ค่อยวางลูกจอมขวัญให้บรรทม
ลูกรักของแม่ไม่หลับนอน
นี่งเฉิดแก้วตาอย่าร่ำไร
นวลนางสีดาเสน่หา
ยินดีปรีดาในอารมณ์
อุ้มประคองเข้ามายังอาศรม
นางเชยชมกุมารสำราญใจ
จะชะอ้อนวอนเที่ยวไปข้างไหน
แม่จะกล่อมเจ้าให้ไสยา

ฯ ๖ คำ ฯ

พัดชา ◎ เจ้านอนเสียเถิดทั้งพี่น้อง
พ่ออย่ากันแสงโศกา
อย่าเผ้าเร้ารบมารดา
ขวัญข้าวเจ้าแม่ผู้เพื่อนไร้
แม่จะเก็บผลไม้ให้เสวย
โพยภัยไข้เจ็บอย่ารู้มี
จะร่ำร้องไปไยหนักหนา
จงนิ่งนิทรานะสายใจ
ตื่นนอนพ่ออย่ารู้ร้องไห้
ต้องนอนในป่าดงพงพี
ทรามเชยของแม่ทั้งสองศรี
เทวีโลมลูบพระลูกยา

ฯ ๖ คำ ฯ กล่อม

ร่าย ◎ ครั้นพี่น้องสององค์หลับไหล
โบกบิดพัดวีไปมา
ครั้นกุมารตื่นขึ้นค่อยประคอง
ทรามวัยนั่งพิทักษ์รักษา
ด้วยเมตตาลูกน้อยกลอยใจ
มิให้ลูกทั้งสองร้องไห้

อุ้มมาโสรจสรงคงคาลัย
ลูบไล้ขนงเนตรเกศกรรณ
แล้วอุ้มขึ้นจากอ่างวางบนตัก
เชยชมลูกรักแล้วรับขวัญ
จึ่งหยิบผลามาป้อนปั้น
บำรุงเลี้ยงเที่ยงธรรม์ทุกวันมา

ฯ ๖ คำ ฯ เจรจา

โอ้ ◎ โอ้ว่าลูกรักผู้เพื่อนยาก
เป็นวิบากมาวิบัติซัดให้
เล่นอยู่ดีดีกับภัย
มาจากไปเปล่าเปล่าเจียวเจ้ากรรม
สงสารด้วยเจ้ายังเยาว์อยู่
ใครจะช่วยค้ำชูอุปถัมภ์
บ่านนี้จะอดอยากตรากตรำ
เขาจะทำโทษทัณฑ์ฉันใด
เห็นจะให้หาหั่นฟันฆ่า
ไหนจะรอดชีวามาได้
นิจจาเอ๋ยลูกน้อยกลอยใจ
ไม่เคยไกลมารดาสักราตรี
ได้เห็นกันสองราประสายาก
ถ้าแม้นแม่ตายจากจะฝากผี
ควรหรือมาเป็นเช่นนี้
ชีวีแม่จะวายตายตาม
เดิมห้ามมิให้เจ้าไปป่า
พร่ำว่าหลายครั้งไม่ฟังห้าม
เห็นทีร้ายนี่พระราม
จะแจ้งความว่าแม่ยังไม่ตาย
จึ่งแกล้งคิดอ่านพาลผิด
เพราะจิตพยาบาทมาดหมาย
นางครวญคร่ำร่ำรักลูกชาย
ทอดกายเกลือกกลิ้งนิ่งไป

ฯ ๑๒ คำ ฯ โอด

◎ เมื่อนั้น
นางสีดาเศร้าหมองไม่ผ่องใส
ได้ฟังลูกยาจะคลาไคล
ทรามวัยหวาดหวั่นพันทวี
สวมสอดกอดกุมารไว้บนตัก
ขอบใจเจ้านักที่รักพี่
จะไปตามเชษฐาถึงธานี
แม้นนกประหวั่นพรั่นนัก
จะเข้าไปในบ้านเมืองเขา
แต่ล้วนพวกเหล่าปรปักษ์
เจ้าอย่าดูถูกนะลูกรัก
ศัตรูจักมีเป็นการ

แม้นเขาช้าจับไปได้ด้วย
จงหยุดยั้งฟังคำทัดทาน
ลูกใหญ่ก็กำจัดพลัดพราก
ว่าพลางทางซบพักตรา

แม่จะม้วยชีวังสังขาร
อยู่เพื่อนอาจารย์กับมารดา
จะช้าจากลูกน้อยเสน่หา
โศกากอดลูกร่ำไร

ฯ ๑๐ คำ ฯ โอด

◎ เมื่อนั้น

ค่อยระงับดับความโศกา
ทั้งนั้นสุดแต่ผู้เป็นเจ้า
ข้ามิได้แข็งขัดทัดทาน
แล้วโอบอุ้มโอรสกำสรดสั่ง
ลูกน้อยของแม่ผู้ร่วมใจ
เร่งระมัดระวังกายา
สอนพลางนางถอดธำมรงค์
แหวนนี้มีฤทธิ์สิทธิศักดิ์
ถึงต้องโทษทัณฑ์ไม่อันตราย
ขวัญข้าวของแม่คิดแก้ไข
ก็จะไม่ม้วยมอดรอดชีวา
ถึงมาตรบิ่จจามิตรจะคิดแค้น
แคล้วคลาดปราศจากภยันต์

นางสีดาได้ฟังไม่กังขา
จึงสนองวาจาพระอาจารย์
โปรดเกล้าโยมด้วยช่วยคิดอ่าน
ขอแต่หลานสองคนให้พ้นภัย
ลูบหลังลูบหน้าน้ำตาไหล
เจ้าไปอย่าประมาทอาจอง
ฟังคำแม่ว่าอย่าลืมหลง
ยื่นให้องค์พระลบลูกชาย
อุตส่าห์รักษาไปอย่าให้หาย
คงจะคลายเคลื่อนพ้นพันธนา
เอาแหวนนี้ไปให้แก่เชษฐา
กลับคงคืนมาเห็นหน้ากัน
ตามมาหมื่นแสนก็ไม่พรั่น
นางรำพันอวยชัยให้พร

ฯ ๑๔ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น

ประคองกอดลูกน้อยกลอยใจ
เจ้าพลัดพรากจากไปหลายวัน
เป็นบุญไม่มอดม้วยชีวา

นางสีดายินดีจะมีไหน
ลูบไล้รับขวัญจำนรรจา
แม่สำคัญว่าจะไม่เห็นหน้า
เจ้ากลับมาแม่นี้ดีใจ

เมื่อกองทัพจับเจ้าไปได้นั้น
เขาทำโทษโรธทัณฑ์เป็นไฉน
แม่นิวัตกเป็นพ้นไป
ด้วยเจ้าไม่เคยทุกข์ทรมาน
น้อยหรือเนื้อตัวมัวมอม
ซูบผอมผิดทรงน่าสงสาร
ว่าพลางโฉมยงนงคราญ
สวมกอดกุมารเข้าโศกา

ฯ ๘ คำ ฯ โอด

อิเหนา

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ท้าวหมันหยาและนางประไหมสุหรีสั่งสอนนางจินตะหรา

◎ เมื่อนั้น
ท้าวหมันหยาผู้มีอัชฌาสัย
ทั้งประไหมสุหรีทรามวัย
ให้อาลัยในองค์พระธิดา
สองกษัตริย์จึงตรัสให้โอวาท
แก่พระราชบุตรีเสนหา
เจ้าดังดวงใจนิรันดรา
แก้วตาจงจำคำไว้
อันอิเหนากุเรปั่นสุริย์วงศ์
เรืองเดชดังองค์พระสุริย์ใส
ทุกประเทศเกรงเดชภูวไนย
แล้วก็ได้ว่าขานการธานี
ตัวก็เป็นปิ่นพระสนมนาฏ
อย่าประมาทให้เคืองบังบทศรี
จงตั้งใจจงรักภักดี
ถึงจะมีสิ่งเคืองประการใด
เจ้าอย่าหุนหันจงนบนอบ
ให้ประกอบด้วยอัชฌาสัย
ถึงรักเจ้าเจ้าอย่ากำเริบใจ
เร่งเจียมตัวกลัวภัยภูบาล
จงต่างฤทัยนิรันดร
การในพระนิเวศน์วังสถาน
ซึ่งสิ่งชั่วอย่ากล้ำกรายพวกพาล
สงวนองค์นงคราญให้จงดี
เจ้าอย่าเคียดคุมโทษา
องค์พระภัสดาเรืองศรี
จงฟังคำชนกชนนี
จึงจะมีความสุขสถาวร

ฯ ๑๔ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น
ระเด่นจินตะหราดวงสมร
ฟังพระบิตุเรศมารดร
ชลีกรแล้วทูลสนองไป
ซึ่งโปรดตรัสสอนสั่งครั้งนี้
พระคุณนั้นหาที่สุดไม่
แต่จะดีด้วยนั้นฉันใด
จนใจเป็นพ้นคณนา

ความเจ็บใจในอกลูกนี้ แม้นม้วยชีวีเสียดีกว่า
พระองค์จงทรงพระเมตตา ไม่ขอดูหน้าพาที

ฯ ๖ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น พระบิตุเรศมารดาทั้งสองศรี
ได้ฟังพระราชบุตรี จึงมีพจนารถประภาษมา
ซึ่งเจ้าจะดิ้นดันอยู่ฉันนี้ แม้นทราบถึงองค์ศรีบิตุหรา
เห็นจะเคืองเบืองบาทพระราชา ก็จะพากันผิดติดมากไป
ฝ่ายอิเหนาก็เป็นเจ้าแผ่นดิน อย่าดูหมิ่นจงประหยัดอัชฌาสัย
เจ้าอย่าตัดให้ขัดเคืองฤทัย ทรามวัยฝากตัวกลัวไว้ดี
อันว่าบิตุเรศมารดา ดังพฤกษาใกล้ฝั่งนทีศรี
นับวันแต่จะถมธรณี หวังฝากผีลูกรักดังดวงตา

ฯ ๘ คำ ฯ

ความรักของพระชนกชนนีต่อนางมาหยารัศมี และนางสะการวาตี

อันชนกชนนีนี้รักเจ้า เทียมเท่าชีวาก็ว่าได้
ใช่จะแสร้งสลัดชัดเสียไกล เพราะเป็นความจำใจของบิดา

บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ความรักของนางจันเทวีต่อพระสังข์ และความกตัญญูของพระสังข์ต่อพระมารดา

◎ เมื่อนั้น พระสังข์ซ่อนอยู่ก็รู้สึน
พระแม่ไปบ่าเป็นอาจิณ ในจิตคิดถวิลทุกเวลา
จะใครออกช่วยพระแม่เจ้า สงสารผ่านเกล้าเป็นหนักหนา
เหนื่อยยากลำบากกายา กลับมาจนค่ำแล้วร่ำไร
ไม่ว่าลูกน้อยเป็นหอยปู อุ้มชูชมชิดพิสมัย
พระคุณล้นลบภพไตร จะออกให้เห็นตัวก็กลัวการ
ไก่บ่าพาฝูงมากินข้าว ของพระแม่เจ้าอยู่ฉาวฉาน
คุ้ยเขี่ยเรี่ยรายทั่วดินดาน พระมารดามาเห็นจะร่ำไร
เยี่ยมลอดสอดดูทั่วซ้ายขวา จะเห็นใครไปมาก็หาไม่
ออกจากสังข์พลันทันใด ฉวยจับไม้ได้ไล่ตี

ฯ ๑๐ คำ ฯ เพลงฉิ่ง

◎ กอบเก็บข้าวหกที่ตกดิน ผันผินลอยลับขยับหนี
เหลียวดูผู้คนชนนี จะหนีเข้าสังข์กำบังตน
หุงข้าวหาปลาไว้ท่าแม่ ดูแลจัดแจงทุกแห่งหน
ช่วยขับไก่บ่าประสาจน สาละวนเล่นพลางไม่ห่างตู

ฯ ๔ คำ ฯ เพลงฉิ่ง เจรจา

◎ เมื่อนั้น พระมารดานึกในพระทัยอยู่
คิดถึงลูกน้อยหอยปู เดินไปสักครู่แล้วจู่มา

เก็บได้พืนผักเผือกมัน สารพันกินได้ที่ในป่า
ใส่หาบหาบเดินดำเนินมา ไม่ช้าครู่หนึ่งก็ถึงเรือน

ฯ ๔ คำ ฯ เพลง

๏ จึงเห็นลูกแก้วแววไว ลูกใครคนนี้ไม่มีเหมือน
มานั่งเล่นอยู่ประตูเรือน พักตร์ดังดวงเดือนเลื่อนลอย
พระสังข์แลเห็นชนนี แล่นหนีตกใจเข้าในหอย
ประหวั่นพรั่นใจมิใช่น้อย เศร้าสร้อยคอยพึ่งพระมารดา
มารดรวางหาบตามติด เห็นผิดเปิดห้องมองหา
รีบร้นค้นดูกุมารา กลัยาไม่เห็นประหลาดใจ
หรือว่าผีเรือนเป็นเพื่อนร้อน แกล้งหลอกหลอนเล่นเป็นไฉน
จึงสาปสูญกายหายไป คิดวนเวียนในพระทัยนาง
ข้าวปลาสุกสรรพเก็บปิด เห็นผิดเร่งคิดอางขนาง
โฉมตรูมาดูข้าวพลาง แล้วนางมาถามตายาย
ไม่กินข้าวปลาอาหาร เยาวมาลย์รำพึงคะนึงหมาย
คอยตู่ให้รู้แยบคาย อุ้มเอาลูกชายไม่สงกา
พินิจพิศดูแล้วทูนเกศ น้ำเนตรหลั่งไหลทั้งซ้ายขวา
จวบรุ่งพุ่งแสงพระสุริยา ทำเป็นไปหาสาแหรกคาน
ลงจากกระท่อมแล้วด้อมมอง ค่อยย่องแอบไม้ไม่ไกลบ้าน
แอบช่องมองดูอยู่ช้านาน นงคราญกลั้นไว้ไม่พูดจา

ฯ ๑๖ คำ ฯ

๏ เมื่อนั้น พระกุมารเยี่ยมหอยแลหา
ไม่แจ้งว่าองค์พระมารดา แฝงฝาคอยอยู่ไม่รู้กาย
สงัดเงียบผู้คนไม่พูดจา เล็ดลอดออกมาแล้วผันผาย

นั่งที่นอกชานสำราญกาย
มารดาซ่อนเร้นเห็นพร้อมมูล
ซ่อนอยู่ในสังข์กำบังตัว
ย่างเข้าในห้องทับจับได้ไม้
พระสังข์ตกใจดังไฟลน

เก็บกรวดทรายเล่นไม่รู้ตัว
อุแม่เอ๋ยพ่อคุณทูนหัว
พ่อทูนหัวของแม่ประหลาดคน
ก็ต่อยสังข์ให้แหลกแตกป่น
จะหนีเข้าหอยตนก็จนใจ

ฯ ๘ คำ ฯ เชิดฉิ่ง โอ้

◎ สวมกอดบาทพระมารดา
แม่ต่อยสังข์แตกแหลกไป
เหมือนแม่ฆ่าลูกให้ม้วยมรณ์
พระแม่ต่อยสังข์ดังชีวิต

ซบเกศาพลางทางร้องไห้
ร่ำไรเสียดายไม่วายคิด
มารดรไม่รักแต่สักนิด
จะชมชิดลูกนี้สักกี่วัน

ฯ ๔ คำ ฯ

◎ พึ่งเอยพึ่งลูกว่า
กอดจูบลูบเนตรเกศกรรณ
สันเคราะห์สันกรรมทำมา
ตกทุกข์ได้ยากลำบากใจ
มันมาหุ้มห่อเอาพ่อไว้
บิตุรงค์หลงกลอีคนพาล
ยากเย็นเห็นหน้ากันแม่ลูก
รักใคร่มันไยไม่จีรัง
ว่าพลางนางเรียกยายตา
ตั้งแต่เบื้องต้นจนปลายไป

พระมารดาเสียวใจไหวหวั่น
ร่วมวันขวัญตาพ่อว่าไย
ลูกยาอย่าว่าแม่เสียวไส้
เพราะอ้ายหอยสังข์มันจังทาล
ทำไมให้โหรามันว่าขาน
ไม่ช้าไม่นานจะคืนวัง
อย่าพันผูกโศกสร้อยถึงหอยสังข์
หอยสังข์เช่นนี้มีถมไป
เล่ากิจจาแจ้งแถลงไข
ทั้งสองสงสัยไม่เชื่อนาง

ฯ ๑๐ คำ ฯ

๏ เมื่อนั้น

หาสู่ลูกเต้าทุกเพรางาย
จูบสั่งลูกแก้วแววไว
เสือแผ้วแมวคราวจะเอาตัว
บันวัวควายเล่นแต่ในร่ม
ลูกเอ๋ยมีกรรมก็จำไป
ว่าพลางทางจับสาแหรกคาน
พุพองสองเท้าไม่มีดี

มเหสีมีกรรมระส่ำระสาย
เมื่อวันอันตรายมาถึงตัว
อยู่ดูกาไก่พ่อทูนหัว
นอกรั้วกลัวมันอย่าออกไป
ถูกต้องแดดลมจะล้มไข้
เงินเพื่องเบี้ยไพก็ไม่มี
จากบ้านเข้าสู่ไพรศรี
มเหสีเกียกกายซังตายไป

ฯ ๘ คำ ฯ เพลง

๏ ฝ่ายพระกุมารชาญชัย

น้ำตาหลั่งไหลไม่เสบย
ขนมท่านให้ยังไม่กิน
จะได้แบ่งปันให้มารดร

รับของมาไว้ไม่เสวย
น้าเอ๋ยข้าคิดถึงมารดร
กลับไปบ้านถิ่นของข้าก่อน
อ้อนวอนเสนาให้พาไป

ฯ ๔ คำ ฯ

๏ ถึงเรือนเรียกลูกด้วยผูกพัน

เจ้าไปไหนไม่ขานพระมารดา
ทิ้งหาบวาบใจเข้าในทับ
ดังใครมาแขวะแคะเอา
ทูนหัวของแม่หายไปไหน
บันวัวควายเล่นอยู่เป็นวง
ขวายขวนชลนัยน์เจ้าฟูมฟอง
เต้าเคร่งเต่งทรวงของมารดา

ยังมิทันปลงหาบลงจากบ่า
สั่งสูกลูกหว้าพ่อมาเอา
งามสรรพเปิดห้องมองเปล่า
ล้วงดวงใจเจ้าไปจากองค์
หลากใจให้คิดพิศวง
หรือพ่อลงเรือนไปแห่งไรนา
แลเหลียวเที่ยวมองร้องหา
กินนมแม่ราพ่อยาใจ

ใต้ต้นสะตือลมออเย็น
ผีเสื้อเสือสางที่กลางไพร
วู่วามมาถามตายาย
หาจบไม่พบพระลูกยา

ลูกเอ๋ยเคยเล่นหาเห็นไม่
เอาลูกข้าไปหรือไรนา
หลานชายไปไหนไม่เห็นหน้า
อยู่ที่ยายตาหรือว่าไร

ฯ ๑๒ คำ ฯ

◎ บัดนั้น

แม่อย่าค้นคว้าหาไป
เสนาท่านมาแต่ในกรุง
ใส่บ่าพาไปแต่กลางวัน
เห็นทีจะมีรับสั่ง
มุดนอนซ่อนดูอยู่แต่ไกล

สองเฒ่าเล่าพลางทางร้องไห้
สุดใจยายตาจะบ้องกัน
แย่งยุ่งอลหม่านพระหลานขวัญ
ไม่รู้ว่าโทษทัณฑ์ประการใด
เมียผัวกลัวดังจะตักษัย
ดังจะขาดใจม้วยด้วยหลานยา

ฯ ๖ คำ ฯ

◎ ได้ยิน

สองกรข้อนทรวงเข้าโศกา
แน่ไปไม่ได้สมประดี
ตายายนวดฟั้นคืนคง
ตาฉวยยายชิงทิ้งขว้าง
สองเฒ่าเข้าปล้ำน้ำตาคลอ

ล้มผางกลางดินไม่เงยหน้า
กลยากลงเกลือกเสือกองค์
เกสีติดต้องละอองผง
โฉมยงจับมีดจะกรีดคอ
นางง้างเถาวัลย์จะพันศอ
แก้จากคอนางพลางร่ำไร

ฯ ๖ คำ ฯ

โอ้ ◎ นางทุ่มทอดกายสยายเกศ

พ่อคุณทูนหัวแม่หนักใจ
แม่รีบมาไม่เห็นหน้าเจ้า

ชลเนตรแถวถั่งหลั่งไหล
อัศจรรย์หวั่นไหวแต่ในดง
ดังใครตัดเกลี้ยงให้ผุยผง

ลูกแก้วไม่แคล้วจะปลดปลง มั่นคงทั้งน้อจันทา
แม่ไม่ขออยู่จะสู้ม้วย จะตายตามไปด้วยพระลูกข้า
ครวญคร่ำทางร่ำพรรณนา โศกาแน่นิ่งไม่ติงกาย

ฯ ๖ คำ ฯ โอด

◎ เมื่อนั้น นางจันท์กัลยาโฉมฉาย
คิดพลางทางผลุนวุ่นวาย ตายายห้ามไว้ก็ไม่ฟัง
คำมดดกดินก็ตามที ตายเป็นเห็นผีพ่อหอยสังข์
วิ่งหนีตายายเข้าในวัง คลุ้มคลั่งพระทัยร้องไห้มา

ฯ ๔ คำ ฯ เชิด

◎ สิบห้าวันกันดารฝูงคน เทพย่นหนทางที่กลางป่า
คืนหนึ่งมาถึงพระพารา แฝงพึ่งกิจจาพระลูกชาย

ฯ ๒ คำ ฯ ตระ

◎ ---------- ----------
---------- ----------
ลุงโปรดปล่อยข้าไปหาแม่ ป่านนี้ตั้งแต่จะร้องไห้
ใครจะช่วยหาหม้อก่อไฟ เฝ้าทับขับไล่ไก่กา

ฯ ๑๒ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น นางจันท์ชนนีศรีใส
ได้ข่าวลูกแก้วแววไว ดังจะขาดใจตายด้วยลูกยา
สองกรข้อนทรวงเข้าผางผาง ดังนางจะม้วยสังขาร์
ผุดลุกหันหุนหมุนมา ตรงไปยังท่าชลาลัย

บาทาแตกคุพุพอง หนามต้องตามติดหาปลิดไม่
ล้มลุกคลุกคลานทะยานไป กลัวจะไม่เห็นองค์พระลูกยา

ฯ ๖ คำ ฯ เชิด

◎ มาถึงเห็นองค์พระลูกแก้ว ทอดองค์ลงแล้วก็โหยหา
เสือกสนบนผึ่งชลธาร์ ไม่รู้ว่าจะทำประการใด

ฯ ๒ คำ ฯ

◎ ฝ่ายองค์พระสังข์กุมารน้อย ตั้งแต่ละห้อยโหยไห้
แลเห็นมารดามาแต่ไกล ดีใจร้องเรียกพระมารดา
แม่คุณจงช่วยลูกด้วยที เขาผูกมัดรัดตีแล้วทุบด่า
แล้วมิหนำซ้ำมัดรัดกรมา มารดานิ่งได้ไม่ปรานี
เขาจะโยนลูกลงในคงคา ไม่ช้าจะม้วยไปเป็นผี
แม่วานเขาส่งลงมาที ชนนีนิ่งได้ไม่เอ็นดู
ลูกอยากขนมนมแม่ น้ำแก้ปล่อยให้ไปสักครู่
เสนาน้ำตาลงไหลพรู ที่พาลข่มขู่ด้วยกลัวภัย

ฯ ๘ คำ ฯ

◎ ฟังลูกว่า มารดาข้อนทรวงเข้าร้องไห้
มิได้คิดชีวิตจะขาดใจ จะโจนน้ำลงไปมิได้นาน
คนดูที่รู้จักองค์ ยุดห้ามโฉมยงด้วยสงสาร
นางเสือกเกลือกกลิ้งกับดินดาน เยาวมาลย์ข้อนทรวงเข้าโศกี

ฯ ๔ คำ ฯ โอด

◎ แล้วแลเห็นองค์ผัวขวัญ ยอกรอภวันท์เหนือเกศี
ลูกข้ากระจิดริดผิดไม่มี ขอประทานชีวีพระลูกชาย

ฯ ๒ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น

ชะแง้แลดูพระลูกยา

โฉมศรีมีจิตคิดโหยหา

นางข้อนอุราเข้าร่ำไร

ฯ ๒ คำ ฯ โอ้ร่าย

◎ พ่อคุณทูลกระหม่อมของแม่เอ๋ย

เช้าเย็นแม่จะเห็นหน้าใคร

ลูกเอ๋ยเคยรับพระมารดา

พูดพลอดกอดแม่ไม่วายวัน

ตัวกรรมมันตามมาล้างผลาญ

ยังมิหนำซ้ำพรากจากลูกยา

รำพันพลางนางลาคนทั้งปวง

เปล่าจิตผิดทางซังตายไป

ทรามเชยทั้งแม่ให้โหยไห้

ดังกาเหยี่ยวเฉี่ยวไปก็เหมือนกัน

เมื่อมาแต่บ่าพนาสัณฑ์

กินนมชมกันทุกเวลา

พลัดบ้านเมืองแล้วยังมิสา

อนิจจามีกรรมต้องจำไกล

เจ้าเหงาง่วงเดินมาน้ำตาไหล

ดั้นด้นพงไพรร้องไห้มา

ฯ ๘ คำ ฯ เพลง

◎ เมื่อนั้น

จมลงตรงปล่องนาคา

แม่เจ้าประคุณทูลกระหม่อมแก้ว

เพราะแม่ต่อยหอยสังข์ไม่ยั้งทัน

ทีนี้จะได้ผู้ใดเล่า

อยู่ทับขับไล่ไก่กา

ว่าพลางทางซบเกศเกล้า

สลบซบซอนอ่อนใจ

พระสังข์โอดโอยโหยหา

ฟูมฟายน้ำตาจาบัลย์

จะกลั้งเกลือกอยู่แล้วเป็นแม่นมั่น

จึงพลัดพรากจากกันกับลูกยา

อยู่ด้วยช่วยผ่านเกล้าเผ้าเคหา

แม่มาเย็นเย็นจะเห็นใคร

คิดถึงแม่เจ้าแล้วร้องไห้

อยู่ในใต้น้ำไม่ทำลาย

ฯ ๘ คำ ฯ โอด

ความรักของนางพันธุรัตต่อพระสังข์

◎ โอ้อนิจจามารดาเลี้ยง เคยถนอมกล่อมเกลี้ยงรักใคร่
แสนสนิทพิศวาสดังดวงใจ มิให้ลูกยาอนาทร
พระคุณล้ำลบจบดินแดน ยังมิได้ทดแทนพระคุณก่อน
วันนี้จะพลัดพรากจากจร มารดรค่อยอยู่จงดี
แม้นลูกไปไม่ม้วยมรณา จะกลับมากราบบาทบทศรี
ร่ำพลางทางทรงโศกี อยู่ที่ปราสาทเพียงขาดใจ

ฯ ๖ คำ ฯ โอด

◎ นั่งอยู่ไยนั่นพ่อขวัญข้าว ขัดเคืองอะไรเล่าเจ้าจึงหนี
มาเฉิดทูนหัวอย่ากลัวตี ดูเอาเฉิดชียังมิมา
นางร้องไห้ร่ำแล้วซ้ำเรียก ปีนตะกายตะเกียกขึ้นไปหา
ด้วยเดชะอำนาจสัตยา เผอิญให้เลื่อยล้าสิ้นกำลัง
พลัดตกหกล้มนอนตะแคง ขาแข้งสีข้างขัดขืนดัดหลัง
โศกีตีอกเพียงจะพัง ทรุดนั่งกระแทกกันจนใจ
ลูกน้อยกลอยสวาทของมารดา แม่บำรุงเลี้ยงมาจนใหญ่
มิให้ระคายเคืองสิ่งใด เจ้าหนีแม่มาได้ช่างไม่คิด
แม่อุตส่าห์มาตามด้วยความรัก เจ้าไม่พูดไม่ทักแต่สักหนิด
อกแม่จะแตกตายวายชีวิต สุดคิดอยู่แล้วนะลูกยา

ฯ ๑๐ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น พระสังข์ฟังคำที่ร่ำว่า
ให้คิดสงสารมารดา นบน้ำวันทาแล้วตอบไป

ฯ ๒ คำ ฯ

◎ แม่เอยแม่เจ้า
พระคุณล้ำลบภพไตร
ใช่ลูกจะเคืองแค้นแสนเข็ญ
เหตุด้วยมารดาของข้าน
จะยากเย็นเป็นตายก็ไม่แจ้ง
ครั้นจะบอกออกอรรถตามสัจจา
ลูกจึงลักรูปเงาะเหาะหนี
อย่าพิโรธโกรธขึงขัดใจ
เลี้ยงข้ามาแต่เยาว์จนใหญ่
จะเปรียบด้วยสิ่งใดนั้นไม่มี
ด้วยความจำเป็นดอกจึงหนี
ทุกข์ร้อนไร้ที่พึ่งพา
จะไปสืบเสาะแสวงทุกแห่งหา
ก็คิดกลัวเกลือกว่ามิให้ไป
โทษผิดทั้งนี้เป็นข้อใหญ่
ถึงไปไม่ช้าจะมาพลัน

ฯ ๘ คำ ฯ

โอ้ เมื่อนั้น
◎ ฟูมฟายน้ำตาจาบัลย์
คิดอ่านอุบายจะหน่ายหนี
ถึงไปก็ไม่ขัดอัธยา
พอแม่ได้ชมโฉมเจ้า
แต่ร่ำร้องไห้หาเลือดตาย้อย
อย่านึกแหนงแคลงเลยว่าเป็นยักษ์
ถึงจะอยู่จะไปก็ให้งาม
อันรูปเงาะไม้เท้าเกือกแก้ว
ยังมนต์บทหนึ่งของมารดา
ถึงจะเรียกเต่าปลามัจฉาชาติ
ครุฑาเทวัญชั้นบน
เจ้าเรียนไว้สำหรับเมื่ออับจน
แม่ก็คงจะตายวายชีวัน
พันธุรัตพึ่งว่าเพียงอาสัญ
เจ้าไปแล้วไหนนั่นจะกลับมา
เอาเหตุชั่วนี้นั่นมาว่า
เชิญลงมาหาแม่แต่สักน้อย
ให้สบายบรรเทาที่เศร้าสร้อย
อุตส่าห์สู้ติดต้อยห้อยตาม
มาเถิดลูกรักอย่าเกรงขาม
เจ้าผู้ทรามรักร่วมชีวา
แม่ประสิทธิ์ให้แล้วดังปรารถนา
ชื่อว่ามหาจินดามนตร์
ฝูงสัตว์จตุบาทในไพรสณฑ์
อ่านมนตร์ขึ้นแล้วก็มาพลัน
จะได้แก้กันตนที่คับขัน
จงลงมาให้ทันท่วงที

ฯ ๑๔ คำ ฯ โอด

ร่าย เมื่อนั้น

ยิ่งพะวงสงสารแสนทวี
จะลงไปก็ให้เกรงกริ่ง
คิดพลางทางกล่าวมธุรส
ลูกนี่เหนื่อยยากลำบากกาย
ตะวันเที่ยงอยู่ยังกำลังร้อน
ซึ่งมนตร์ของชนนีว่าดีนัก
เมตตาลูกแล้วจงเขียนไว้
พระสังข์ฟังคำยักษี
แต่รีรอท้อฤทัยรันทด
เกลือกว่าไม่จริงจะแกล้งปด
อย่ากำสรดโศกาอาวรณ์
จะนั่งเล่นให้สบายบนนี่ก่อน
พอให้แดดอ่อนอ่อนจะลงไป
ลูกรักก็อยากจะใคร่ได้
ที่ในแผ่นพื้นพสุธา

ฯ ๘ คำ ฯ

โอ้ เมื่อนั้น

แหงนดูลูกพลางทางโศกา
โอ้ลูกน้อยหอยสังข์ของแม่เอ๋ย
จะร่ำร้องเรียกเจ้าสักเท่าไร
สิ้นวาสนาแม่นี้แน่แล้ว
จะขอลาอาสัญเสียวันนี้
อันพระเวทวิเศษของแม่ไซร้
จงเรียนร่ำจำไว้เฉิดขวัญตา
เขียนพลางทางเรียกลูกน้อย
แต่พอให้ได้ชมเสียสักครั้ง
แม่อ้อนวอนว่านักหนาแล้ว
ทุ่มทอดตัวลงทรงโศกา
ทั้งรักทั้งแค้นแน่นจิต
กลั้งกลับสับส่ายเพ้อพก
พันธุรัตขัดสนเป็นนักหนา
ดังหนึ่งว่าชีวันจะบรรลัย
กรรมสิ่งใดเลยมาชัดให้
ก็ช่างเฉยเสียได้ไม่ดูดี
เผอิญให้ลูกแก้วเอาตัวหนี
เจ้าช่วยเผาผีมารดา
ก็จะเขียนลงให้ที่แผ่นผา
รู้แล้วอย่าว่าให้ใครพึ่ง
มาหาแม่สักหน่อยพ่อหอยสังข์
ขอสั่งสักคำจะอำลา
น้อยหรือลูกแก้วไม่มาหา
สองตาแดงเดือดดังเลือดนก
ยิ่งคิดเคืองขุ่นมุ่นหมก
นางร่ำร้องจนอกแตกตาย

ฯ ๑๔ คำ ฯ โอด

◎ เมื่อนั้น
เห็นมารดาล้มดิ้นสิ้นชีวี
เข้าไปนั่งใกล้ดังใจจง
ชลเนตรคลอคลองนัยนา

พระสังข์ทรงสวัสดิ์รัสมี
ตกใจแล่นตะลีตะลานมา
กราบลงแทบเท้าทั้งซ้ายขวา
โศการ่ำรักชนนี

ฯ ๔ คำ ฯ โอด

โอ้บี
◎ โอ้ว่ามารดาของลูกเอ๋ย
รักลูกผูกพันแสนทวี
จะหาไหนได้เหมือนพระแม่เจ้า
สู้ติดตามมาด้วยอาลัย
โทษลูกนี้ผิดเป็นนักหนา
ทั้งนี้เพราะกรรมมาตามทัน
พระคุณล้นล้ำลบจบดินแดน
ร่ำพลางโศกีพิไร

พระคุณเคยปกเกล้าเกศี
เลี้ยงมาไม่มีให้เคืองใจ
ดังมารดาเกิดเกล้าก็ว่าได้
จนจำตายอยู่ในพนาวัน
ดังแกล้งผลาญมารดาให้อาสัญ
จึงสุดสิ้นชีวันบรรลัย
ยังไม่ทันทดแทนสนองได้
ซบพักตร์สะอื้นไห้ไปมา

ฯ ๘ คำ ฯ โอด

นางจันท์เทวีและพระสังข์ดีใจที่ได้มาพบกัน

◎ เมื่อนั้น
เห็นมารดามากับสาวใช้
ลดองค์ลงจากบัลลังก์อาสน์
มิทันจะพูดจาพาที

องค์พระสังข์ทองผ่องใส
จำได้ว่าพระชนนี
วิ่งเข้ากอดบาทนางโฉมศรี
โศกีเสือกซบสลบไป

ฯ ๔ คำ ฯ โอด

◎ เมื่อนั้น
เห็นพระโอรสยศไกร
นางสวมสอดกอดองค์พระลูกรัก
ชลนัยน์ไหลหลั่งพรั่งพราย

นางจันท์เทวีศรีใส
มาร้องไห้แน่นิ่งไม่ติงกาย
นงลักษณ์อกสั่นขวัญหาย
โฉมฉายนิ่งไปไม่สมประดี

ฯ ๔ คำ ฯ โอด

นางมณฑาสั่งสอนนางรจนา

โอ้ ว่าลูกรักของแม่เอ๋ย
เมื่อไรจะได้มาเห็นหน้ากัน
เจ้าสายใจไกลตาของแม่แล้ว
ทั้งพระชนกชนนี
แม้นผัวพิโรธอย่าโกรธตอบ
ปกป้องครองตัวของลูกยา
ว่าพลางโลมลูบจูบพักตร์
ต่างองค์โศกาอาลัย
ทรามเชยเจ้าจะไปด้วยผัวขวัญ
นับวันจะลับไปนับปี
จงฝากตัวผัวแก้วนะโฉมศรี
อย่าให้มีเคืองขัดอัชฌา
จงเคารพนบนอบดีกว่า
ไกลตาแม่แล้วแก้วกลอยใจ
สวมกอดลูกรักแล้วร้องไห้
ครวญคร่ำร่ำไรไปมา

ฯ ๘ คำ ฯ โอด

นางรจนารำพันถึงคุณของนางมณฑา

โอ้ โอ้เจ้าประคุณทูลกระหม่อม
ครั้งนี้จะพรากจากไป
เมื่อครั้งลูกออกไปอยู่ปลายนา
ได้กลับมาอยู่วังครั้งนี้
ลูกมีกรรมทำทุกข์ให้พระแม่
จงยกโทษโปรดเกล้าลูกยา
ร่ำพลางนางกราบลงกับบาท
ชลเนตรฟูมฟองนองนัยน์
เคยถนอมเลี้ยงลูกมาจนใหญ่
ยังมิได้แทนคุณชนนี
พระมารดาก็ต้องหมองศรี
ไม่ถึงปีจะต้องไปไกลพารา
ถึงสองครั้งตั้งแต่โหยหา
อย่าให้เป็นเวราข้างหน้าไป
มิอาจที่จะกลั้นน้ำตาได้
สะอึกสะอื้นไห้ไปมา

ฯ ๘ ฯ โอด

บทละครนอกเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

นางประทุมครวญถึงสังข์ศิลป์ชัย ตอนถูกหกกุมารผลักตกเหว

โอ้ ◎ โอ้ว่าลูกรักของแม่เอ๋ย แม่เคยเชยชิดพิสมัย
หรือมาพลัดพรากจากไป เพราะเชื่อไอ้กระยาจกทั้งหกคน
อันความคิดของมันแม่รู้เท่า ได้ห้ามปรามเจ้าเป็นหลายหน
ช่างไว้เนื้อเชื่อใจไอ้แสนกล มันคนริษยาอาธรรม์
เห็นว่ารับเอามาได้แล้ว จงคิดฆ่าลูกแก้วให้อาสัญ
จะได้หน้าได้ตาแต่พวกมัน ควรหรือจอมขวัญไปหลงรัก
อนิจจาลูกน้อยมาสูญหาย จะเป็นตายฉันใดไม่ประจักษ์
สองกรข้อนทรวงเข้าอักอัก ซบพักตร์กันแสงโศกี

ฯ ๘ คำ ฯ โอด

ร่าย ◎ ครั้นค่อยคลายวิโยคโศกศัลย์ จึงปรึกษากันทั้งสองศรี
อันปราสาทราชฐานของเรานี้ บังเกิดมีเพราะบุญพระโอรส
แม้นว่าขวัญข้าวเจ้าม้วยมรณ์ เห็นบ้านเมืองสังข์ศรจะสูญหมด
ต่อจะยังไม่ทิวงคต ก็ค่อยคลายกำสรดโศกา

ฯ ๔ คำ ฯ เจรจา

นางประทุมยอมคืนดีกับท้าวเสนากุฎเพราะความรักลูก

◎ เมื่อนั้น พระสังข์น้อยค่อยพูดกับเชษฐา
จะทำกระไรดีพี่สิงหรา พระมารดาเคืองขัดตัดรอนเรา
จำจะไปวิงวอนผ่อนผัน ถึงตีรันก็จะทำอย่างไรเล่า
ผิดชอบสองคนเราทนเอา แล้วจูงมือกันเข้าไปเมียงมอง

เห็นไม้เรียวเสียวจิตคิดพรั่น
แข็งใจเต็มทั้งพี่น้อง
นั่งริมแท่นสุวรรณบรรจถรณ์
จึงจับพัดอยู่งานให้มารดา
พระแม่เจ้าประคุณของลูกแก้ว
ลูกเป็นกำพร้าน่าอายใจ

เกียดกันมิใคร่เข้าในห้อง
ค่อยย่างย่องกันกรานคลานมา
เห็นมารดรเมินอยู่ไม่ดูหน้า
แล้ววอนว่าพาทีพิไร
ไม่ดีด้วยพ่อแล้วหรือไฉน
นานไปเขาจะลืออกอื้อ

ฯ ๑๐ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น
จึงว่าน้อยหรือช่างดื้อดึง
ขืนจะเผ้าอ้อยอิ่งวิงวอน
ยิ่งห้ามยิ่งว่าน่าชิงชัง

นางประทุมพิโรธโกรธขึ้ง
ถูกตีทีหนึ่งแล้วมิฟั่น
นี่เนื้อแท้เตือนค้อนใส่สันหลัง
จะให้ตีกกระมังสังข์ศิลป์ชัย

ฯ ๔ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น
แล้วแกล้งปรึกษากันทันใด
ตัวเราเดียวนี้ไม่มีพ่อ
ตายเสียเห็นจะสิ้นนินทา
ว่าพลางทางชักพระขรรค์แก้ว
สิงหราคว้าเชือกที่ผูกมือ

พระกุมารพี่น้องร้องไห้
พระชนนีมิได้เมตตา
ก็เป็นข้ออับอายขายหน้า
อยู่ไปไพร่ฟ้าจะเฉลิมลือ
จะเชือดคอเสียแล้วให้ลับชื่อ
จะปีนขึ้นบนขื่อผูกคอตาย

ฯ ๖ คำ ฯ

◎ เมื่อนั้น
ตรงเข้าสวมสอดกอดลูกชาย
ว่าพลางนางยุดพระขรรค์ไว้
นางกลัวลูกตายวายชีวี

สองนางตัวสิ้นขวัญหาย
น้อยหรือใจร้ายใช่พอดี
สังข์ศิลป์ชัยทำว่าอย่าจู้จี้
จึงว่าแม่จะดีด้วยบิดา

ฯ ๔ คำ ฯ

เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน เล่ม ๑

กวีหลายท่านร่วมกันแต่ง

นางศรีประจันสอนนางพิมพิลาไลย (วันทอง) เรื่องคู่ครอง
ตอนจะส่งตัวให้พลายแก้ว (ขุนแผน)

๑ ครานั้นท่านยายศรีประจัน ครั้นถ้วนสามวันหาช้าไม่
ประโลมกอดลูกน้อยกลอยใจ ด้วยไม่รู้กลมารยา
โอ้เจ้าพิมพิ่มนวลของแม่เอ๋ย เจ้าไม่เคยให้ชายเสน่หา
ร้อยชั่งจงฟังคำมารดา นี่คู่เคยของเจ้ามาแต่ก่อนแล้ว
ร้อยคนพันคนไม่ดลใจ จำเพาะเจาะได้เจ้าพลายแก้ว
แม่เลี้ยงไว้มิให้อันใดแพว แต่แนวไม้เปรียะหนึ่งไม่ต้องตัว
ครั้นเติบใหญ่จะไปเสียจากอก แม่วิตกอยู่ด้วยเจ้าจะเลี้ยงผัว
ฉวยขุกคำทำผิดแม่คิดกลัว อย่าทำชั่วชั้นเชิงให้ชายชัง
เนื้อเย็นจะเป็นชิ้นแม่เรือน ทำให้เหมือนแม่สอนมาแต่หลัง
เข้านอกออกในให้ระวัง ลูกนั่งนอบนบแก่สามี
อย่าหึงหวงจ้วงจาบประจานเจิ่น อย่าก่อเกินก่อนผัวไม่พอที่
แม่เลี้ยงมาหวังว่าจะให้ดี จงเป็นศรีสวัสดิ์สุขทุกเวลา

เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน เล่ม ๒
กวีหลายท่านร่วมกันแต่ง

นางเกสรสั่งสอนนางสร้อยทองเรื่องคู่ครอง

๏ จัดพลางนางทรงกันแสงโศก
จึงตรัสเรียกโฉมยงองค์อิดา
กอดลูกทรวงสะท้อนสอนสั่ง
จะพากันไปอยู่ในหมู่ไทย
อันขนบธรรมเนียมของเมืองใต้
อีกบรรดานารีที่พบพักตร์
ที่ใครควรเคารพก็นบนอบ
อย่าโหดไร้ให้เขาพากันชิงชัง
คนเช่นนั้นมันมักเที่ยวแทรกแซง
พอเราหลงปลงอารมณ์สมคะเน
อันคนชั่วย่อมระคนปนกับดี
ถึงเมืองลาวเมืองไทยไม่ผิดกัน
อนึ่งหญิงรูปทรงที่ส่งศรี
จะผิดกันแน่แท้แต่ที่ใจ
นางกษัตริย์เขาจัดว่าล้ำเลิศ
ถือมั่นสัตย์ธรรม์จรรยา
เพราะว่าเป็นวิสัยในพงศ์พันธุ์
ซึ่งจะผ่าเหล่าไปมิใคร่มี
กษัตริย์ถึงต่างทิศผิดภาษา
ถ้าประเพณีวงศ์เจ้าทรงไว้
แต่ทว่าอย่าลืมนะปลื้มใจ
หวนวิโยคลูกน้อยละห้อยหา
กับพี่เลี้ยงกลับเข้าห้องใน
เจ้าจะพรากจากวังไปเวียงใต้
อย่าได้ประมาทนะลูกรัก
ต้องเพียรเอาใจใส่ให้รู้จัก
เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ที่ในวัง
ที่ควรชิดคิดชอบอย่าผินหลัง
แต่อย่าพลั้งเผลอคบคนเสเพล
ประจบประแจงด้วยอุบายหลายเล่ห์
ก็ถ่ายเทเอาทรัพย์เสียนับพัน
ถ้าดีชั่วกมอยู่ที่นั่น
เพราะเช่นนั้นขวัญข้าวเจ้าจำไว้
ย่อมมีทั้งผู้ดีมีทั้งไพร่
กับที่ได้อบรมนิยมมา
ประเสริฐด้วยสุริย์วงศ์พงศา
ทั้งวาจามารยาทสะอาดดี
ที่สอนสืบกันมาตามที่
เหตุนี้จึงนิยมชมทั่วไป
อันจะต่างจรรยานั้นหาไม่
ถึงกษัตริย์กรุงไทยคงเมตตา
ว่าถวายเจ้าไปให้เป็นข้า

ถึงพระองค์ทรงพระกรุณา
คำบุราณท่านว่ามาแต่ก่อน
ว่าวิสัยภรรยาประพฤติตัว
อย่างหนึ่งทุจริตคิดร้ายผัว
อีกอย่างหนึ่งการงานคร้านทั้งนั้น
อันหญิงดีที่เป็นภรรยา
หนึ่งเลี้ยงดูภัสดาด้วยปรานี
หนึ่งนั้นเคารพนบนอบผัว
จึงอยู่เย็นเป็นสุขทุกค่ำวัน
แต่บริจามหากษัตริย์นั้น
ต้องจงรักภักดีแล้วเกรงกลัว
ตั้งใจสนองรองบาทา
ถึงขัดข้องหมองใจในบางที
เพราะถ้าจอมกษัตริย์ขัดพระทัย
ถ้าหากว่าพระองค์ทรงโปรดปราน
จึงจะได้ความสุขทุกเวลา
เป็นสุขทั้งบารดาเหล่าข้าไท

อย่ากำเริบเติบใหญ่ให้เมามัว
สำหรับสอนสตรีที่มีผัว
ดีชั่วเจ็ดอย่างต่างต่างกัน
อีกอย่างมัวโลภโมโทสัน
ทั่วว่าเมียอุบาทว์ชาติกาลี
กำหนดไว้ในตำราว่าเป็นสี่
หนึ่งร่วมทุกข์สุขมีเสมอกัน
หนึ่งยอมตัวให้ใช้ไม่เดียดฉันท์
ด้วยผัวนั้นวางใจที่ในตัว
ผิดกับหญิงสามัญที่มีผัว
เหมือนอย่างตัวเป็นข้าฝ่าธุลี
ให้ทรงพระกรุณาเป็นราศี
ไม่ควรที่ให้เคืองเบื่องบทมาลย์
มักเกิดภัยอันตรายหลายสถาน
ก็ชุบเลี้ยงสำราญตระการใจ
ญาติวงศ์พงศาได้อาศัย
ทรามวัยจงจำดังรำพัน

นางทองประศรีให้โอวาทและรับเป็นธุระเลี้ยงดูบุตรภรรยาให้ในระหว่างที่ขุนแผนไปทัพ

๏ ครานั้นทองประศรีผู้มารดา
ลูบหลังลูบหน้าแล้วว่าไป
เมียเจ้านั้นไซร้ไว้ธุระแม่
ทั้งเรือนเหย้าข้าวของบรรดามี
พึ่งลูกหลานลำน้ำตาไหล
อย่าเป็นห่วงบ่วงใยเลยทางนี้
จะดูแลสารพัดให้ถ้วนถี่
ได้พึ่งพระหมื่นศรีก็ดีแล้ว

แม่ขัดขวางอย่างไรจะไปหา
เจ้าตั้งหน้าไปเฉิดนะลูกแก้ว

ทุกข์โศกโรคภัยให้คลาดแคล้ว
จงผ่องแผ้วพูนสุขทุกเวลา

ให้เจ้าชนะมารผลาญศัตรู
ใครอย่ารอต่อสู้ได้สักหน้า

อองามเจ้าอย่าห่างข้างบิดา
ยังเด็กนักเด็กหนาย่าห่วงนัก

อย่าประมาทอาจหาญการรบสู้
ขุนไกรปู่นั้นแต่หนุ่มคุ้มพื้นหัก

แกมิได้หมั่นศึกทำฮึกฮัก
เบาหนักตรองดูให้รู้ความ

อนึ่งพวกพลไพร่ที่ไปด้วย
ใครเดือดร้อนผ่อนช่วยอย่าหยาบหยาม

อุตส่าห์เอาอกใจให้งดงาม
ไปรบพุ่งเหมือนตามกันเป็นตาย

ถ้าใจเดียวเกลียวกลมกันหนึ่งแน่
ถึงน้อยก็ไม่แพ้ที่มากหลาย

ท่านว่าบ่าพึ่งเสือเรือพึ่งพาย
เราเป็นนายก็ต้องพึ่งซึ่งไพร่พล

อนึ่งความกตัญญูรู้คุณเจ้า
ทุกค่ำเช้านึกไว้จะให้ผล

ให้รุ่งเรืองฤทธิเดชทั่งเวทมนตร์
เจ้าจงสนใจจำคำย่าไว้ ฯ

นางอัปสรสอนนางสร้อยฟ้าเรื่องคู่ครอง

๑ ครานั้นนางอัปสรชนนี
เรียกสร้อยฟ้านารีเข้าเรือนใหญ่

สงสารลูกโลมเล้าเอาใจ
อย่าร้องไห้ไปนักนะลูกอา

เกิดมาเป็นมนุษย์ปุถุชน
ความทุกข์มิได้พ้นจนสักหน้า

สุดแท้แต่กรรมที่ทำมา
ถึงเวลาสิ้นสุขก็ทุกข์ไป

ถ้าถึงคราวพ้นเข็ญที่เป็นทุกข์
ก็กลับมีความสุขสืบไปใหม่

เป็นธรรมดามาฉะนี้แต่ไรไร
จะหวาดหวั่นพรั่นใจไม่ต้องการ

พระพ่อได้เจ้าถวายถ่ายโทษ
เหมือนเจ้าโปรดพ่อให้ได้คืนสถาน

ดังกัณหาชาลีสองกุมาร
เพิ่มประโยชน์โพธิญาณพระบิดา

เป็นกุศลผลบุญอันยิ่งใหญ่
จะค้ำชูตัวไปในภายหน้า

ไม่ควรย่อท้อคิดระอิดระอา
จงกั้มหน้าสนองพระคุณไป

ซึ่งภูบาลจะประทานให้มีผัว
เจ้าอย่ากลัวชั่วร้ายหามีไม่

เป็นสตรีมีผัวกันทั่วไป
ถึงเนื้อคู่อยู่ห่างต่างภาษา
สำคัญแต่ให้ได้คนดี
เหมือนเช่นพระอุณรุทนางอุสา
หลับอยู่เทวดาพาอุ้มไป
ถึงตัวแม่เมื่อสาวคราวพวยพุ่ง
พระบุเฒ่าเจ้าเชียงใหม่ไปขอมา
ถึงพ่อเจ้าเล่าก็ไม่ได้เห็นแม่
ยังอยู่ด้วยกันมาเป็นช้านาน
ด้วยวิสัยในการประเวณี
พอถึงกันก็ประหวัดกำหนัดใน
ยิ่งหนุ่มสาวคราวแรกภิรมย์รัก
มักหลงไหลคลึงเคล้าเฝ้าพันพัว
เมื่อแรกแรกร่วมเรียงเคียงเขนย
ต่อนานวันว่างวายคลายเคล้าคลึง
วิสัยชายคล้ายกับคชสาร
แต่ท่าบางยกตกน้ำมัน
ธรรมดาสตรีมีผัว
เพราะถ้าผัวตัวนั้นยังคุ้มเกรง
ถ้าผัวทิ้งคนเดียวเปลี่ยวอนาถ
หญิงที่ผัวทิ้งขว้างห่างเหไป
ถึงจะหาลูกผัวแก้ตัวใหม่
ด้วยสันพรหมจารีที่จำเพาะ
ด้วยเหตุนี้มีผัวอย่ามัวประมาท
ต้องเอาใจใส่สามีทุกวี่วัน
เพราะว่าเป็นวิสัยแห่งโลกีย์
จนหน้าตาไม่รู้จักมักจี่
ก็จะมีความสุขไม่ทุกข์ใจ
ก็อยู่ห่างต่างพาราเป็นไหนไหน
ยังรักใคร่ปรองดองทั้งสองรา
ก็อยู่เวียงเชียงตุงไกลหนักหนา
พึงเห็นหน้าพ่อเจ้าต่อวันงาน
ได้ยินแต่ว่ารูปทรงส่งสัณฐาน
มิได้มีร้าวรานประการใด
ย่อมอยู่ที่ดวงจิตพิสมัย
แต่พอได้รู้รสก็หมดกลัว
พอประจักษ์ได้เสียเป็นเมียผัว
ราวกับตัวขนสวรรค์ชั้นไตรตรึงส์
อย่ากลัวเลยจะพิโรธโกรธขึ้ง
นั่นแลจึงจะได้รู้ดูใจกัน
ถ้าหมอควาญรู้ที่ดีขยัน
ต้องรู้จักผ่อนผันจึงเป็นเพลง
ต้องเกรงยำจำกลัวผัวข่มเหง
ถึงคนอื่นครื้นเครงมิเป็นไร
เหมือนสันชาติสันเชื้อที่เนื้อไข
จะเข้าไหนเขากระหยิ่มมักยิ่มเยาะ
ก็ยากนักจักได้ที่มั่นเหมาะ
เหมือนไส้กลวงดังเจาะรังเกียจกัน
ถ้าพลั้งพลาดเพียงชีวาจะอาสัญ
ให้ผัวนั้นเมตตาอย่าจืดจาง

จงเคารพนบนอบต่อสามี
จะยั่วยวนหรือว่าทีมระคาง
สังเกตดูอย่างไรชอบใจผัว
ทำให้ได้อย่าให้ต้องบังคับ
อันเป็นเมียจะให้ชอบใจผัว
ทำให้ผัวถูกใจไม่มีทิ้ง
ถ้ารู้จักประกอบให้ชอบกล
คงต้องง้อขอกินทุกวันไป
เป็นต้นต้มตุ๋นหมูให้ชูรส
ตับเหล็กสันในแลไข่ดัน
พยายามเลี้ยงดูให้ชูใจ
เสน่ห์ปลายจวักไม่รู้จักทำ
พ่อเจ้ามีห้ามสักสามร้อย
ปะสาวสาวเจ้าก็ชมลงงมงาย
ทำไมกับสาวสาวอีฉาวเคอะ
ยังชมว่าท่านยายแยบคายดี
อันเป็นหญิงสุดแต่สิ่งปรนนิบัติ
แม้นเจ้าทำเหมือนคำของมารดา
กิริยาพาทีอย่าอางขนาง
ไว้ให้ว่างคนผู้อยู่ที่ลับ
ทิ้งอยู่กินสิ้นทั้งทุกสิ่งสรรพ
เป็นแม่เรือนเขาจึงนับว่าดีจริง
สิ่งสำคัญนี้ก็ตัวของผู้หญิง
ยังอีกสิ่งก็อาหารตระการใจ
ถึงแก่สิ้นเพราพริ้งไม่ทิ้งได้
จงใส่ใจจัดหาสารพัน
ไข่ไก่สดปลาต้มยำทำขยัน
หั่นให้ชิ้นเล็กเล็กเหมือนเจ๊กทำ
ถึงจะมีเมียใหม่ให้คมขำ
หลงไหลไม่กี่น้ำก็จำคลาย
เป็นไรไม่หลุดลอยไปง่ายง่าย
แต่พอหน่ายก็แพ้แม่ทุกที
ถึงจะสวยมันก็เซอะดังซากผี
มิได้มีเหมือนแม่จนแก่ชรา
ใครสันทัดผัวก็รักเป็นหนักหนา
ดีกว่ายาแฝดผึ้งทิ้งตาปี ฯ

นางศรีมาลารำพันถึงพระคุณของพ่อแม่

◎ คราวนั้นนางศรีมาลา
ฉวยลำบากยากเย็นจะเห็นใคร
ถึงผัวจะรักสักเท่าไร
ถ้าเธอไม่เป็นธรรม์จะผันแปร
กอดตีนบิดาเข้าร้องไห้
พ่อแม่อยู่ใกล้ได้ดูแล
ก็ยังไม่เหมือนคุณพ่อกับคุณแม่
ตั้งแต่จะระกำทุกค่ำคืน ฯ

นางบุษบาสอนนางศรีมาลาเรื่องคู่ครอง

แม่สอนเจ้ามาแต่น้อยกว่าร้อยพัน
อย่าทำชั่วเพราะว่าตัวของตัวจน
ใครจะด่าเจาะจงก็ชั่งเขา
อันคนดีนานดอกจึงออกตัว
จงอุตส่าห์เสงี่ยมค่อยเจียมตน
จงซื่อตรงต่อผัวรู้กลัวเกรง
ปรนนิบัติอย่าให้ขัดน้ำใจเขา
ข้าวของสารพันหมั่นเก็บไว้
สอนลูกแล้วบอกอีเมียรับ
ทั้งอมอรักช่วยตักเตือน
แล้วเรียกข้าผู้ชายที่ใกล้ชิด
เฮ้ยพลัดบ้านเมืองมาอย่าไว้ใจ
ว่าพลางสวมสอดกอดลูกแก้ว
แล้วลุกลงเรือนมาทั้งตายาย
พระกาญจน์บุรีศรีมาลามาส่งพ่อ
นั่งชะแง้แลตามจนสุดตา

สุดสำคัญแต่เพียงอดนั่นเป็นต้น
เขาเปรียบเทียบจงสู้ทนต้องเกรงกลัว
จงอดเอาอย่าสำออยคอยพึ่งผัว
ถ้าคนชั่วเขาคงเห็นเป็นไปเอง
อย่าให้คนทั้งปวงล่วงข่มเหง
อย่าครื้นเครงด่าว่ากับข้าไท
การเรือนการเหย้าเอาใจใส่
ระวังระไวดูแลอย่าแชเชือน
สั่งกำชับอีจุ่งอยู่เพื่อน
เอ็งเป็นคนต้นเรือนมาแต่ไร
ชื่ออ้ายทิดกับอ้ายเต่าเอาไว้ให้
ฉวยเกิดเหตุเภทภัยอย่าทิ้งนาย
แม่จะลาเจ้าแล้วตะวันสาย
พระนายก็ตามส่งลงนาวา
น้ำตาคลอไหลซาบลงอาบหน้า
ลับแหลมแล้วก็มายังห้องนอน

ความรักของนางวันทองต่อพระไวย ฯ หรือพลายงาม

◎ คราน้นจึงโฉมเจ้าวันทอง
สวมกอดลูกยาด้วยอาลัย
วันนี้แม่จะลาพ่อพลายแล้ว
พอบ่ายก็จะตายลงถมดิน
เสร้าหมองสะอึกสะอื้นไห้
น้ำตาหลั่งไหลลงรินริน
จะจำจากลูกแก้วไปสูญสิ้น
ผินหน้ามาแม่จะขอชม

เกิดมาไม่เหมือนกับเขาอื่น
มิได้ชื่นเชยชิดสนิทสนม

แต่น้อยน้อยลอยลิ่วไปตามลม
ต้องตรอมตรมพรากแม่แต่เจ็ดปี

ให้แต่เฝ้าทุกข์ถึงคนึงหา
นึกว่าแม่จะไม่ได้เห็นผี

เจ้าก็ไม่สูญหายวายชีวี
กลับมาได้เผาผีของมารดา

มิเสียแรงพักฟูมอุ้มท้อง
ข้ามหนองแนวเขาลำเนาบ่า

อยู่ในท้องก็เหมือนเพื่อนมารดา
ทนทุกข์เวทนาในบ่าชัฏ

ผ่าแดดแผดฝนทนลำบาก
ปลิงทากร่านรันมันกินกัด

หนามไหน่ไขว่เกี่ยวเที่ยวเลียวลัด
แม่คอยบั่ดระวังให้แต่ในครรภ์

พ่อพาขี่ม้าไม่ขับควบ
ขยับยวบกลัวเจ้าจะหวาดหวั่น

พอแดดเผาเข้าร่มพนมวัน
เห็นจะอ่อนผ่อนผันลงกินน้ำ

ค่อยกลืนแต่พอชื่นไม่กลืนหนัก
กลัวลูกจะสำลักทุกเช้าค่ำ

เมื่อเขาส่งลงมาต้องจองจำ
แสนระกำระวังจะนั่งนอน

ด้วยเป็นห่วงบ่วงใยในลูกรัก
จะเดินหนักเกรงท้องขยักขย่อน

จะนั่งนักเจ้าจักอนาทร
ครั้นนอนนักกลัวจะเหนื่อยอนาถตัว

เจ้าคลอดรอดแล้วจึงคลายใจ
เฝ้าถนอมกล่อมไกวพ่อทูลหัว

เจ็ดปีแม่ประคองไม่หมองมัว
ขุนช้างชั่วฉกลูกไปฉับตา

เขาตีต่อยปล่อยหลงในดงชัฏ
กุศลชัดให้เจ้าคืนมาเห็นหน้า

พอเห็นแล้วก็ต้องพรากจากมารดา
แต่นั้นมาช้านานจึงพาลพบ

กุศลหนหลังยังค้าจุน
ให้ลูกแก้วมีบุญประจวบจบ

เที่ยวติดตามแม่พ่อพอพร้อมครบ
กลับมาต้องทำศพของมารดา

เหมือนอุตส่าห์ดั้นด้นพ้นป่าชัฏ
พอเห็นแสงจันทร์จำรัสพระเวหา

สำคัญคิดว่าจะสุขทุกเวลา
พอสายฟ้าฟาดฉ่ำจมดินดาน

พ่อจะเห็นมารดาสักครึ่งวัน
พ้นนั้นสูญเปล่าเป็นเถ้าถ่าน

จะได้แต่คิดถึงคะนึงนาน
กลับไปบ้านเฉิดลูกอย่ารอเย็น

เมื่อเวลาเขาฆ่าแม่คอขาด
จะอนาถไม่น่าจะแลเห็น

เจ้าดูหน้าเสียแต่แม่ยังเป็น
นึกถึงจะได้เห็นหน้ามารดา

ร่ำพลางนางกอดพระหมื่นไวย
น้ำตาไหลซบเซาไม่เงยหน้า

ง่วงหงุบฟุบลงกับพสุธา
กอดลูกยาแน่นิ่งไม่ติงกาย ฯ

พระไวย ฯ รำพันถึงแม่

๏ พระไวยร้องไห้อยู่เคียงแม่
เห็นมารดานิ่งแน่ก็ใจหาย

เข้านวดแม่แก้ไขอยู่วุ่นวาย
นางค่อยคลายเจ้าก็ร่ำพิไรวอน

โอ้เจ้าประคุณของลูกเอ๋ย
แม่เคยเลี้ยงลูกแล้วสั่งสอน

ผูกเปลเห่ช้าให้ลูกนอน
ปั้นข้าวอาบน้ำให้กินนม

ประโลมลูบจูบจอมกระหม่อมแก้ว
อาบน้ำให้แล้วก็มุ่นผม

ขมันทาพาเข้าที่นอนชม
แม่ปรารมภ์ระวังซึ่งโพยภัย

คราวลูกเสาะแสะแม่โศกเศร้า
หยูกยาปลาข้าวเอาใจใส่

กางมุ้งยุ้งรันทั้งเรือดไร
แม่มิให้ลูกน้อยอนาทร

ครั้นลูกเติบใหญ่ได้เจ็ดขวบ
เคราะห์ประจวบตัวลูกถูกหลอกหลอน

ขุนช้างลวงไปในป่าดอน
เอาไม้ขอนทุ่มทับไว้กับดิน

ปวดเจ็บเหน็บชาไปทั้งกาย
ครั้งนั้นลูกก็หมายว่าสูญสิ้น

จะเป็นเหยื่อเสือสัตว์มันกัดกิน
เทพไท้ไพรสิณฑ์ท่านเมตตา

ช่วยฉุดชักผลักขอนขุนข้างให้
ลูกจึงกลับมาได้ไม่สังขาร์

ต้องพลัดพรากจากแม่แต่นั้นมา
เดินป่าหนามตำระกำใจ

คนเดียวบุกไปในไพรสัณฑ์
แต่สุพรรณถึงกาญจน์บุรีได้

บุญปลอดรอดสัตว์ในกลางไพร
ย่าเลี้ยงดูไว้จึงเป็นคน

แสนยากใครจะยากเท่าลูกน้อย
ยากร้อยพันเท่าทุกแห่งหน

ถึงใครจนก็ไม่เหมือนที่ลูกจน
ทรพลพ่อแม่ไม่เห็นใคร

ได้เห็นแม่ก็แต่ยังเด็กเด็ก
หน้าพ่อเมื่อแต่เล็กหาเห็นไม่

ถามย่ายาเล่าจึงเข้าใจ
ป่ากว้างช้างเสือก็เหลือหลาย
อดอยากข้าวปลาสารพัด
ยามนอนกลางไพรใจอนาถ
ลมจัดพัดต้องใบไม้ปลิว
ครั้นถึงพ่อพ่อก็จนต้องทนทุกข์
จึงพากเพียรเรียนวิชามาบำรุง
ข้าไทเงินทองก็กองเกลื่อน
ได้เห็นหน้าบิดาทุกราตรี
คิดถึงจึงไปรับแม่กลับมา
มิรู้ว่าพาแม่มาบรรลัย
จึงหันมาว่าเหวยเพชฌฆาต
ขอตายแทนตัวของมารดา
เป็นเพราะกูรับแม่กลับมา
ว่าพลางกลั้งเกลือกเสือกไป

◎ ครั้นค่อยฟื้นคืนขอขมาโทษ

เมื่อเด็กอยู่ยังไม่รู้ ซึ่งกิจจา
หยิกกัดบิดตีแล้วเฉียงด่า
อย่าให้เป็นเวรกรรมของลูกไป
โอ้ตะวันกระไรช่างรีบบ่าย
เจ็บไข้หรือจะได้หาหยูกยา
สิ่งของขันเชี่ยนจะซื้อขาย
จะจำหน่ายให้หมอพอสิ้นบน
หนีย่ามาในพนมชัฏ(๑)
ยุงริ้นบินต่ายมันตอมกัด
หนามไหน่ไม้ลัดเป็นรอยรั้ว
น้ำค้างสาดกระเซ็นมาเย็นฉิว
เดินเดี่ยวเปลี่ยวลิ่วมาถึงกรุง
ติดคุกขัดสนจนผ้านุ่ง
ไปรบพุ่งมีชัยจนได้ดี
บ้านเรือนยศศักดิ์เกษมศรี
ยังขาดแต่แม่นี้ไปอยู่ไกล
หมายว่าจะยกย่องให้ผ่องใส
ดังลูกฆ่าแม่ให้มรณา
มาพลั่นฟาดเรานี้จะดีกว่า
อย่าให้แม่บ้านบรรลัย
ท่านจึงลงอาญาเป็นข้อใหญ่
สะอื้นไห้อยู่กับตีนของมารดา ฯ
แม่จงได้โปรดซึ่งเกศา
ได้เออมสูงต่ำว่าให้เคืองใจ
มารดาจงงดอดโทษให้
ไหว้แล้วไหว้เล่าเผ้าโศกา
จะเร่งให้แม่ตายไม่เห็นหน้า
รักษาแม่มิให้ได้ร้อนรน
ทั้งข้าไทวัวควายที่เกลื่อนกล่น
แต่ชั้นจนตัวลูกกระทั่งเมีย

---

(๑) ตอนกำเนิดพลายงามว่านางทองประศรีพาพลายงามไปหาขุนแผน ตอนนี้ว่าพลายงามหนีนางทองประศรีไป เป็นเพราะเมื่อแต่ง ผู้แต่งต่างตอนไม่รู้กัน

นี่มิได้รักษาพยาบาล
พระไวยอกใจดังไฟเลีย
เนื้อกรรมตามผลาญประหารเสีย
ละห้อยละเหี่ยเพียงจะม้วยไปด้วยกัน ฯ

พระไวย ฯ ทูลขอพระราชทานโทษนางวันทอง เพื่อทดแทนพระคุณของแม่

◎ ครานั้นพระไวยวรนาถ
เห็นพระเวชขลังจริงไม่ชิงชัง
ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงภพ
จะควรมิควรประการใด
ทรงชุบเกล้าชุบกระหม่อมเป็นหัวหมื่น
ผาสุกทุกวันนิรันดร์มา
มารดาข้าพระพุทธเจ้านี้
กำเริบราคมากใจไม่ตั้งตรง
ถ้าเพียงแต่พี่น้องย่ายาย
นี่มารดาอุ้มท้องทรมาน
สารพัดพระคุณไม่นับได้
อนึ่งตั้งแต่กำเนิดเกิดมา
ครองนิทสุดถึงชีวิต
ให้เลื่องลือชื่อเสียงปรากฏไป
ชีวิตขอพระราชทานโทษ
ตรากตรำจำไว้ให้เวทนา
พึ่งพระราชบัญชาน้ำตาหลั่ง
ถวายบังคมกราบแล้วทูลไป
เลิศลบล้ำโลกทั้งน้อยใหญ่
ชีวิตอยู่ใต้พระบาทา
ทุกวันคืนพระคุณปกเกศา
ยังมิได้ขายผ่าบาทบงสุ์
มิดีแสนชั่วด้วยมัวหลง
ควรทรงพระพิโรธไม่โปรดปราน
จะทิ้งเสียให้ตายไม่สงสาร
ได้เกิดมาเป็นนานเพราะมารดา
จะทิ้งไว้ไม่ควรเป็นหนักหนา
ยังมิได้พยาบาลประการใด
ขอพระองค์จงประสิทธิ์ประสาทให้
ว่าหมื่นไวย์ได้แทนคุณมารดา
โปรดแต่เฆี่ยนตีอย่าเข่นฆ่า
ให้สาสมกับที่ผิดประเวณี ฯ

นางศรีประจันครวญถึงนางวันทอง

โอ้ว่าเจ้าวันทองของแม่เอ๋ย
ไม่ควรเลยจะเข้าไปให้เขาฆ่า

ถ้าเจ็บไข้อยู่บ้านกับมารดา ก็จะได้รักษาพยาบาล
เมื่อพ่อตายหมายจะอยู่เป็นเพื่อนแม่ จนเฒ่าแก่ไม่พรากไปจากบ้าน
เผอิญเนื้อเคราะห์กรรมนำบันดาล ไปได้ผัวจัณฑาลให้ผลาญตัว
ถ้ารู้ว่ามันจะเป็นถึงเช่นนี้ จะให้บวชเป็นชีที่ท่านขรัว
ถึงเงินทองกองให้ไม่เมามัว อันลูกผัวกูมิให้ผู้ใดเชย
ทั้งอ้ายแผนอ้ายล้านกระบาลใส ล้วนจัญไรได้มาเป็นลูกเขย
แย่งกันเหมือนหมาหมูกูไม่เคย เอาจนเลยฉิบหายถึงวายปราณ
อ้ายลูกชายพลายงามเมื่อยามเด็ก เห็นเล็กเล็กก็เอ็นดูอยู่ว่าหลาน
มิรู้ว่าเติบใหญ่จะใจพาล พลอยล้างผลาญมารดาชีวาวาย
โอ้ออกกูแก่เฒ่ามาเปล่าเปลี่ยว ตัวคนเดียวลูกผัวก็สูญหาย
จะอยู่ไยให้ยากลำบากกาย แกฟูมฟายครวญคร่ำอยู่ร่ำไร ฯ

พระไวย ฯ รำพันถึงนางวันทอง ว่าแม้จะสิ้นชีวิตไปแล้วก็ยังมีความห่วงใยลูก

◎ พระไวยหวั่นหวาดอนาถนัก เห็นประจักษ์ว่าแม่แน่หนักหนา
สยดสยองพองหัวกลัวมารดา น้ำตาพรากพรากลงพร่างพราย
โอ้แม่เจ้าประคุณของลูกแก้ว สิ้นชากศพแล้วไม่สูญหาย
ลูกทำบุญส่งให้ไปมากมาย ยังไม่วายความชั่วที่ตัวทำ
เอาเพศเป็นเปรตอสุรกาย กลับกลายตามมาเวลาค่ำ
สั่งสอนวอนบอกให้ลูกจำ มีพระคุณเช้าค่ำแต่เป็นคน
แม่ตายหายลับไปหลายปี เพิ่งมาเห็นวันนี้ในไพรสณฑ์
ห้ามลูกมิให้ไปประจญ จะเสียตนตายด้วยผีมอมอญ

เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน ภาคปลาย
กวีหลายท่านร่วมกันแต่ง

มารดาสั่งสอนนางแว่นฟ้าตอนจะยกให้พระไวย ฯ

◎ ครานั้นจึงโฉมเจ้าแว่นฟ้า ได้ฟังว่ายินดีจะมีไหน
ทั้งเมียผัวก็พากันคลาไคล จึงเข้าไปแจ้งการกับมารดา
ท่านเศรษฐีดีใจแกให้พร แล้วสั่งสอนลูกรักเป็นนักหนา
อันพ่อผัวเจ้าจงกลัวเหมือนบิดา ศรีมาลาเขาเป็นหลวงอย่าล่วงเกิน
แม่สอนเจ้าเจ้าจงจำคำแม่ว่า ไปเบื้องหน้าจะมีคนสรรเสริญ
จงอัชฌาเมื่อเวลาจะนั่งเดิน จะเจริญราศีไม่มีมัว
สองคำนับรับพรแล้วจรมา เจ้าแว่นฟ้าจัดแจงแต่งให้ผัว
ครั้นเสร็จสรรพเจ้าก็กลับมาแต่งตัว พร้อมผัวพร้อมเมียลงเรือมา
ครั้นถึงหน้าท่าหาช้าไม่ พระไวยจึงขึ้นบนเคหา
เจ้าแว่นฟ้ายาใจก็ไคลคลา ตามผัวขึ้นมาบนเรือนพลัน ฯ

พลายเพชรพลายบัวรำพันถึงนางศรีมาลา และจะแก้แค้นแทนแม่

โอ้แม่เจ้าประคุณของลูกแก้ว ตายจริงจริงแล้วหรือไรหนา
นี่ผู้ใดร้ายกาจบังอาจมา ฟาดฟันแม่บ้านี่เพื่อใด
หรือตั้งจิตคิดเอาซึ่งเงินทอง ข้าวของก็หามีมากมายไม่
หรือว่าพยาบาทคาดเวรไว้ จึงทำได้เช่นนนะอกอา
ดูแผลที่แม่ก็ใจหาย รอยปลายดาบยาวจนราวบ่า
นี่มันหมายฟันคอให้มรณา ช่างมาทำได้ไม่กลัวเกรง
บ้านเมืองท่านกดมีขื่อแป เห็นว่าแม่ยากจนคนข่มเหง

อย่าโทษใครโทษกรรมเราทำเอง
โอ้พ่อหมื่นไวยของลูกแก้ว
แม้ว่าอยู่ตัวกูไม่อายคน
พระผู้จอมจุลจักรหลักพิภพ
เหย้าเรือนเคหาแลข้าไท
เดียวนตายจึงหายซึ่งยศศักดิ์
รู้ว่าใครแล้วไม่ไว้ซึ่งชีวี
เขาจึงไม่ยำเกรงเพราะยากจน
พ่อตายแล้วหลายปีจึงบิบ่น
ด้วยว่าฉันเลิศทหารอันชาญชัย
สบเสียโปรดปรานประทานให้
ใครใครก็กลัวทั่วบุรี
มันจึงหักหาญทำระยำยี
จะต่อตีกว่าจะม้วยลงด้วยกัน ฯ

พระอภัยมณี

ของ

สุนทรภู่

พระมารดาสั่งสอนนางเกษรา ตอนจะส่งตัวให้ศรีสุวรรณ

๏ ฝ่ายพระชนนีนางอยู่ปรางค์รัตน์ ครั้นสงัดฆ้องย่ำยามปฐม
นึกปรานีศรีสุวรรณจะบรรทม จึงเชยชมลูกน้อยค่อยประคอง
แล้วลูบหลังสั่งสอนประสาหญิง แม่งามยิ่งยอดสตรีไม่มีสอง
จะจำไกลไปอยู่ด้วยคู่ครอง อย่าให้ข้องเคืองอัชฌาพระสามี
อย่าถืออ่งค์นงลักษณ์ว่าอัคเรศ แม่ดวงเนตรนึกว่าเหมือนทาสี
ต้องซื่อตรงจงรักด้วยภักดี ถึงราตรีกราบบาทอย่าขาดวัน
ถ้าเธอกร้วแม่อย่าโกรธพิโรธตอบ ประณตนอบโอนอ่อนค่อยผ่อนผัน
อนึ่งเหล่าสาวสุรางค์นางกำนัล อย่าป่องกันหึงหวงให้ล่วงเกิน
เมื่อคราวทุกข์ปลุกให้พระทัยชื่น อย่าเริงรื่นเริศร้างทำห่างเหิน
ราชการภารธุระอย่าละเมิน จึงเจริญราศีไม่มีมัว
อันหญิงดีเพราะผลปรนนิบัติ รักษาสัตย์สู้ม้วยอยู่ด้วยผัว
ผัวยิ่งรักหนักหญิงก็ยิ่งกลัว อย่าถือตัวต่อชายจะหน่ายใจ
คำของแม่แต่เท่านี้จงจำ บุรุษรักนั้นไม่มีที่สงสัย
ดีกอยู่แล้วแก้วตาจงคลาไคล แม่จะไปส่งเจ้าลำเภาพาล ฯ

ความรักของนางมณฑาต่อนางสุวรรณมาลี

พระมารดรกรกอดพระลูกรัก เห็นซบพักตร์นิ่งไปก็ใจหาย
สะอื้นร่ำน้ำพระเนตรลงพรั่งพราย เป็นไรสายสวาทไม่ไหวกายา
เออผิดแล้วแก้วตาของแม่เอ๋ย นี่ทรามเชยสิ้นชีวังกระมังหนา

สะอื้นแอบแนบชิดพระธิดา นางพระยานิ่งซบสลบไป
ฝ่ายแสนสาวชาวแม่ต่างแซ่ซ้อง ประคองร้องกรีดกราดเสียงหวาดไหว
บ้างนวดเคล้นเส้นพระศอสองอรไท ก็กลับได้สมประดีค่อยมีมา ฯ

๏ นางมณฑาว่าแต่พรากไปจากแม่ เฝ้าตั้งแต่คอยคอยละห้อยหา
สายสุดใจได้คืนมาพารา พระบิดาไปอยู่หนตำบลใด ฯ

๏ ส่วนสุวรรณมาลีศรีสมร สะอื้นอ้อนทูลแจ้งแถลงไข
เหมือนเรื่องหลังครั้งไปปะพระอภัย แล้วใช้ใบกลับมาในวาริน
พอเรือแตกแยกย้ายในสายสมุทร พระราชบุตรแบกว่ายแหวกสายสินธุ์
แล้วกุมารผลาญโจรใจทมิฬ ไปบุรินทร์รมจักรนัครา
จึงยกทัพกลับเที่ยวเลียวตลบ มาพานพบอุศเรนตระเวนหา
เข้ารบรับจับได้ไว้ชีวา แล้วกลับมารบแตกแยกกันไป
บัดนี้สองกษัตราก็มาส่ง แต่พระองค์ยังอยู่ลำกำบื่นใหญ่
นางทูลตามความยากลำบากใจ แล้วสอนให้ลูกหลานกราบมารดา ฯ

ความรักของนางเงือกต่อสุดสาคร

๏ นางเงือกน้ำคำรพอภิวาท ข้าเป็นชาติเชื้อสัตว์เหมือนมัจฉา
จะกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงมนุษย์สุดปัญญา ขอฝากฝ่าบาทบงสุ์พระทรงธรรม
ช่วยเลี้ยงดูกุมารเหมือนหลานเธิด เสียแรงเกิดกายมาจะอาสัญ
อันข้านี้วิสัยอยู่ไกลกัน เช้ากลางวันเย็นลงจะส่งนม ฯ

๏ พระโยคีมีจิตคิดสงสาร ด้วยเหมือนหลานลูกศิษย์สนิทสนม
จึงว่ากูผู้สถิตในกิจกรม ไม่มีสมบัติอะไรที่ไหนเลย
จะเย็บฟูกผูกเปลเห่อ้ายหนู ก็ไม่รู้สีสาสีกาเอ๋ย
ต้องกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงไปทั้งไม่เคย จะเฉยเมยเสียมิช่วยจะม้วยมุด
ฤกษ์วันนี้จันทร์เป็นวันโชค ต้องโฉลกลัคนามหาอุด
จะให้นามตามอย่างข้างมนุษย์ ให้ชื่อสุดสาครอวยพรชัย ฯ

๏ นางกราบกรานท่านสิทธาว่าสาธุ ให้อายุยืนยงอสงไขย
สืบตระกูลพูนสวัสดิ์กำจัดภัย แล้วอุ้มให้กินนมนั่งชมเชย
โอ้เกิดมาอาภัพอัปภาคย์ จะจำจากมารดานิจจาเอ๋ย
อย่าเศร้าสร้อยน้อยใจอาลัยเลย บุญแม่เคยครองเลี้ยงเจ้าเพียงนั้น
ไปชาติหน้ามาเกิดกับอกแม่ อย่าห่างแหเสน่หาจนอาสัญ
ในชาตินี้วิบากจะจากกัน เพราะต่างพันธุ์ผิดเพศสังเวชใจ
สะอื้นพลางนางแลดูลูกรัก สงสารนักน้ำตาไหล
จึงหยิบของสองสิ่งซึ่งซ่อนไว้ เป็นของพระอภัยให้โอรส
ทำขวัญลูกผูกธำมรงค์รัตน์ ไว้กับหัตถ์เบื้องขวาให้ปรากฏ
กุณฑลทองขององค์พระทรงยศ ให้ดาบสเก็บไว้ให้กุมาร
แล้วเรียกบุตรสุดสาครของแม่ เผ้าแลแลมารดาน่าสงสาร
ให้กินนมชมชูพระกุมาร แล้วให้คลานขึ้นบนเพลาพระเจ้าตา
พระสอดกรช้อนอุ้มว่านุ่มนิ่ม ดูจมลมลูกพ่อเจียวหนอหวา
ไปด้วยกูอยู่ด้วยกันที่ศาลา แล้วอุ้มพามากุฎีพระชีไพร

โอ้เอ็นดูมุนีฤๅษีน้อย ให้ละห้อยโหยหาน้ำตาไหล
เข้ากราบเท้าเจ้าตาด้วยอาลัย หลานจะไปกังวลด้วยชนนี
พระเจ้าปู่ดูแลแม่ฉันด้วย จะเจ็บป่วยเป็นตายอย่าหน่ายหนี
ฉันไปปะพระบิดาไม่ช้าที ถ้าอยู่ดีแล้วจะลามาหาคุณ
ฉวยขัดบ้องต้องอยู่นานสงสารแม่ ผู้เดียวแท้สิ้นสุดผู้อุดหนุน
เห็นแต่ปู่อยู่ใกล้น้ำใจบุญ จงการุญอย่าให้มีราคีพาน ฯ

๏ มุนีน้อยค่อยนั่งจะสั่งแม่ แต่แลแลแล้วก็ขนสะอื้นอ้อน
จะออกคำอำลาให้อาวรณ์ สะท้อนถอนฤทัยมิใคร่ลา

แล้วว่าฉันบรรพชามาวันนี้
วันหนึ่งบู่ผู้เฒ่าเล่าลูกยา
พลอยสำเภาเขาไปจะได้สุข
มรคาสารพัดจะขัดเคือง
ลูกจะมาลาตามไปถามข่าว
ถ้าเฉินฉุกทุกข์ทับถึงอับจน
ชนนีดีฉันฝากกับบู่แล้ว
อย่าถือโทษโปรดให้ลูกไคลคลา

◎ นางเงือกน้ำกำสรดสลดจิต
จะทานทัดขัดไว้มิให้จร
นางดูหน้าอาลัยใจจะขาด
สะอื้นอั้นตันใจอาลัยลาน
โอ้ทูนหัวตัวแม่นี้ไม่ห้าม
แต่ปรานี่ไม่แจ้งรู้แห่งทาง
เคยกินนมชมชื่นระรื่นรส
ทั้งย่อมเยาว์เบาความได้สามปี
ต้องลมแดดแผดเผาจะเศร้าสร้อย
กันดารแดนแสนไกลพ่อไม่เคย
แสนสงสารมารดาอุตส่าห์ถนอม
เหมือนดอกไม้ไกลต้นจะหล่นโรย
แม้นล้าเลื่อยเมื่อยเหน็บจะเจ็บป่วย
ทั้งผีสางกลางชลาล้วนน่ากลัว
สารพัดมัจฉาก็กล้าหาญ
ทั้งครุฑาวายุภัสนกหัสดิน
เห็นเดินหนคนเดียวจะเฉี่ยวฉาบ
ให้กุศลชนนีจงหนักหนา
ว่าบิดาตกยากมาจากเมือง
หรือเป็นทุกข์ทนอยู่ไม่รู้เรื่อง
จะถึงเมืองเหมือนหมายหรือวายชนม์
พอให้ท้าวเธอรู้จักเสียสักหน
จะสู้ทนยากแค้นแทนบิดา
จงผ่องแผ้วพักอยู่ในคูหา
ตามศรัทธาที่ฉันคิดถึงบิดร ฯ

สุดจะคิดคับทรวงดวงสมร
สุดสาครของแม่จะแดดาล
ดังฟ้าฟาดทรวงแยกให้แตกฉาน
แสนสงสารโศกาแล้วว่าพลาง
สุดแต่ตามใจปองอย่างหมองหมาง
จะอ้างว้างวิญญาณ์ในวารี
พ่อจะอดนมหมองละอองศรี
เล็กเท่านี้จะไปกระไรเลย
ทั้งกล้วยอ้อยพ่อจะได้ไหนเสวย
จะหลงเลยลดเลี้ยวอยู่เดียวโดย
จะซูบผอมเผือดผิวจะหิวโหย
น้ำค้างโปรยปรายต้องจะหมองมัว
ใครจะช่วยอนุกูลพ่อทูนหัว
จะจับตัวฉีกเนื้อเป็นเหยื่อกิน
ในกลางย่านยมนาชลาสินธุ์
เที่ยวโบยบินบนอากาศไม่ขาดวัน
พิฆาตคาบเข่นฆ่าให้อาสัญ

น่าใจหายตายเป็นไม่เห็นกัน
ถึงสิบรู้บุราณท่านเฉลย
อย่าจู่ลู่ดูถูกนะลูกรัก

◎ สุดสาครวอนว่าอย่าปรารภ
ไม้เท้าของป้องกันของฉันมี
อนึ่งเล่าเจ้าตาวิชาขลัง
อย่าหวาดหวั่นพรั่นใจที่ไพริน
ที่พ่ออยู่บู่ชีวีแล้ว
จำสำคัญมั่นคงไม่วงเวียน
ถึงยังเด็กเหล็กเพชรไม่เข็ดขอน
จะลำบากยากแค้นเพราะแทนคุณ

◎ นางรู้ว่าอาจารย์บอกหลานน้อย
ฤๅษีช่วยด้วยแล้วเห็นไม่เป็นไร
พ่อไปประพระบิดาแล้วอย่ากลับ
แม้นลูกยาผาสุกสนุกสบาย
ถ้าเที่ยวไปไม่พบตลบหลัง
แม่อยู่นี่มิเป็นไรดอกไม่กลัว
พ่อไปถึงจึงทูลมูลเหตุ
ว่าชาตินี้ได้ปะกับพระองค์
แล้วเงือกน้ำอำนวยอวยสวัสดิ์
ให้พบปะพระบิดาดังอาลัย

◎ ฤๅษีสุดสาครรับพรแม่
จึงสั่งซ้ำร่ำว่าไม่ช้านาน
แล้วลานางย่างเยื้องชำเลืองเหลียว
แม่พรั่นพรั่นเพราะว่าเจ้ายังเยาว์นัก
ไม่เหมือนเคยฝึกสอนด้วยอ่อนศักดิ์
จงคิดหนักหน่วงใจดูให้ดี ฯ

ถึงพานพบผีสางกลางวิถี
ทั้งมายาขเบียวเพชรเกล็ดเป็นนิล
ได้สอนสั่งเสร็จสมอารมณ์ถวิล
ถึงของกินก็พอเสาะตามเกาะเกียน
ประเทศแถวทางทิศสถิตเสถียร
จะพากเพียรพยายามไปตามบุญ
จะเจาะชอนเชิงลำเนาภูเขาขุน
ก็ได้บุญเบื้องหน้าขอลาไป ฯ

ที่เศร้าสร้อยสร่างเสื่อมเพราะเลื่อมใส
ค่อยวางใจจึงว่าแม่ก็แก่กาย
จงอยู่กับภูวนาถเหมือนมาดหมาย
ถึงแม่ตายเสียก็ไม่อาลัยตัว
มาเหมือนสั่งอย่าให้สูญนะทูนหัว
จะฝากตัวดาบสจนปลดปลง
ให้ทรงเดชทราบความตามประสงค์
ขอดำรงรองบาททุกชาติไป
อย่าเคืองขัดขุ่นข้องให้ผ่องใส
อรินทร์ภัยคลาดแคล้วอย่าแผ้วพาน ฯ

จะห่างแหหวนจิตคิดสงสาร
สำเร็จการก็จะมาหามารดร
ให้เปล่าเปลี่ยวเสียวทรวงสะท้อนถอน

ขึ้นทรงนั่งหลังพระยาม้ามังกร
เห็นศาลาอาลัยเพียงใจขาด
สะอื้นไห้ใจคอให้ท้อแท้
ชุลีกรวอนว่าเทพารักษ์
ช่วยคุ้มครองป้องปัดกำจัดภัย

แล้วหยุดหย่อนยืนยังเหลียวหลังแล
จะนิราศแรมร้างไปห่างแห
คิดถึงแม่ถึงตายิ่งอาลัย
ซึ่งสำนักเนินผาชลาไหล
เทพไททิพโสตจงโปรดปราน

พระนางจันทวดีทรงห่วงใยพระโอรสและพระธิดา

◎ ฝ่ายโฉมจันทวดีนารีราช
จะจากวังทั้งสามตามกันไป
จัดสุรางค์นางสนมพี่เลี้ยงพร้อม
เจ้าขรัวยายนายสำหรับบังคับการ
เร่งให้คนขนส่งลงกำปั่น
พอรุ่งรางต่างคนมาลงเรือ

แสนสวาทลูกน้อยละห้อยไห้
เป็นจนใจที่จะขัดจะทัดทาน
ทั้งคนกล่อมกล่าวเกลี้ยงล้วนเสียงหวาน
ตรวจเครื่องอานพร้อมเพรียงจนเสียงเครือ
ทั้งกำนัลน้อยใหญ่ดีใจเหลือ
มีหมอนเสื่อสารพัดจัดประจง ฯ

◎ ฝ่ายพระหน่อบพิตรอดิศร
สีสุคนธ์ปนทองละอององ์
แล้วลีลามายังห้องสองกษัตริย์
นางไว้จุกลูกน้อยน้อยคอยติดตาม

สุดสาครชวนพระน้องเข้าห้องสรง
ต่างสอดทรงเครื่องประดับดูวับวาม
ชลหัตถ์พร้อมพรั่งกันทั้งสาม
ล้วนงามงามน่ารักลักษณา ฯ

◎ พระบิตุราชมาตุรงค์องค์กษัตริย์
กลัวเป็นลางต่างสะอื้นกลืนน้ำตา
จงไปดีมาดีศรีสวัสดิ์
ได้พบปะพระบิดาดังอาลัย
ทั้งสามองค์ทรงสดับอภิวาท
พระบิตุราชมาตุรงค์ทั้งวงศ์วาน
พร้อมสะพรั่งทั้งร้อยลอยสล้าง

สู่อนอัดอดรักไว้หนักหนา
ทั้งบิดามารดรอวยพรชัย
อย่าเคืองขัดขุ่นข้องให้ผ่องใส
อรินทร์ภัยคลาดแคล้วอย่าแผ้วพาน
ประยูรญาติใหญ่น้อยพลอยสงสาร
พากุมารมาส่งลงนาวา
มีขุนนางลำละนายรายรักษา

เสียงทหารขานโห่ก้องโกลา
ปี่นสัญญายิงสนั่นดัง

ออกกำปั่นลั่นฆ้องกลองกระหึ่ม
ประโคมครึมครันแซ่ทั้งแตรสังข์

ออกจากท่าสาคเรศนิเวศน์วัง
ลำที่นั่งลอยเลื่อนค่อยเคลื่อนคลาย

สองกษัตริย์ทัศนานาวาคล้อย
หวนละห้อยโหยไห้พระทัยหาย

ทั้งแสนสาวท้าวนางท่านขรัวนาย
ต่างฟูมฟายชลนาด้วยอาลัย

ยิ่งแลลับวับจิตคิดวิตก
ระกำอกอุตส่าห์ขืนสะอื้นไห้

กษัตราพาสนมกรมใน
กลับไปไพชยนต์สุวรรณพรรณราย ฯ

สุภาษิตสอนสตรี

ของ

สุนทรภู่

พ่อแม่มีพระคุณต่อลูก

๏ เมื่อพ่อแม่แก่เฒ่าชรากาล
ด้วยชนกชนนีนั้นมีคุณ
อุ้มอุทรป้อนข้าวเป็นเท่าไร
ถ้าเราดีมีจิตคิดอุปถัมภ์
จะปรากฏยศยิ่งสิ่งทั้งปวง
เทพไทในห้องสิบหกชั้น
ว่าสตรีนั้นเป็นยอดยุพาพาล
จงเลี้ยงท่านอย่าให้อดระทดใจ
ได้การุญเลี้ยงรักษามาจนใหญ่
หมายจะได้พึ่งพาธิดาดวง
กุศลล้ำเลิศเท่าภูเขาหลวง
กว่าจะล่วงลุถึงซึ่งพิมาน
จะชวนกันสรรเสริญเจริญสาร
ได้เลี้ยงท่านชนกชนนี ฯ

๏ ที่บางนางนั้นก็ทำทุจริต
มิได้คิดคุณท่านเท่าเกศี
เห็นพ่อแม่ยากไร้ไม่ใยดี
ดูเป็นที่อายเพื่อนเบื่อนอารมณ์
เขาถามไถ่ว่ามิใช่เป็นพ่อแม่
ทำพูดแก้เกลื่อนกลับจะทับถม
ให้ตามหลังบังคับด้วยคำคม
ไม่ชื่นชมยกชูขึ้นบูชา
คนผู้นั้นครั้นตายวายชีวาตม์
คงไม่คลาดแคล้วนรกตกถลา
ไม่เห็นเดือนเห็นตะวันพระจันทรา
ทรมาหมกไหม้ในไฟฟอน
ถ้าอยู่ไปในมนุษย์โลกเล่า
เทพเจ้าท่านก็แช่งแสร้งสังหรณ์
ให้ยากยับอัปราอนาทร
ยิ่งกว่าทำมารดรให้ร้อนใจ
แม้นจะมีเงินทองของทั้งหลาย
คงฉิบหายมั่นคงอย่าสงสัย
จะเกิดโจรราวีอัคคีภัย
เพราะว่าใจหยาบช้าคิดทารุณ
หญิงเช่นนั้นชายอย่าได้ไปร่วมรัก
จะเสื่อมศักดิ์เสียเช่นเป็นสถุล
แต่พ่อแม่เจียวยังใจไม่การุญ
เนรคุณมิได้คิดอนิจจัง

กุมารคำฉันท์

พระนิพนธ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงมณฑา และ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงอุบล

ความรักของพระนางมัทรีต่อพระกัณหา ชาลี

๏ โอ้สายสมรแม่ เลมผลผลาใน
๏ สองโสตประจำจง อย่าเล่นละเลิงลาน
๏ พ่อเชอรพีพงศ์ ชาลีสนอมสาย
๏ น้องน้อยพระนุชเยา ช่วยแวดระวังพลาง
๏ แม่เนอสุวรรณวาด กัณหาธินานวล
๏ อย่าเที่ยวประพาศพ้น เลยงกันนุเคราะห์ตาม
๏ เกรงเพศภัยพาล ค่อยเจียมเสงี่ยมองค์
๏ ตรัสพลางตระกองกาย อุ้มแอบวเรนทรีย์
๏ โลมลูบพระปฤษฎางค์ ให้สองเสวยถัน
๏ เสร็จสองเสวยรมย์ พอจวนจะเพลา

ชนนีจะจำไกล หิมเวศวนานาน
วรวัจนาการ ยุพเรศรักษกาย
สุรชาติเชษฐชาย อุระแม่ขนิษฐนาง
วยุพาพสรรพางค์ บริรักษโดยควร
วรนาฏวิเชียรชวน พี่จะว่าก็พึงความ
บริเวณวนาราม แลประสาทุพลพงศ์
จลการณแดนดง วรราชกระษัตรีย์
ยุพราชสองศรี อุระท้าววิฑกตัน
วรหัดถนอมขวัญ มธุรสโอชา
กษิร์ ในอุราพา แลประเวศดงดาร

◎ จัดเสียมกระเฌอเช้า
หัดถทับประจันบาน
◎ อุ้มองค์อนงคน้อง
บ่ายบาทผันผาย
◎ ถึงที่สถิตยท้าว
น้อมเศียรชลีตรี
◎ ข้าแต่พิตรพงศ์
โปรดเกศนุการกูล
◎ ผู้เพื่อนพิบัติบาก
เนาดงรหงห้อง
◎ เห็นแต่เสด็จท้าว
ข้าบาทจะคมคัล
◎ สองศรีจะอยู่รอง
ยังเยาวแก่การ
◎ เที่ยวท่องคนองเล่น
แลลับพระเนตรไท
◎ เกรงสัตว์ทิชาชาติ
โปรดข้ามัทรีมี
◎ อย่าให้ทุราแรม
ทรงช่วยพยายาม
◎ เหมือนท้าวธการุญ
ว่าเพื่อนพิบากเปน
◎ นางท้าวธทูลท้าว
พลางทอดทฤษฎี

แลขอคอนแสรกคาน
ทวเรศมั่นหมาย
กรจูงพระเชษฐชาย
จรโดยวิถีมี
วรราชฤๅษี
ก็กำสรดกำสรวญทูล
อิศเรศวเรนทรสูร
วรโอรสาสอง
จรจากมุเทียรทอง
ก็ทุเรศพงศ์พันธุ์
บิตุโรศรังสรรค์
จรหาผลาหาร
วรบาทภูบาล
จะเกษมประสาใจ
บมิรู้ระวังไภย
ผิวเหตุจะหากมี
มฤคราชเสือสีห
พจนาท้ามปราม
วรเขตรอาราม
วรบุตรเพื่อนเข็ญ
กะมัทรีที่ล้ำเค็ญ
วรทาสทาสี
มกุฎเกศประชาชี
วรพักตรสองสงวน

◎ ทอดถอนฤไทยธม มนหนักอุรารวน
กอดสองกำสรดสรวญ ก็พิไรยรำพรรณ
◎ อ้าพ่อณผู้เพื่อน ทุกขเนาพนาสัณฑ์
อยู่หลังระวังกัน เสน่หน้องนะชาลี
◎ พี่น้องธสองคน บมิยลแลใครมี
ผิดชอบอย่าตอบตี แลอภัยธิการกรณ์
◎ อย่าหลงละลืมคำ ชนนีกำสรวญสอน
ไพ่ฝากพระองค์อร บิตุเรศราชา
◎ เสร็จสั่งพระลูกเธอ วรราชกัลยา
กัมเกล้าชลีลา บทเรศทรงธรรม์
◎ แขงขืนฤไทยท้าว แลรงับกรรแสงศัลย์
ออกจากกุฎีพลัน ก็เสด็จดำเนินจร
◎ ทรงเสียมกระเช้าเฉอ แสรกสอดแลคานคอน
บ่ายเบื่องวลัญชร ธรทดรทวยองค์
◎ เดินพลางชำเลืองเหลียว มุขพิศวงวง
ดูสองยุพินพงศ์ นุชฤำจวนใจ
◎ คิดผั่นประหวั่นหวาด บมิใคร่ระไลไกล
หยุดยืนสุชลไหล ก็สอนสอัดทรวง
◎ จำเปนประจากไกล จิตรลานระลุงห่วง
ดับดาลฤดีดวง ธก็ก้าวพระบาทคลา

พระชาลีกัณหาครวญถึงพระนางมัทรี

◎ อ้าแม่เย็นยามพระชน นีจากไพรสณฑ์
บเห็นเราสองสูญหาย

๏ จักไห้โหยหาห่อนวาย โศกทุ่มทอดกาย
กำลังจะน้อยถอยชนม์

๏ อุประไมยดุจแสงสุริยน ส่องนทีทน
บได้ก็แห้งเหือดไหล

๏ เหมือนทรวงมารดาอาไลย ลูกสองโสดไกล
อุระเพียงสั้นชีวัน

ฯ ล ฯ

๏ อ้าอรกัณหาน้องอา เห็นแต่ชนกา
ดังว่ากำพร้าทั้งสอง

๏ แม้มีชนนีปกครอง ไหนเราพี่น้อง
จะต้องกระหน่ำร่ำโบย

๏ กายลูกล้วนรวรอยโพย บมสุดแรงโรย
ชั่งเฉยดังใช่หน่อองค์

๏ โอ้แก้วกนิษฐอนงค์ ละร่างให้ปลง
ชีพิตเราเมื่อเมืองสวรรค์

๏ อยู่ไยให้เถ้าอาธรรม์ ขู่เข็ญโบยรัน
ดังว่าประดาษทุรพล

๏ สงสารแก้วกัณหนฤมล ฤไทยจิตรจน์
กำสรดสลดอักอวน

๏ สองเนตรคร่ำน้ำเนตรครวญ จอมเกศมเหศวร
ไปทรงการุญลูกเลย

๏ พลัดจากอกแม่ห่อนเคย ทูลหัวลูกเอย
ดังพรากวิหคในรัง

◎ ครั้นได้ทนทุกข์ยัง ตกไร้แรมวัง
มิสาช้าสายัณห์เย็น
◎ อ้ายเถ้าตีด่าขู่เข็ญ เลือดตาจะกระเด็น
เพียงทาสสินไถ่ในเรือน
◎ เถ้านยกขนผเถือน ทำให้เลอะเลือน
ลับแล้วจะหักคอกิน
◎ ทูลไทเท่าไรห่อนยิน เมินพักตรไปผิน
มาทอดพระเนตรเลยนา
◎ สุดทนลูกถวายบังคมลา ขึ้นปกเกศา
อยู่สุขจำเริญพรหมจรรย์
◎ กูนเมือคงม้วยชีวัน แม้คืนเขตรคัน
เปนฉัตรธิปัติถวัลยวงศ์
◎ อนึ่งค่อยขอฝากเอกอนงค์ นนทลีข้าตรง
กตัญญูต่อบคลาย
◎ ยากแค้นทรพลขวนขวาย ชีพิตเพียงวาย
สู้เสาะแสวงเลยงกัน
◎ ผิวผิดคิดก่อนงดทัณฑ์ ปราศจากภยัน
ข้าน้อยรักสองเสมอสอง
◎ ข้าแต่พระร่มโพธทอง ไหนเลยพี่น้อง
จะได้คืนรองบาทบงสุ์

ฯ ล ฯ

◎ อ้าแม่มัทรีรวรนาง ฤมห่างอุราเคียง
เคยแนบถนอมชอรเรียง จรดรสภิรมย์ชม

๏ เย็นย่ำทิมัมพรก็มัว มณหัวรหวยนม
เหลือแรงจะรั้งฤทยรทม บปะแม่มัทรีมา
๏ โอ้กรรมหนอกรรมกรแล้ว ทนุแก้วหกัณหา
ไหนเลยจะตามพระวรชา ลิยพี่คระลีจร
๏ คอยแม่บเห็นจริวแวว ฤมาแคล้วพเนดร
นึกหวังจะสั่งอมอมร ธรเทพทั้งหลาย
๏ หัดถสองก็ต้องพนธนัง บมิยงจะตั้งกาย
เราโทประชุมศิรถวาย ทศนับสโมธาน
๏ น้ำเนตรธไหลทลุลหลั่ง ธกสั่งที่ข่าวสาร
ถึงมาตุเรศกุลมดาล ดลให้อาไลยเรา
๏ ข้าแต่มเหศรมหิศ ที่สถิตยศิขรเขา
เถื่อนถ้ำลดาวลยเนา รุกขพฤกษไพรรหง
๏ ทั้งเทพยเทวธชโน อิศโรธิเอกองค์
บรรดาธเรืองนฤธทรง ทิพโสตจักษุญาณ
๏ ห้วยธารละหานสรติรัง วจนังที่ข่าวสาร
ภุมมาคณามรวิมาน ธิปจอมกระหม่อนฉัน
๏ บอกแม่มัทธีจรประสบ พอพะพบธทันวัน
สองบุตรจะกราบบทวลัญ ชรลาครไลยไป

ฯ ล ฯ

บทละครเรื่องมณีพิไชยตอนต้น

พระนิพนธ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์

นางเกษณีรำพันถึงพระคุณของนางบุษบง เมื่อตอนจะจากไปอยู่กับพระอินทร์

โอ้ปี่ ◎ โอ้เจ้าประคุณของลูกเอ๋ย พระคุณเคยปกเกล้าเกษี เลี้ยงลูกมาจนใหญ่ถึงเพียงนี้ เปนสุขทุกราตรีทิวา แม่จงจิตคิดหวังจะฝั่งปลูก ให้ลูกสืบพงษ์วงศา ลูกทำชั่วให้อายขายบาทา พระบิดาขับไล่ไม่อินัง กรรมของลูกยาขอลาแล้ว ทูลหม่อมแก้วจงสะบายอยู่ภายหลัง จะกำจัดพลัดพรากไปจากวัง เที่ยวเซซังซุกซอนสัญจรไป แม้นยังไม่ม้วยมุดสุดชีวา จะกลับมาแทนคุณให้จงได้ ร่ำพลางนางทรงโสกาลัย อรทัยแทบจะสิ้นสมประดี ฯ ๘ คำ ฯ โอด

ลิลิตพระภูมิ

ของ

หลวงศรีมโหสถ

พระชนกชนนีทรงสั่งสอนพระภูมิเรื่องคู่ครอง

ร่าย ◎ นฤบดีบิตุราช
กรกอดพระลูกรัก
ให้กระศัลย์เศร้าสร้อย
จึ่งบัญชาสั่งสอน
หมั่นตรวจไตรตรองตรึก
เร่งระวังจงหนัก
ยังเออนอำอย่าอาจ
อย่าให้มีมัวออ
หมั่นคะนึงอย่าคะนอง
เล่ห์อุบายต่างต่าง
คิดทบทวนสวนเส
ไปู่ควรหาญอย่าฮึก
ชอบผิดคิดตริกไตร
พบพนิดาสมหวัง
นายเกลียงแฉะนายกลั่น
ช่วยเตือนตักตามควร
คิดจงให้มั่นคง
ระวังตนอย่าพลาด
ควรที่หาญจึ่งหัก
ทั้งวรนาถมารดร
จุมพิตพักตร์รับขวัญ
แสนละห้อยวิญญา
พ่อจะจรจากไกล
นึกข้างหน้าข้างหลัง
เห็นประจักษ์จึ่งทำ
จะพลั้งพลาดเสียที
ไปู่ควรดีอย่าดึง
ตรองจบมากหลากหลาย
หลายอย่างหลายขบวน
คิดถ่ายเทุกประการ
ศึกไม่วายอย่าวางจิต
ระวังระไวไปมา
จึงตรัสสั่งพเลียง
หมั่นระวังลูกรัก
อย่าหักหวนด่วนได้
อย่าใหลหลงเล่ห์กล
อย่าประมาทหมิ่นการ
ควรที่ลักจึงลอบ

ควรที่ชอบจึ่งชวน
ข้อควรบิดอย่าบิด
ดูที่เบาที่หนัก
จงแลเหลียวรอบคอบ
อย่าไว้ใจวางจิต
คืนพาราอย่านาน
ข้าพุทธเจ้าสองรา
ถวายชีวิตรองบาท
สัมฤทธิ์ราชปรารถนา
ได้สองมึ่งจอมสมร
ท้าวทรงฟังชื่นชม
ให้ครูเฒ่าหมอสมิทธิ์
อันวิเศษไปด้วยไชร
ระวังลูกเราแล้

เห็นข้อควรจึ่งคิด
ที่ควรชิดจึ่งชู
อย่าหลงรักฝ่ายเดียว
หาความชอบจงได้
คิดให้สมปรารถนา
รับโองการใส่เกล้า
จะอาสาจนตาย
ให้สมมาดเหมือนคิด
พระยศปรากฏยิ่ง
พาภูธรคืนวัง
คลายอารมณ์ร้อนเร่า
ผู้ศักดิ์สิทธิ์มนต์เวท
ฉุกเฉินได้ช่วยแก้
อย่าให้อันตราย.

วชิรญาณสุภาษิต

กวีหลายท่านร่วมกันแต่ง

◎ รักสิ่งใดไป่แม้น อาตมา
อีกชนกมารดา ยิ่งผู้
ราชกิจมั่นอุสาห สัตย์ซื่อ สองแฮ
จงสำกุศลรู้ จักข้อสนองคุณ ฯ

นายสนองราชบรรหาร

(นามเดิม เล็ก ภายหลังเป็นจมื่นจิตรเสน่ห์ แล้วเป็นพระรัตนโกษา แล้วเลื่อนเป็นพระยา)

◎ เป็นคนควรคิดตั้ง กตัญญู
ต่อท่านที่เป็นผู้ บุพพแท้
อภิวันท์หมั่นเชิดชู ชอบสัก การแฮ
ศุขทุกข์ขุกค่อยแก้ ก่อให้คืนหลัง ฯ

นายร้อยเอก นายปุ่ย

(ภายหลังเป็นหลวงอำนาจณรงณ์ราญ)

ความกตัญญู ๔ ประการ

ประการ ๑ กตัญญูต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ประการ ๑ กตัญญูต่อพระบรมวงษานุวงษ์
ประการ ๑ กตัญญูต่อวงษ์ตระกูลของตน
ประการ ๑ กตัญญูต่อราษฎร
รวม ๔ อย่างเท่านี้ ถ้ารักษาไว้ได้เป็นความเจริญ

พระยาอภัยรณฤทธิ์

(นามเดิม แย้ม ภายหลังเป็นพระยาสีหราชฤทธิไกร)

◎ ปุถุชนที่มีความกตัญญู ก็ชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐยิ่ง รักษาสัตย์กตเวไม่เททิ้ง เหมือนก้านกิ่งมิ่งไม้ได้พรักพร้อม มักเป็นที่สรรเสริญเจริญนาม ย่อมปรากฏงดงามด้วยความหอม นอกจากสามนัมาวีตอม มีแต่มอมมัวหมองไม่ผ่อง เอย ฯ

นายจ่ายง

(นามเดิม สอน ภายหลังเป็นจมื่นจงภักดีองค์ แล้วต้องออกจากบันดาศักดิ์)

◎ ตง ให้มีความซื่อสัจสุจริตกตัญญูต่อพระเจ้าอยู่หัว
ห่าว ให้มีความกตัญญูต่อบิดามารดา
หงี ให้มีความสุจริตยุติธรรมต่อมิตร ฯ

พระบริบูรณโกษากร

(นามเดิม ลิบุนฮวด ภายหลังเลื่อนเป็นพระยา แล้วเป็นพระยาโชดึกราชเศรษฐี)

◎ คิดคุณไตรรัตน์ทั้ง สามประการ
อีกบิตุรมารดา ค่ำเช้า
พระมหากษัตริย์ปาน เปรียบพระ คุณนา
คุณพระช่วยชุบเกล้า โปรดเลี้ยงรักษา ฯ

◎ ผู้อุปการะเกื้อ กิจตน
ทุกข์เกิดก่อกังวล ท่านแก้
ควรจิตรคิดขวายขวน คุณท่าน เสมอแฮ
ตราบเท่าจนตนแม้ มาทสันสูญชนม์ ฯ

ประไพศรีสอาด

ประชุมโคลงโลกนิติ

ของ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร

๒.

นีติ โลเก ปุริสสฺส สาโร
มาตาปีตา อาจริโย มิตฺโต
ตสฺมา หิ นีติ ปุริโส วิชญฺญา
ญาณี มหา โหติ พหุสฺสโตจ

แก่นสาร
◎ โลกนิติในโลกล้วน เจียวแล้
คือบิดามารดาอาจารย์ ฑิตร่ำ เรียนแฮ
เชาเจ้าจ่อมใจบาณ เลิศแล้วเมธี
เบิกศิลปปรีชาแท้

สำนวนเก่า

โลกา
◎ นิติศาสตร์สอนสัตว์ล้ำ ดุจแก้ว
ครูมิตรบิดุรมารดา กฏทั่ว ทิศพ่อ
ชายรู้นิติปรา เลิศด้วยสดับธรรม
เปรมปราชญ์ปรีชาแล้ว

สำนวนเก่า

๑๖๕.

ปีตา หตจฺฉตฺตกปาลภินฺนำ มาตาหตสฺสรถจกฺรสสารภินฺนำ
ภฺราตาเหตทฺทกฺษิณพาหุภินฺนำ ภฺรยาหตฺตฺริภวอนฺธการำ

พ่อตายคือฉัตรกั้ง
ครันแม่ตายรถจักร
พี่ตายพ่ายแขนหัก
เมียม่ิงตายวายม้วย

◎ พ่อตายคือฉัตรกั้ง
แม่ดับดุจรถจักร
ลูกตายบ่วายรัก
เมียม่ิงตายวายม้วย

หายหัก
จากด้วย
สินขาด ไปนา
มืดกลุ้มแดนไตร

สำนวนเก่า

หายหัก
จากด้วย
แรงร่ำ
มืดคลุ้มแดนไตร

สมเด็จพระเดชา ฯ

๒๑๑.

โย มตรำ ปีตรำ วา
ปหุสนฺโต น ภรติ

ชิณฺณกำ คตโยพฺพนำ
ตำ ปราภวโต มุขำ

สุตตนิบาต ขุททกนิกาย

◎ แม้มีทรัพย์ยังทิ้ง
พ่อแม่แก่ชรา
เป็นสุขแต่อาตมา
จักฉิบหายวายเพียง

◎ คนใดละพ่อทิ้ง
อันทุพลชรา
ขับไล่ไม่มีปรา
คนดั่งนฤาแคล้ว

ยศถา
บ่เลยง
บริโภค
โทษท้าวลงทัณฑ์

สำนวนเก่า

มารดา
ภาพแล้ว
นี่เนตร
คลาดพันไภยัน

สมเด็จพระเดชา ฯ

(ยังไม่พบคาถา)

๒๒๘

◎ คุณแม่หนาหนักเพี้ยง พสุธา
คุณบิดรดุจอา กาศกว้าง
คุณพี่พ่างศิขรา เมรุมาศ
คุณพระอาจารย์อ้าง อาจสู้สาคร

สมเด็จพระเดชา ฯ

(ยังไม่พบคาถา)

๒๒๙

◎ เมื่อร้อนน้ำท่านให้ เย็นใจ
เมื่อเยือกเย็นได้ไฟ อุ่นเนื้อ
เมื่อทุกข์ท่านแก้ไข ชูช่วย
เมื่อยากจนท่านเกื้อ ก่อให้ทุนทำ

สมเด็จพระเดชา ฯ

๒๓๐.

สุขำ รุกฺขสฺส ฉายาว ตโต ญาติ มาตาปิตุ
ตโต อาจริโย รญฺโญ ตโต พุทฺธสฺส เนกธา

โลกนิติ

◎ เย็นกายรอบร่มไม้ ใบหนา
เย็นญาติบิดุรมารดา กว่านั้น
ร่มครูร่มพระยา เย็นยิ่ง ยิ่งพ่อ
ร่มพระเจ้าจอมหั้น แห่งห้องนฤพาน

สำนวนเก่า

(ยังไม่พบคาถา)

๓๒๒

◎ อาหารเป็นที่ตั้ง เกิดแรง
ปลูกพืชผักพักแฟง พงน้ำ
แว่นกล้องส่องสำแดง อาโลภ
แม่ย่อมเป็นที่ล้ำ เลิศเลยงบุตรตน

สมเด็จพระเดชา ฯ

(ยังไม่พบคาถา)

๔๒๓

◎ ใครรักย่อมว่าเพียง พงศ์พันธุ์
ใครชอบชิดชมฉัน เพื่อนไร้
ใครเลี้ยงรักษาครรภ์ คือแม่ ตนนา
ใครดับดำฤษณ์ได้ ชื่อชู้เมียสม

สมเด็จพระเดชา ฯ

เงาะป่า

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บิดามารดาสั่งสอนนางลำหับและฮเนาตอนพิธีแต่งงาน

(เงาะยอ) ทองย่อน ◎ ลูกรัก — จงดูเยี่ยงพยัคฆโคร่งใหญ่
ถึงร้ายกาจอาจหาญปานใด — ก็มิได้ทำร้ายแก่ลูกเมีย

ฯ ๒ คำ ฯ

(ตองยิบ) ◎ บุญเหลือ — จงดูเยี่ยงแม่เสืออย่าอ่อนเอย
รักตัวผู้ดูลูกเฝ้ากกเลี้ยง — มีศัตรูสู้เสียชีวิตแทน

ฯ ๒ คำ ฯ

มาเนาะ / ฮอยเงาะ ◎ สองเจ้า — จงจำคำผู้เฒ่าให้มั่นแม่น
ผัวอย่าดุเมียอย่าตีอย่าถือเคียดแค้น — รักกันมั่นแม้นพยัคฆา

ฯ ๒ คำ ฯ

(ทั้งหมด) ◎ น่าฟังเนาะน่าฟังช่างสั่งสอน — ขออวยพรอยู่ด้วยกันให้หรรษา
บอแอ็ดบอแอ็ดโว้โห้หุยฮา — จงแกล้วกล้าแคล่วคล่องทั้งสองคน

ฯ ๒ คำ ฯ

(มาเนาะ) แขกพราหมณ์ ◎ ลูกยา — จงดูเยี่ยงปักษาในไพรสณฑ์
แสวงเหยื่อเผื่อคู่บินวู่วน — พอได้ผลพาร่อนมาป้อนนาง

ฯ ๒ คำ ฯ

(ฮอยเงาะ) ◎ ชื่นอก — จงดูอย่างนางนกอย่าขนาง
เมื่อยามทุกข์ปลุกใจให้โศกจาง — ไซ้ปีกหางคู่เคล้าเฝ้าเคียงคลอ

ฯ ๒ คำ ฯ

เงาะยอ ตองยิบ ◎ ไพเราะ — สองแม่เงาะช่างสอนลูกอ่อนหนอ
ถนอมกันผันผ่อนโอนอ่อนง้อ — จะรักต่อกันไปนานปานทิชา

ฯ ๒ คำ ฯ

(ทั้งหมด)◎ น่าพึ่งเนาะน่าพึ่งช่างสั่งสอน — ขออวยพรอยู่ด้วยกันให้หรรษา
บอแอ็ดบอแอ็ดโว้โห่หุยฮา — เหมือนสกุณาในไพรสาณฑ์สำราญรัง

ฯ ๒ คำ ฯ

(ฮเนา) แขกต่อยหม้อ ◎ เอย์นะ — ลูกไม่ละลืมคำที่ร่ำสั่ง
มดตัวน้อยสามัคคีมีกำลัง — วองก็หวังพึ่งพาความการุญ
ทั้งญาติวงศ์พงศ์เผ่าเหล่าสหาย — ขอฝากกายแผ่เผื่อช่วยเกื้อหนุน
ข้ารักนางพ่างชีวิตทั้งคิดคุณ — ไม่หันหุนโหดร้ายอายสัตว์ดง

ฯ ๔ คำ ฯ

พ่อ ๒ แม่ ๒ นกจาก ◎ น้ำคำ — เพราะล้ำจับจิตพิศวง
อันชนกชนนีญาติวงศ์ — ล้วนจิตจงรักเจ้าเท่าชีวา

ฯ ๒ คำ ฯ

เมื่อชมพลา ลำหับ และฮเนา สิ้นชีวิต มารดาทั้งสามคร่ำครวญถึงลูก

(สามแม่) แขกลพบุรีสามชั้น ◎ โอ้ลูกเราสามราเลี้ยงมายาก
ยามจะพรากเหมือนฟ้าแลบแปลบเดียวหาย
(ทั้งหมด) แขกลพบุรีสองชั้น ◎ น่าสงสารสามแม่ล้วนแก่กาย
เลี้ยงลูกคล้ายฝูงนกที่กกฟอง
(สามแม่) แขกลพบุรีสามชั้น ◎ ถนอมมากมิให้พรากไปหนไหน
มาเหมือนไข่กระทบแตกแยกเป็นสอง
(ทั้งหมด) แขกลพบุรีสองชั้น ◎ สงสารล้ำน้ำตาอาบหน้านอง
เหมือนรางรองธารามาแต่ธาร

(สามแม่) แขกลพบุรีสามชั้น ◎

แม่เลี้ยงมาหวังว่าจะฝากร่าง
มาขาดกลางเหมือนต้นไม้ใครประหาร

(ทั้งหมด) แขกลพบุรีสองชั้น ◎

สงสารนักความรักมาขาดราน
เหมือนเด็ดก้านบัวสดไม่หมดใย

(สามแม่) แขกลพบุรีสามชั้น ◎

โอ้แต่นี้แม่จะมีแต่ร้อนเร่า
เหมือนเพลิงเผาลวกลนต้นไม้ไหม้

(ทั้งหมด) แขกลพบุรีสองชั้น ◎

สงสารจริงยิ่งฉันบ่นพิไร
เหมือนเชื้อไฟสุมขอนจะร้อนนาน

(สามแม่) แขกลพบุรีสามชั้น ◎

แม่จะเป็นเช่นต้นไม้ตายเพราะลูก
เห็นกถูกควรฉบับดับสังขาร

(ทั้งหมด) แขกลพบุรีสองชั้น ◎

สงสารแท้เห็นไม่รอดคงวอดปราณ
เหมือนไฟผลาญไพรพนัสเหลือตัดรอน

ฯ ๑๐ คำ ฯ

สุภาษิตขงจื๊อ

พระอมรโมลี แปล

ความรักของมารดาต่อบุตร

"อันบิดามารดา เมื่อบุตรเจ็บไข้ก็ให้เป็นทุกข์นัก ปรารถนาแต่จะให้บุตรหาย ถ้าบุตรผู้ใด เมื่อบิดามารดาเจ็บ ก็ให้เป็นทุกข์เหมือนฉันนั้นบ้าง จึงจะว่ามีกตัญญู"

จื๊อิว ศิษย์ขงจื๊อ ถามความกตัญญู ขงจื๊อจึงว่า อันเลี้ยงบิดามารดา จะให้แต่สิ่งของเหมือนเลี้ยงสัตว์มีสุนัขเป็นต้นนั้น ก็ยังไม่ชื่อว่ามีกตัญญูก่อน ต่อเมื่อใดใจรักใคร่ให้มาก ตั้งใจปรนนิบัติโดยคารพ จึงเรียกว่ามีกตัญญู"

นิบาตชาดก เล่ม ๑๑

เอกาทสนิบาต และ ทวาทสนิบาต

ธัมมเทวปุตตชาดก

มารดาบิดาทั้งหลายก็ดี สมณพราหมณ์ทั้งหลายก็ดี อันบุคคลผู้จะต้องละทิ้งสรีรกายไว้ในโลกนี้ ไม่เคารพนับถือบูชาแล้ว ในเรือนอันเป็นของแห่งตน บุคคลทั้งหลายนั้น ครั้นกายแตกทำลายแล้ว ย่อมเป็นผู้มีศีรษะในเบื้องต่ำไปสู่นรก ดุจอธรรมเทพบุตร ผู้มีศีรษะในเบื้องต่ำตกไปแล้วฉะนั้น

มารดาและบิดาทั้งหลายก็ดี สมณะและพราหมณ์ทั้งหลายก็ดี อันบุคคลผู้จะต้องละทิ้งกายไว้ในโลกนี้ ได้เคารพนับถือบูชาแล้วเป็นอันดี ในเรือนอันเป็นของแห่งตน บุคคลทั้งหลายนั้น ครั้นกายแตกทำลายแล้ว ย่อมไปสู่สุคติภพ ดุจธรรมเทพบุตรอันขึ้นสู่รถของตนไปสู่เทวโลกฉะนั้น

ชนสันธชาดก

----------ฯ ล ฯ----------

----------ฯ ล ฯ----------

จญฺฑา ผรุสา ท่านทั้งหลายอย่าเป็นคนร้ายหยาบช้า จงปรนนิบัติมารดาบิดา จงเคารพซึ่งผู้ใหญ่ในตระกูล พระบรมโพธิสัตว์แสดงธรรมสั่งสอนมหาชนทั้งหลายดังนี้ ยังชนทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในสุจริต

อจริจมนุสตฺถารำ บุคคลผู้ใดไม่รับโอวาทคำสั่งสอนบิดา ผู้เป็นอาจารย์สั่งสอนก่อน ท่านนำมาซึ่งกามรสทั้งปวง มาเลี้ยงตนในกาลเมื่อตนเป็นทารก ท่านสั่งสอนจะให้ตนเป็นคนดี ไม่รับเอาซึ่งโอวาทแล้วดูหมิ่นต่าง ๆ ประพฤติชั่วดังนี้ **ปจฺจานุตปฺปติ** ก็เป็นความร้อนในภายหลังประการ ๑

นิบาตชาดก เล่ม ๑๗

สัฏฐินิบาต และ สัตตนิบาต

สังกิจจชาดก

ก็บุตรฆ่ามารดาย่อมไปจากโลกนี้สู่ยมักขยโลกคือนิรยาบาย ย่อมถึงความทุกข์ยิ่งตามผลแห่งกรรมของตน นายนิรยบาลมีกำลังยิ่ง ย่อมบีบคั้นบุทคลผู้ฆ่ามารดาด้วยผาลไถเป็นเหล็กเนือง ๆ ให้สัตว์นรกผู้ทำมาตุฆาตนั้น ดื่มกินโลหิตที่เกิดแต่ตนอันไหลออกจากกายตนอันร้อนประหนึ่งทองแดงอันละลายคว้าง สัตว์นรกนั้นลงไปอยู่ในห้วงน้ำเช่นกับด้วยน้ำบุพโพโลหิต น่าเกลียดดุจศพเน่า เหม็นดุจเยื่อกตมคือคูถ หนอนทั้งหลายในห้วงน้ำนั้น กายใหญ่ปากเป็นเหล็ก คลานไปตามเนื้อแลเลือด ทำลายผิวหนังกินสัตว์นรกนั้น สัตว์นรกนั้นถึงรหทนรกนั้น จมลงร้อยชั่วบุรุษ ศพอันเน่าย่อมฟุ้งไป ๑๐๐ โยชน์โดยรอบ แม้คนมีจักษุแลเห็นย่อมคร่ำคร่าไปด้วยกลิ่นนั้น ขอถวายพระพร บุทคลฆ่ามารดาย่อมได้ทุกข์เห็นปานดังนี้ ฯ.

โสณนันทชาดก

---ฯลฯ---

---ฯลฯ---

ขันชื่อว่ามารดาท่านเป็นผู้ทรงคุณเป็นเอนกนัก น้องอย่าประมาทปรนนิบัติท่านไปเถิด เมื่อจะประกาศคุณของมารดา จึงภาษิตสองคาถาว่า

อนุกมฺปกา ปติฏฺฐา จ ปุพฺเพ รสททิ จ โน
มคฺโค สคฺคสฺส โลกสฺส มาตา ตำ วร เต อิเส ฯ
ปุพฺเพ รสททิ โคตฺตี มาตา ปุญฺญปสญฺหิตา
มคฺโค สคฺคสฺส โลกสฺส มาตา ตำ วร เต อิเส ฯ

มารดาเป็นผู้อนุเคราะห์ เป็นที่พึ่งแลเป็นผู้ให้กษีรรสในเบื้องต้นแก่เราทั้งหลาย เป็นมรรคาแห่งโลกสวรรค์ แน่ะฤษีผู้น้อง บัดนี้ มารดาเลือกน้องไว้ปรนนิบัติ ฯ มารดาผู้ให้กษีรรสในเบื้องต้น แลปกครองเราทั้งหลายมา เป็นที่ตั้งแห่งบุญกุศล เป็นมรรคาแห่งโลกสวรรค์ แน่ะฤษีผู้น้อง บัดนี้ มารดาเลือกน้องไว้ปรนนิบัติ ฯ

เมื่อพระโพธิสัตว์พรรณนาคุณมารดาแก่น้องชายด้วย ๒ คาถานี้แล้ว พอมารดากลับมานั่งอาสนะเดิม จึงกล่าวอีกว่า น้องได้มารดาผู้ทำกิจที่ทำได้ยากไว้ปรนนิบัติแล้ว เราแม้ทั้ง ๒ มารดาได้ประคับประคองมาโดยลำบาก บัดนี้น้องอย่าประมาทปรนนิบัติท่านไปเถิด อย่าให้ท่านบริโภคผลาผลที่ไม่ดีอีกนะ เมื่อจะประกาศความที่มารดาเป็นผู้ทำกิจอันยากที่จะทำ จึงภาษิตคาถาเป็นอันมากว่า

อากงฺขมานา ปุตฺตผลํ เทวตาย นมสฺสติ
นกฺขตฺตานิ จ ปุจฺฉติ อุตุสวจฺฉรานิ จ ฯ

มารดาเมื่อปรารถนาผลคือบุตร ย่อมนอบนบเทพดา แลไต่ถามฤกษฤดูแลปีทั้งหลายต่อผู้รู้ (ที่จะได้แก่ดูหมอ) ฯ

(อรรถกถาธิบาย มีว่า) มารดาเมื่อปรารถนาเช่นนั้น ย่อมนอบน้อมบวงสรวงเทพดาว่า ขอให้ข้าพเจ้ามีบุตรเถิด แลถามฤกษยามต่อผู้รู้ว่า บุตรคลอดฤกษไหนอายุยืน ฤกษไหนอายุไม่ยืน เป็นต้น แลถามถึงฤดูว่าใน ๖ ฤดู[๑] บุตรเกิดฤดูไหนอายุยืน ฤดูไหนอายุไม่ยืน หรืออีกนัยหนึ่งว่า มารดามีอายุได้เท่าไรมีบุตรอายุจึงจะยืน แลเท่าไรอายุบุตรไม่ยืน เป็นต้น แลถามถึงปีนั้นนั้น ฯ

ตสฺสา อุตุสิ นฺหาตาย[๒] โหติ คพฺภสฺสวกฺกโม
เตน โทหฬินี โหติ สุหทา เตน วุจฺจติ ฯ

เมื่อมารดาอาบในฤดูแล้ว ครรภ์ก็ตั้งมีอาการให้แพ้ท้อง เหตุนั้นบัณฑิตจึงเรียกว่า สุหทา หญิงมีใจดีฉะนี้ ฯ

---

(๑) คือ เหมันตะ ฤดูหนาว สิสิระ ฤดูหนาวเย็น วสันตะ ฤดูไม้ผลิดอกออกใบ คิมหะ ฤดูร้อน วัสสานะ ฤดูฝน สรทะ ฤดูร้อนอ้าว ฤดู ๖ เช่นนี้ แบ่ง ๒ เดือนต่อฤดู (อภิธาน) ฯ.

(๒) ยุ. เป็น อุตุสินาตาย (?) ฯ.

(อรรถกถาธิบาย มีว่า) เมื่อฤดูเกิดแล้ว มารดาอาบในฤดูแล้ว ครรภ์ก็ตั้งเพราะเหตุ ๓* ประชุมกัน เพราะเหตุครรภ์ตั้งขึ้นจึงเกิดแพ้ท้อง กาลนั้นมารดาเกิดความรักในบุตรธิดา ซึ่งเป็นประชาเกิดในท้องของตน ดังนั้นท่านจึงเรียกว่า สุหทา หญิงมีใจดี ฯ

สวจฺฉรํ วา อูนํ วา ปริหริตฺวา วิชายติ
เตน สา ชนยนฺตี จ(๑) ชเนตฺตี เตน วุจฺจติ ฯ

มารดานั้นบริหารครรภ์มาราวปีหนึ่ง หรือหย่อนกว่า ก็คลอดบุตร เหตุนั้นบัณฑิตจึงเรียกว่า ชนยนฺตี บ้าง ชเนตฺตี บ้าง ว่าผู้ยังบุตรให้เกิด (แปลเหมือนกันทั้งสองศัพท์) ฯ

ถนกฺขีเรน เกีเตน องฺคปาวุรเณน(๒) จ
โรทนฺตํ ปุตฺตํ โตเสติ(๓) โตเสนฺตี เตน วุจฺจติ ฯ

ครั้นบุตรร้องไห้ มารดาก็ปลอบให้แช่มชื่นด้วยให้ดื่มนมบ้าง ด้วยขับกล่อมบ้าง ด้วยอุ้มประทับไว้กับทรวงบ้าง เหตุนั้น บัณฑิตจึงเรียกว่า โตเสนฺตี ผู้ปลอบบุตรให้แช่มชื่น ฯ

ตโต วาตาตเป โฆเร มมฺ กตฺวา อุทิกฺขติ(๔)
ทารกํ อปฺปชานนฺตํ(๕) โปเสนฺตี เตน วุจฺจติ ฯ

ลำดับนั้น มารดาแลเห็นบุตรซึ่งยังเป็นเด็กไม่รู้จักความ เล่นอยู่ในกลางลมกลางแดดที่จัด ก็เข้ารับขวัญด้วยหทัยรักสนิท เหตุนั้นบัณฑิตจึงเรียกว่า โปเสนฺตี ผู้เลี้ยงดูบุตร ฯ

ยญฺจ มาตุ ธนํ โหติ ยญฺจ โหติ ปิตุทฺธนํ(๖)
อุภยมฺเปตสฺส(๗) โคเปติ อปิ ปุตฺตสฺส โน สิยา ฯ

---

* มาตาปิตโร จ สนฺนิปติตา โหนฺติ มารดาบิดาทั้งหลายประชุมกัน ๑ มาตา จ อุตุนี โหติ มารดามีฤดู ๑ คนฺธพฺโพ จ ปจฺจุปฏฺฐิโต โหติ สัตว์ที่จะพึงปฏิสนธิปรากฏเฉพาะหน้า ๑ (มหาตัณหาสังขยะสูตร มัชฌิมะนิกาย) ฯ.

(๑) ยุ. เป็น ๑ ชนยนฺตีติ ฯ. (๒) – ปาปุร – ฯ. (๓) โรทนฺตํ เอว โตเสติ ฯ. (๔) มมฺมึ กตฺวา ว ทารกํ ฯ. (๕) อปฺปชานนฺตํ โปเสติ ฯ. (๖) ปิตุ ธนํ ฯ. (๗) อุภยเมตสฺส ฯ.

มารดาย่อมสงวนทรัพย์ทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายมารดาแลฝ่ายบิดาไว้ ด้วยหมายใจว่าจะได้เป็นของ ๆ บุตรเราทั้งหลายดังนี้ ฯ

เอวํ ปุตฺต อทุ ปุตฺต อิติ มาตา วิหญฺญติ
ปมตฺตํ ปรทาเรสุ นิสฺสิเว[๑] ปตฺตโยพฺพเน
สายํ ปุตฺตํ อนายนฺตํ อิติ มาตา วิหญฺญติ ฯ

มารดาเมื่อต้องสั่งสอนบุตรอยู่ร่ำไร ว่า อย่างนี้ อย่างโน้น ก็ลำบาก ฯ แลเมื่อบุตรรุ่นหนุ่มกำลังคนองมัวเมาไปในปรทารกรรม จนมืดค่ำก็ยังไม่กลับบ้าน มารดาตั้งแต่จะร้อนใจ ฟูมฟายน้ำตาคอยหาบุตรอยู่ ฯ

เอวํ กิจฺฉาภโต โปโส มาตุ อปริจาริโก[๒]
มาตริ มิจฺฉา จริตฺวาน นิรยํ โส อุปปชฺชติ ฯ

บุตรอันมารดาเลี้ยงดูมายากแค้นถึงปานนี้แล้ว แลไม่บำรุงท่านตอบ บุตรนั้นจัดว่าประพฤติผิดในมารดา ย่อมเข้าถึงฐานะอันหาความเจริญมิได้เลย ฯ

เอวํ กิจฺฉาภโต โปโส ปีตุอปริจาริโก[๓]
ปีตริ มิจฺฉา จริตฺวาน นิรยํ โส อุปปชฺชติ ฯ

(แปลเหมือนอันต้น ต่างแต่เปลี่ยนว่า บิดา ในที่แห่ง มารดาเท่านั้น) ฯ

ธนมฺปี[๔] ธนกามานํ นสฺสติ อิติ เม สุตํ
มาตรํ อปริจริตฺวาน กิจฺฉํ วา โส นิคจฺฉติ ฯ

เราได้สดับมาว่า เพราะไม่บำรุงมารดา แม้ทรัพย์สมบัติที่เกิดแก่บุตรผู้มีความอยากได้ทั้งหลาย ย่อมจะฉิบหายไป หรืออีกอย่างหนึ่ง บุตรนั้นย่อมจะถึงความทุกข์ยากเป็นเที่ยงแท้ ฯ

ธนมฺปี[๕] ธนกามานํ นสฺสติ อิติ เม สุตํ
ปีตรํ อปริจริตฺวาน กิจฺฉํ วา โส นิคจฺฉติ ฯ

(แปลเหมือนอันต้น ต่างแต่เปลี่ยนว่า บิดา ในที่แห่ง มารดาเท่านั้น) ฯ

ยุ. เป็น (๑) นิสีเถ แปลว่า เที่ยงคืน ฯ. (๒) รโก ฯ. (๓) รโก ฯ. (๔) ธนาปี ฯ. (๕) ธนาปี ฯ.

อานนฺโท จ ปโมโท[๑] จ สทา หสิตกีฬิตำ
มาตรำ ปริจริตฺวา น ลพฺภเมตำ วิชานตา[๒] ฯ

ความรื่นเริงบันเทิงจิตต์ แลความเล่นหวัวในการทุกเมื่อ ท้ังนี้บัณฑิตผู้รู้เหตุผลประจักษ์จะพึงได้ ก็เพราะบำรุงมารดา ฯ

อานนฺโท จ ปโมโท[๓] จ สทา หสิตกีฬิตำ
ปีตรำ ปริจริตฺวาน ลพฺภเมตำ วิชานตา[๔] ฯ

(แปลเหมือนอันต้น ต่างแต่เปลี่ยนว่า บิดา ในที่แห่ง มารดาเท่านั้น) ฯ

ทานญฺจ ปิยวาจา[๕] จ อตฺถจริยา จ ยา อิธ
สมานตฺตตา[๖] จ ธมฺเมสุ ตตฺถ ตตฺถ ยถารหำ
เอเตโข สงฺคหา โลเก รถสฺสาณีว ยายโต* ฯ

สังคหะวัตถุทั้งหลาย คือทาน การให้ ๑ ปิยวาจา เจรจาคำน่ารัก ๑ อัตถจริยา ประพฤติให้เป็นประโยชน์ ๑ สมานัตตตา ความเป็นผู้มีตนเสมอในธรรมทั้งหลายตามควรในที่นั้น ๆ ๑ สี่ประการเหล่านี้แล ย่อมมีในโลก เหมือนเพลามีแก่รถ ๆ จึงแล่นไปได้ฉะนั้น ฯ

(อรรถกถาธิบาย มีว่า) บุตรควรให้วัตถุที่ควรให้แก่มารดาบิดาทั้งหลาย ควรกล่าวคำอ่อนหวานต่อท่าน ควรช่วยเหลือในกิจที่เกิดขึ้นแก่ท่านให้สำเร็จไป ซึ่งจัดเป็นการประพฤติให้เป็นประโยชน์แก่ท่าน ควรกระทำตนให้สม่ำเสมอในธรรมคือสัมมาคารวะต่อท่าน โดยอปจายนะวิธี มีกราบไหว้เป็นต้น ทั้งในท่ามกลางบริษัททั้งในที่ลับ หาเป็นแต่ทำในที่ลับแลในชุมชุมชนไม่ทำไม่ ฯ

เอเต จ[๗] สงฺคหา นสฺสุ[๘] น มาตา ปุตฺตการณา
ลเภถ มานำ ปูชำ วา[๙] ปิตา วา ปุตฺตการณา ฯ

ยุ. เป็น (๑), (๓) ปมาโท ฯ. (๒), (๔) นโต ฯ. (๕) เปยฺยวาสญฺจ (?) ฯ. (๖) – นตฺตา ฯ. (๗) อ ฯ. (๘) นาสฺสุ ฯ. (๙) ปูชญฺจ ฯ.

* ถ้าบันคาถาเช่นนี้ ได้ ๙๒ คาถา หมดทั้งเรื่องด้วยกัน ถ้าตั้งแต่จำนวน ๘๗ นี้ไป บันๆ ๕ บาท เป็นคาถา ๆ เรื่อยไปคงได้ ๙๓ คาถา อย่างคัมภีร์ยุโรป ก็คือเท่ากับปลีกเอาคาถาของจำนวนนี้ กับของจำนวน ๙๑ ประสมกัน ก็ได้อีก ๑ คาถา จึงเป็น ๙๓ พึงทราบว่าที่คลาดกันคือตรงนี้ไป ฯ.

ผิสังคหะวัตถุทั้งหลายนี้ จะไม่พึงมีในโลก มารดาหรือบิดาก็จะพึงไม่ได้รับความนับถือแลความบูชา เพราะเหตุบุตรเลย ฯ

ยสฺมา จ สงฺคหา เอเต สมฺมเปกฺขนฺติ ปณฺฑิตา
ตสฺมา มหตฺตํ ปปฺโปนฺติ ปาสงฺสา จ ภวนฺติเต ฯ

เหตุใดบัณฑิตทั้งหลาย มาพิจารณ์เห็นสังคหะวัตถุเหล่านี้ว่าเป็นกิจควรทำแท้ เหตุนั้นบัณฑิตทั้งหลายนั้น ย่อมถึงความเป็นคนใหญ่คนโตได้ ทั้งเป็นผู้ได้รับความยกย่องสรรเสริญด้วย ฯ

พฺรหฺมาติ(๑) มาตาปิตโร ปุพฺพาจริยาติ วุจฺจเร
อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ ปชาย อนุกมฺปกา ฯ

มารดาบิดาทั้งหลายผู้กรุณาแก่บุตรธิดาซึ่งเป็นประชาของตน บัณฑิตย่อมเรียกว่าเป็นมหาพรหม(๒) บ้าง บุรพาจารย์(๓) บ้าง อาหุเนยยะบุทคล(๔) บ้าง ของบุตรทั้งหลาย ฯ

ตสฺมา หิ เต นมสฺเสยฺย สกฺกเรยฺยาถ ปณฺฑิโต
อนฺเนน อโถ ปาเนน วตฺเถน สยเนน จ
อุจฺฉาทเนน นฺหาเปน ปาทานํ โธวเนน จ ฯ

เพราะเหตุนั้นแล บุตรผู้มีปรีชาควรนอบน้อมสักการมารดาบิดาทั้งหลายด้วยเข้าน้ำ ผ้านุ่งห่มแลที่นอน ด้วยให้อาบน้ำทาของหอม แลล้างเท้าเป็นต้น ฯ

ตาย นํ ปาริจริยาย มาตาปิตูสุ ปณฺฑิตา
อิเธว นํ ปสงฺสนฺติ(๕) เปจฺจ สคฺเค ปโมทติ(๖) ฯ

เพราะความบำรุงในมารดาบิดาทั้งหลายนั้น บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุตรผู้มีปรีชานั้น ในโลกนี้ ครั้นเขาละโลกนี้ไปแล้ว ก็ยังจะปราโมทย์ในโลกสวรรค์อีก ฯ

ยุ. เป็น (๑) หิ ฯ.

โดยอรรถว่า (๒) ท้าวมหาพรหมมีพรหมวิหาร ๔ (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ต่อสัตวนิกายฉันใด มารดาบิดาก็มีพรหมวิหาร ๔ นั้น ต่อบุตรของตน ๆ ฉันนั้น เหตุนั้นจึงเป็นมหาพรหมของบุตร ฯ. (๓) ธรรมดาเมื่อบุตรจับสำเนียกรู้เดียงสา ก็ได้จากมารดาบิดาเป็นเบื้องต้นก่อนครูอาจารย์ไร ๆ หมด เหตุนั้นบิดามารดาจึงเป็นบุรพาจารย์ อาจารย์เบื้องต้นของบุตร ฯ (๔) มารดาบิดามีคุณูปการแก่บุตรมากมายนักโดยประการทั้งสิ้น เหตุนั้น จึงเป็นอาหุเนยยะบุทคลควรรับสักการะบูชาของบุตร ฯ ในอรรถกถาชาดกนี้ไม่มีอธิบายเลย จึงอธิบายเพิ่มไว้เล็กน้อย ตามสำเนาในมงคทีปนี ฯ

(๕) อิธ เจว ปสงฺสนฺติ ฯ. (๖) ปจฺจ สคฺเค จ โมทติ ฯ.

นิบาตชาดก เล่ม ๑๙

มหานิบาต

สุวรรณสามชาดก

บุคคลใดเลี้ยงมารดาบิดาโดยธรรม เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมแก้ไขคุ้มครองบุคคลผู้เลี้ยงมารดาบิดานั้น นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุคคลนั้นในโลกนี้ บุคคลนั้นละโลกนี้ไปแล้วย่อมบันเทิงทั่วโลกสวรรค์ ฯ.

สมเด็จพระโลกนาถศาสดาทรงนำธรรมเทศนานี้มาแล้วตรัสว่าแนะภิกษุทั้งหลาย การเลี้ยงดูมารดาบิดาเป็นวงศ์ของบัณฑิตทั้งหลาย .....

.....ฯ ล ฯ .....

.....ฯ ล ฯ .....

ปั๋ญญาสชาดก

สิริวิบุลกิตติชาดก

---------- ฯ ล ฯ ----------

---------- ฯ ล ฯ ----------

กิจที่บำรุงเลี้ยงมารดาบิดานี้ ย่อมเป็นประเพณีวงศ์ของนักปราชญ์แต่ก่อน ๆ ย่อมสละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่มารดาบิดา ---------- ฯ ล ฯ ----------

---------- ฯ ล ฯ ----------

ทุกัมมานิกชาดก

บุตรเหล่าใดไม่เลี้ยงมารดาบิดาที่ตนจำจะต้องเลี้ยง บุตรเหล่านั้นไม่นับว่าเป็นบุตรเลย ---------- ฯ ล ฯ ----------

---------- ฯ ล ฯ ----------

นรชิวชาดก

---------- ฯ ล ฯ ----------

---------- ฯ ล ฯ ----------

ชื่อว่าการเลี้ยงมารดาบิดาเป็นวงศ์ของบัณฑิตทั้งหลาย บัณฑิตแต่ปางก่อนทั้งหลายย่อมสละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่มารดาบิดา ---------- ฯ ล ฯ ----------

---------- ฯ ล ฯ ----------

มหาปทุมชาดก

---------- ฯ ล ฯ ----------

บัณฑิตแต่โบราณก็ได้บริจาคชีวิตของตนเพื่อประโยชน์แก่บิดามารดา ---------- ฯ ล ฯ ----------

พหลาคาวีชาดก

ฯลฯ

อันธรรมดาว่าความกตัญญูเป็นสภาวธรรมให้ได้สมบัติทั้งปวง เทพยดามนุษย์ทั้งหลายย่อมสรรเสริญ

ฯลฯ

ฯลฯ

ส่วนกตัญญุตาเล่า เป็นรากเง่าของความดีความชอบ เป็นประธานอย่างยิ่งในโลก เมื่อความเป็นคนกตัญญูมีอยู่แล้ว สรรพกุศลทั้งปวงก็ย่อมเจริญรุ่งเรือง เหมือนอย่างลูกโคน้อยมีความกตัญญูต่อมารดา ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ด้วยอำนาจความกตัญญูนั้น

เพราะเหตุนั้น สัตบุรุษสาธุชนทั้งหลาย เมื่อปรารถนาสมบัติทั้งปวง จงเป็นคนมีสติปัญญาพิจารณากระทำสัจจะความจริง และขันติความอดใจและกตัญญุตาความเป็นคนรู้จักคุณที่บุคคลอื่นกระทำไว้แก่ตนเสมอๆไป

บุคคลผู้ใดจะเข้าไปใกล้มารดาบิดาครูบาอาจารย์ จงเป็นผู้ทรมานตนให้ตั้งอยู่ในความกตัญญู และเป็นผู้กล่าววาจาเป็นสัจจะ และเป็นผู้อดใจแล้ว บุคคลผู้นั้นย่อมได้ประสบความสุขอย่างยิ่งในมนุษยโลกและเทวโลก บรรดาสรรพโรคาพาธทั้งปวงเป็นต้นว่า เป็นโรคไข้และโรคที่จะต้องปกปิดอวัยวะ โรคหนวก โรคง่อย โรคบอด โรคบ้าหมู โรคเรื้อน โรคปมเปา โรคกราก โรคหืด โรคมงคร่อ โรคผอมเหลือง โรคเหล่านี้ย่อมไม่เกิดมีแก่บุคคลผู้นั้น สรรพความไม่มีโรคทั้งปวงนี้ เป็นผลของความสัจจะ บุคคลผู้นั้นก็จะเลยหลีกออกไปจากทุกข์ทั้งปวงเสียได้ สรรพสวัสดีก็จะบังเกิดมีแก่บุคคลผู้นั้น อนึ่งความเป็นคนมีองคุลีและเล็บ และฟัน และนัยน์ตา และนาสา และโสต ผ่องใสสะอาดงามน่าดู น่าชม บริบูรณ์ไปด้วยอวัยวะน้อยใหญ่ไม่นูนขึ้นไม่ยุบลง เกิดในตระกูลที่มีสติปัญญาว่องไว มีอวัยวะร่างกายกลมกล่อมละมุนละไมหมดจดดี ไม่เป็นคนแตกร้าวบาดหมางกับใครๆ และมีปัญญาคมกล้า ไม่ครั่นคร้ามต่อผู้ใด มีวาจาสละสลวย สรรพคุณความดีทั้งปวงนี้ เป็นผลของความอดใจ

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดดอนรัก จังหวัดสงขลา

อนึ่ง ความเป็นคนมีอายุยืนยาว มีสีสัณฐานวรรณผ่องใส มีกำลังกาย มีความสุข จะยืนเดินนั่งนอนก็เป็นสุข ไม่เป็นคนหลงกระทำกาลกิริยา สรรพความสุขทั้งปวงนี้เป็นผลของกตัญญุตา ความเป็นคนกตัญญู

ปุปผชาดก

---ฯลฯ---

---ฯลฯ---

เทพยเจ้าชาวดาวดึงส์ทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญบุรุษชนที่เลี้ยงมารดาบิดาและประพฤติถ่อมตนในบุคคลผู้เจริญกว่าในตระกูล มีวาจาละเอียดอ่อนหวาน กล่าวถ้อยคำนำมาซึ่งประโยชน์ละเสียซึ่งวาจาส่อเสียด ปราศจากความตระหนี่ มีวาจาสัจจริงกำจัดความโกรธเสียได้ว่าเป็นสัตบุรุษ ---

---ฯลฯ---

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาจังหวัดเชียงใหม่

พิมพ์ที่ กรุงเทพการพิมพ์ 140 ถนนดินสอ กรุงเทพฯ โทร. 224790
นายเผด็จ จิระสานต์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 5/4/17